

Görüş:

Temmuz-Ağustos 1997 Sayı: 32
100 TL. KDV Dahil

Tansiyon düşerken...

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

İstikrarın belirsizliği...

Türkiye'nin son birkaç yılını anlatmak için tek sözcükten oluşan bir tanım aradığınız zaman herhalde akla ilk gelen sözcük "belirsizlik" olur. İki seçim sonrasında kurulan koalisyonlar, ister dar, ister geniş tabanlı olsunlar, Türkiye'yi bir türlü istikrara kavuşturamıyor. Sondan bir önceki hükümetin yarattığı gerginlikten sonra yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte ülke genelinde siyasi gerilim bir hayli düştü. Ancak, "belirsizlik" gündemi terketmedi. Yine, hükümetin desteğinin zayıf olduğu, ortaklar arasında uyum sorunları bulunduğu gibi değerlendirmeler yapılmaya başlandı.

Oysa toplumun beklentileri başka yerlerde. Geçtiğimiz günlerde toplanan Bilişim Kurultayı ve İstanbul'a kilometrelerce uzaklıkta yapılan Bilişim Fuarı'na gösterilen ilgi, teknolojik yeniliklere çok duyarlı olduğumuzu ortaya koydu. Kasım ayında yapılacak TÜSIAD-KalDer 6.Ulusal Kalite Kongresi'ne şimdiden gönderilen başvuru formları, sponsorluk kategorilerinin hemen dolması da özel sektörün dünyayla paralel yürüme arzusunun bir göstergesi. Özellikle Kalite Ödülü'nü tanıtmak üzere düzenlediğimiz Anadolu Kalite Günleri'ne ülke sathındaki Sanayici ve İşadamı (SIAD) derneklerinden gelen yoğun talep, bütün bu özelemlerin sadece İstanbullular'a ait olmadığını, sanayisi gelişen tüm illerimizde paylaşıldığını gösteriyor. Kısaca özetlemek gerekirse, toplum başka yolda, siyaset başka yönde ilerliyor.

Görüş'ün bu sayısında yeni hükümetin dış politika stratejisini, Ege'den Kıbrıs'a ABD'den AB'ne, İsrail'den Ortadoğu ülkelerine bakışını Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem'le konuştuk. Merkez sağın bölünmüşlüğü'nün bugünkü istikrarsızlıkla ilintisi ise kapak sayfalarımızda irdeleniyor. Bilkent Üniversitesi'nden Menderes Çınar ve Araştırmacı Necat Erder'in yazıları, Görüş okurlarına ilginç gelecektir.

Gündem sayfalarımızda da bizi meşgul eden güncel olaylar arasında gözden kaçabilecek önemli konular var. Gazeteci Kürşat Akyol'un Bakü-Ceyhan petrol boru hattının siyasi ve ekonomik boyutlarını incelediği makalesini, Deniz Harp Okulu Öğretim Üyesi Dr. Yaşar Onay'ın NATO'nun genişlemesine ilişkin değerlendirmesi ve Selçuk Arı'nın küreselleşmenin kötü yönetilen ülkeler için oluşturduğu tehditler ve ekonomist Gül Berna Özcan'ın perakendecilikteki evrenselleşme yazısı izliyor. Kitap, Metropol ve Sarı Sayfamızda da yine ilginç yazılar yer alıyor.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla

Dr. Haluk Tükel

Görüş:

TEMMUZ - AĞUSTOS 1997

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

Hükümetin kurulması ve dolayısıyla siyasi belirsizliğin azalması, piyasalarda da etkisini gösteriyor. Yılın kalan kısmında ekonominin yavaşlatılarak mali ve parasal disiplinin hedefleneceği bekleniyor.

GÖRÜŞ 6-7

Muharrem Kayhan, danışma, uzlaşma ve demokrasi kavramlarının altını çizerek; siyasetin ancak bu üç kavram çerçevesinde bir istikrar kazanabileceğini söylüyor.

DÜNYA 10-14

Hong Kong'tan, Kamboçya'ya, Kuzey Kore'ye kadar Asya hareketli ve dertli. Soli Özel, Asya'nın sorunlarını aktarıyor.

SÖYLEŞİ 16-24

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde geline kritik noktayı, Rusya ve doğusundaki ülkelerle yaşanan yeni döneme ilişkin değerlendirmeleri Soli Özel, Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile konuştu.

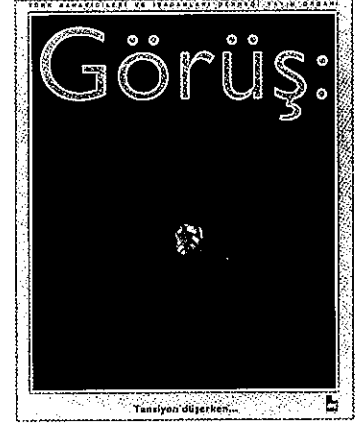
KAPAK 26-39

Bilkent Üniversitesi araştırma görevlisi Menderes Çınar,

Sağ Merkez'in erimesi sürecini 80'li yıllarda hakim olan ideolojisiz, toplumsal projesiz ve yaratıcı fikir yoksunu bir siyaset yapma tarzına bağlıyor. Bu erimenin doruk noktasına, 24 Aralık seçimlerinden sonraki gelişmelerle ulaşıldığını belirterek, süreci günümüze taşıyor.

Çınar, 'yeni Merkez alacakaranlığın sonu mu' sorusunun yanıtını arıyor.

TÜSES Vakfı ve Veri Araştırma Şirketi'nin, 1993 yılından itibaren, siyasi parti seçmenlerinin niteliklerini, etnik-dinsel kimliklerini, dünya görüşleri ve siyasi eğilimlerindeki değişimleri

Görüş: Temmuz-Ağustos 1997

Fotoğraf: Volkan Yıldırım

Yönetim:

TÜSIAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSIAD Adına Sahibi: Muharrem Kayhan

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Nilgün Demirtaş

• Yayın Kurulu: Muharrem Kayhan, Güler Sabancı, Sinan Tara, Haluk Tükel, Soli Özel, Nilgün Demirtaş, Necla Zarakol

Görüş: TÜSIAD'IN iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece sözkonusu yazarların fikirlerini ifade eder.

inceleyen araştırmaların sonucunu TÜSES Vakfı'ndan Necat Erder yorumluyor. Erder, araştırmaların ışığında geleceğe projeksiyon yaparak, siyasi istikrar açısından Türkiye'nin en önemli sorununun partilere ve sisteme güvensizlik olduğunun altını çiziyor.

42-72 GÜNDEM

Gazeteci Kürşat Akyol, piyasa değeri 4 trilyon dolar olan ve 200 milyar varile yakın petrol üzerine oynanan oyunun ana hatlarını çiziyor. Bakü-Ceyhan boru hattının siyasi ve ekonomik boyutlarının ele alındığı makalede, durumun Türkiye ve dünyadan nasıl gözüktüğü de aktarılıyor.

NATO'nun genişlemesiyle NATO ve Rusya ilişkisi başka bir boyut kazandı. Deniz Harp Okulu Öğretim Üyesi Dr. Yaşar Onay, değişen dengeleri değerlendirirken Türkiye-Rusya ilişkisinin de son durumunu ele alıyor.

AT Uzman Yardımcısı Selçuk Arı, küreselleşme ve rekabet dengeleri bağlamında Türkiye'yi değerlendirdiğı makalesinde, küreselleşmenin yaratmış olduğı baskılara karşı kamu ve özel sektörün hangi önlemleri alması gerektiğini inceliyor ve küreselleşmenin zayıf ve keyfi bir şekilde yönetilen devletler için bir tehdit olduğı saptamasını yapıyor. Perakendecilikteki evrenselleşme Türkiye'yi de etkisi altına alıyor.

Ekonomist Gül Berna Özcan, Türkiye'deki perakendeciliğin gelişimini ve ekonomik boyutunu incelediğı makalesinde, perakendeciliğı etkileyen 5 temel unsuru değerlendiriyor.

74-75 KİTAP

Harvard Üniversitesi Vehbi Koç Kürsüsü öğretim üyelerinden tarihçi Cemal Kafadar'ın Osmanlılar'ın kuruluş dönemini anlatan, "İki Dünya Arasında" adlı kitabını Soli Özel tanıtıyor.

76-77 METROPOL

Müzik yazarı Sadettin Davran, bambaşka açılardan bakılıp değerlendirilen İstanbul'u bu kez de bir caz kenti olarak anlatıyor ve son yıllarda büyük ilgi uyandıran caz festivallerine de değiniyor.

79-80 SARI SAYFA

Sinemacı Sine Özsoy'un gözüyle Londra'nın sokakları, insanları, sanat merkezleri, bit pazarları, Türk mahallesi, yemekleri... Kısaca, 1997'nin Ağustos ayında Londra.

İstanbul ve caz

Y a y ı n :

- **Yazı Kurulu:** Necla Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir
- **Prodüksiyon:** 2.Adres İletişim Ltd. Şti., Kore Şehitleri Cad. Yaprak Ap. 37/1 D:7 80300 Zincirlikuyu-İSTANBUL Tel: (0212) 274 27 87- 272 17 42 Faks: (0212) 272 92 66
- **Basım:** Yapım Matbaacılık Ltd. Şti., Mecidiyede cad. 54-1 Mecidiyeköy-İSTANBUL Tel: (0212) 275 24 34 - 288 07 43
- **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Roza Hatem, Binbir Çiçek Sokak 3/4 80620 Levent-İSTANBUL Tel: (0212) 269 34 16-269 11 44
- **Abone başvuruları:** Zarakol Danışmanlık (0212) 282 70 77-78-79 no'lu telefonlara ve (0212) 282 33 50 no'lu faksaya yapılabilir.

Ekonomi politikasında yön değişikliği

Geçen bir aylık süre içinde, Temmuz başında kurulan yeni hükümetin, neredeyse iki yıldan bu yana uygulanmakta olan genişlemeci politikalarda yön değişikliğine gideceğinin işaretleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Yön değişikliğinin belli başlı göstergeleri bürokraside yapılan değişiklikler, Hazine-Merkez Bankası arasında imzalanan protokol, parasal göstergelerde görülen daralma, kamu fiyatlarında yapılan düzenlemeler olarak sayılabilir. Bu değişiklikler değerlendirildiğinde, Anasol-D hükümetinin öncelikli ekonomi politikasının ilk etapta ekonomideki enflasyonist genişlemeci sürecin durdurulması olduğu görülmektedir.

1997'nin ikinci yarısına hızlı iç talep genişlemesinin devam ettiği, buna karşılık faiz ve enflasyon oranlarının artma eğiliminde olduğu, denk bütçe hedefinin yerini 2.5 katrilyona doğru giden bir açığa bıraktığı ve dış dengenin hassasiyetini koruduğu bir ortamda girilmişti. 1997 yılının ilk çeyreğinde GSYİH %6,7 artmıştı. İkinci çeyrekte aylık sanayi üretim endeksine göre büyüme hızı % 7.5 civarında gerçekleşmişti. 12 aylık enflasyon oranı toptan eşya fiyatlarında Haziran ayı itibarıyla %75,7 olmuştu. Tüfex ihalelerindeki reel getiri oranı Mayıs ayında %32'ye yükselmişti. İlk altı aydaki bütçe nakit açığı, 773 trilyon olmuştu.

Yeni hükümetin güvenoyu almasından sonra siyasi belirsizliğin azalması ve bürokraside yapılan atamaların izlenecek ekonomi politikasına güveni arttırması piyasalarda beklentileri olumluya çevirmiştir.

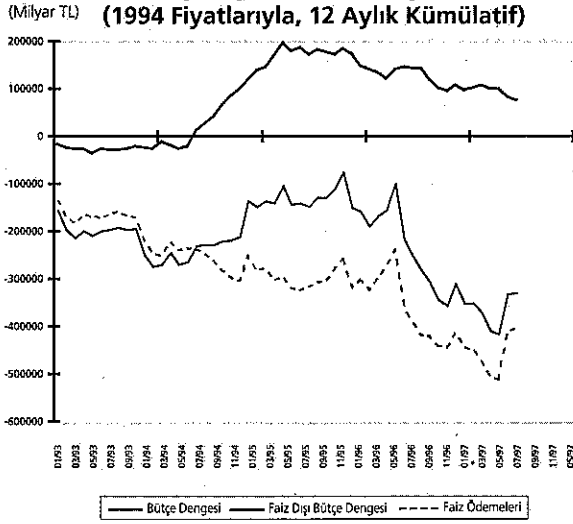
Merkez Bankası parasal genişlemeyi kontrol altında tutmaktadır. 11.7.1997'den bu yana Hazine'ye kısa vadeli avans, rezerv para ve dolaşıma çıkan banknot gerilemektedir. Likiditedeki bu azalma faiz oranlarının yüksek seyretmesine neden olmaktadır. 5 Ağustos'ta yapılan 357 günlük ihalede stopajsız bileşik faiz 15 temmuz tarihli bir önceki ihaleye göre 15 puan kadar yükselerek %119 olmuştur.

Kamu çalışanlarına yapılan planlanandan yüksek zamlar, bütçe açığını büyütücü olacaktır. Bu etki, çeşitli kamu fiyatlarına yapılan zamlar ve yükseltilen tüketim vergileri ile kısmen dengelenmiştir. Yıl sonunda bütçe açığının 2.2 katrilyon civarına yükseleceği tahmin edilmektedir.

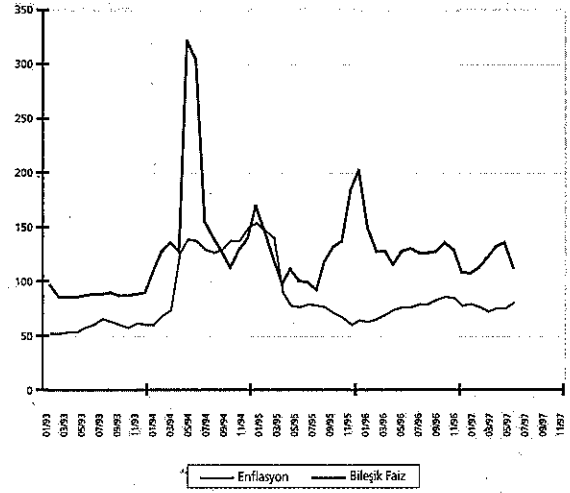
Kamu fiyatlarındaki bu ayarlamaların enflasyon beklentilerini güçlendirerek önümüzdeki dönemde enflasyon oranının yükselmesine neden olması da kaçınılmazdır. Nitekim, Temmuz ayında kamu fiyatlarındaki aylık %12.2'lik artış sonucunda, Haziran sonunda %75.7 seviyesinde bulunan TEFİ enflasyonu %80.7'ye yükselmiştir.

Hazine ve Merkez Bankası arasında 1998 yılında uygulanacak para programına bir ön hazırlık olarak enflasyonla mücadele protokolünün imzalanması da piyasalarda olumlu karşılanmıştır. Bu protokolden sonra mali ve parasal disiplini hedefleyen politikaların uygulanması beklentisi daha da güçlenmiştir. Protokol, Hazine'nin nakit ihtiyacını parasal finansmana başvurmadan sağlamasını öngörmektedir. Bu durumda bütçe açığının sınırlandırılması hedeflenecek, diğer yandan meydana çıkacak açık borçlanmayla finanse edilecektir. Özelleştirmeden beklenen gelirlerin belirsizliği ve vergi gelirleri vb. gelirlerin 1997'nin kalan kısmında henüz arttırılamayacağı dikkate alınırsa, kamu açıklarının büyümesini engellemek amacıyla kamu fiyat ayarlamalarının devam edeceği ve bu durumda enflasyon oranının daha da yükseleceği düşünülmektedir. Bu protokolle parasal finansman imkanlarının daha da kısılması faiz oranlarının düşüşünü de engelleyecektir. Yüksek reel faizler büyümeyi kısmen sınırlayarak %7 trendinde olan büyüme hızını aşağıya çekecektir. Protokole bağlı kalınması durumunda 2.5 katrilyona doğru giden bütçe açığının da daha düşük gerçekleşmesi mümkün olabilecektir.

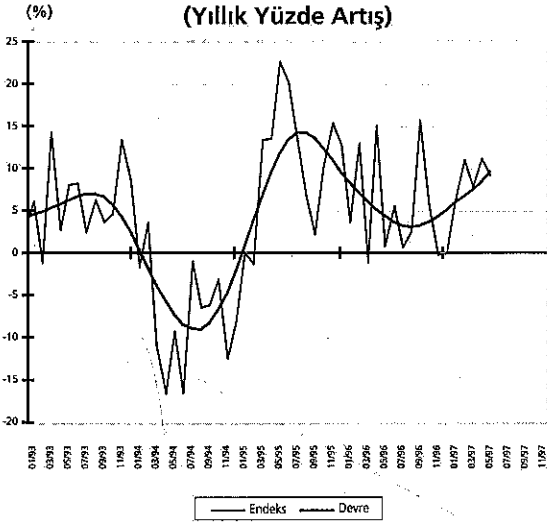
BÜTÇE AÇIĞINDAKİ GELİŞMELER (1994 Fiyatlarıyla, 12 Aylık Kümülatif)

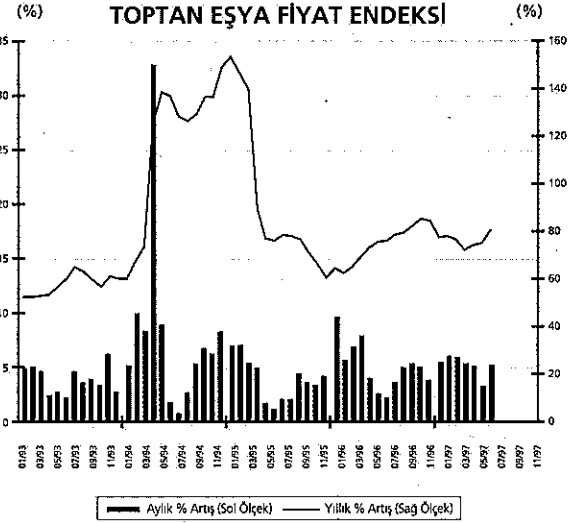
(%) ENFLASYON VE NOMİNAL FAİZ ORANLARI

MEVSİMSELLİKTEN ARINDIRILMIŞ SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ (Yıllık Yüzde Artış)

(%) TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ

Danışma, uzlaşma, demokrasi

Muharrem Kayhan

Danışma sahnesindeki gerilimin kısmen de olsa düşme eğilimi göstermeye başlamasıyla birlikte, Türkiye uzun süredir ilk kez başını çevirip halledilmeyi bekleyen problemlere bakmaya başladı. Kamuoyu, yıllardır ihmal edilmiş olan sorunların çetrefilliğini, çözüm alternatiflerinin uygulama güçlüklerini yeni yeni görüyor.

Herkesin kavraması gereken, hayati önemde bir gerçek de daha belirgin biçimde su yüzüne çıkıyor: Bugün Türkiye'nin önünde duran temel problemlerden hiçbiri, yalnızca gerekli teknik bilgiye sahip olmakla, uygun önlemleri alma becerisini göstermekle, ihtiyaç duyulan kaynakları yaratmakla çözülebilecek nitelikte değildir. Bu problemlerin aşılması için üretilecek çözümler, ilgili toplum kesimlerinin desteğinin, katılımının sağlanması, önlemlerle ilgili fikir ya da çıkar çatışmalarının uzlaştırılabilmesi ile uygulanır hale gelecektir.

Yeni bir siyasi partiler yasası, yeni bir seçim yasası çıkartırken de, vergi sosyal güven-

lik, eğitim reformlarını tasarlayıp uygularken de, ekonomiyi istikrara kavuşturacak önlemleri gündeme getirirken de, geniş tabanlı bir uzlaşma zemini üzerinde hareket edilmesi, kalıcı çözümler üretmenin ilk şartı olacaktır.

Kuşkusuz burada yalnızca siyaset sahnesinde, Meclis'te gerçekleştirilen bir uzlaşmadan söz etmiyoruz. Son dönemde, kamuoyunca özlenen bazı örnekler sergiliyor olsalar da, sadece vekillerin uzlaşması, sorunların aşılması için yeterli olmayacaktır. Uzlaşmanın asiller arasında da sağlanması, siyasal uzlaşmanın toplumsal uzlaşmaya dönüşmesi ya da tersine, toplumsal uzlaşmanın siyasal uzlaşmayı zorlaması gerekecektir.

Nitekim bugünkü hükümetin kuruluşunda, Cumhuriyet'in temel ilkeleri etrafında oluşmuş bir toplumsal mutabakatın itici gücü büyük rol oynamıştır. Bu mutabakatın, diğer alanlara da yayılmasının önünde en azından teorik olarak bir engel bulunmamaktadır. Türkiye'nin buna çok ihtiyacı olduğu da ortadadır.

Siyaset biçim değiştiriyor

Türkiye'de bugüne kadar hükümetler, sahip oldukları oy tabanına ve Meclis'teki milletvekili çoğunluğuna dayalı olarak faaliyetlerini sürdürdüler. Kararlara iktidar partilerinin yönetim kademelerinde biçim verildi. Karar süreçlerine, olsa olsa, partilerin yandaşı konumundaki meslek örgütlerinin ya da baskı gruplarının sınırlı bir etkide bulunmasına izin verildi. Bu siyaset anlayışı, ifade özgürlüğü, örgütlenme ve siyasal katılım alanlarındaki yasal sınırlamalarla biraraya geldiğinde, toplumun çok geniş bir kesimi karar süreçlerinin dışında kaldı.

Oysa, Türkiye'nin bugünkü karmaşık toplumsal yapısı, bu yapının siyaset sahnesine oy bölünmesi biçiminde yansıması, halledildikçe ağırlığı artan sorunların yarattığı baskı, mevcut siyaset anlayışının terkedilmesi gerektiğinin işaretlerini uzun süredir veriyordu. Nitekim, siyaset sahnesinde yakın dönemde yaşanan kriz ve bu krizin aşılması biçimi, bu gerekliliği çok belirgin biçimde açığa çıkardı. Gerek sivil toplum örgütleri aracılığıyla yönetim kademelerine iletilen, gerekse toplumun örgütsüz kesimlerinin spontane hareketlerle dile getirdikleri tepki ve talepler, bu ülkede yaşayanların, ülkenin geleceği üzerinde söz sahibi olmak, her aşamada karar süreçlerine etkide bulunmak istediklerini açıkça ortaya koydu.

Yaşadıklarımız, toplumsal hafızada derin bir iz bırakmıştır. Bundan böyle hiçbir siyasi/idari kadro, ülkenin ya da belirli bir alanın ihtiyaçlarını kendi başına saptama, bu ihtiyaçların nasıl giderileceğini kendi kapalı çevresi içinde belirleme ve uygulamalarını kabul ettirme lük-

süne sahip olmayacaktır. Pratikte, öncelikle, -koalisyon hükümetlerinin daha uzun süre Türkiye'nin bir gerçeği olacağı düşünülürse- iktidarı paylaştıkları diğer kadrolarla bir uzlaşma sağlamak zorunluluğuyla karşı karşıya olacaklardır. Bu da yetmeyecek, uygulamalara toplumsal destek sağlamak, ilgili kesimlere bilgi vermek, onlardan görüş almak ve her aşamada kamuoyu desteğini alarak hareket etmek kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkacaktır.

Geleceğin teması: Demokrasi

Bu gerekliliği, bir geçiş döneminin özelliği olarak görmek doğru olmayacaktır. Türk siyaseti bir eşik atlamak zorundadır. Bu eşik, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi koşulları çerçevesinde geliştirdiği ve bugünkü noktaya getirdiği demokratik siyasal yapının, çağdaş normlara uygun, çoğulcu, katılımcı yaygın bir demokrasiye dönüşmesiyle atlanmış olacaktır.

Türkiye'nin önündeki sorunlarla, gelişmiş ülkeler arasında yer alma hedefi arasında güçlü bir bağlantı olduğunu görebilmek son derece önemlidir. Bu bağlantıyı sağlayan halka, daha yaygın bir demokratik siyasal yapıdır. Demokrasi, Türkiye'nin geleceğinin şekillendirilmesinde anahtar rolü oynayacak kavram olacaktır. Diğer bir deyişle, yaygın bir demokrasi olmadan genç Türkiye'nin gerçek gelişme dinamiklerini ortaya çıkarmak ve bunlardan azami ölçüde faydalanmak mümkün değildir. Ülkenin geleceğine katkı talep ettiğiniz herkesin, bu geleceğin şekillendirilmesinde söz sahibi olmak istemesinden daha doğal bir şey de olamaz.

2035 Yılında kUmaşlarımız konuşabilecek.

hem De inSan sEsiyle.

Teknolojideki gelişmelere göre, yakın gelecekte cep telefonlarına gerek kalmayacak.

Onların yerini, giysilerin dokusuna yerleşebilen mikrokablolar alacak. Söylediklerimizi dijital olarak, bu giysiler kanalıyla iletecek; yanıtları da yine aynı kanaldan dinleyeceğiz. Aslında Berdan kumaşlarının bugün de kendine özgü bir dili var. Ama bizim dilimizde konuştukları zaman, eminiz ki söyleyecekleri daha çok şey olacak.

BERDAN

Asya'nın dertleri

Soli Özel

Asya... Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hong Kong'u, "tek ülke, iki sistem" prensibini uygulayacağı sözü vererek, egemenliği altına alması ve bu şekilde İngiltere'nin 99 yıllık kiracılığını sona erdirmesiyle Büyük Britanya İmparatorluğu'nun, Asya'da sömürgesi kalmadı. Televizyon programlarına yansıyan şaşaaya rağmen sessiz kalan sokaklardaki, %40'ı Çin'e ait olmayı, %35'i bağımsızlığı, %19'u ise İngiliz yönetimini tercih eden Hong Kong vatandaşları, aslında çok da derin bir endişe taşıyorlardı. Çin'in tüm bölünmesine rağmen Hong Kong büyük ölçüde özerklik sahibi olacak. Kendi parasını kullanacak ve rezervlerini koruyacak olan şehirde, vergiler Çin'e gönderilmeyecek ve isteyen Çinli, Hong Kong'a gelip yerleşmeyecek. Daha, devir teslim işlemleri bitmeden son İngiliz Valisi Chris Patten'in demokratikleşmeyle ilgili attığı adımları budamaya kalkan Çin yönetiminin şehrin siyasi yapılarında çok radikal değişiklikler yapması halinde uluslararası sistemden de tepki görmesi söz konusu. Aslında Çin'in Hong Kong'a özellikle ekonomik konularda çok bağımlı olması eski sömürgecinin bir takım demokratik hakları korumaya muvaffak olabileceğini gösteriyor. Kişi başına geliri kıta Çin'inde yaşayanlardan kırk kat daha fazla olan Hong Kong, Çin'e gelen yabancı yatırımların yaklaşık üçte ikisinin işlemlerinin de yapıldığı yer. Yeni Çin yönetiminin temsilcisi Tung Çi Hua, ilk aşamada yerleşik bürokrasiyle oynamadı. Çin'in atadığı geçici Meclis'in yetkili kılınmasına itiraz eden Hong Kong'lu demokratlar, yüksek mahkemenin bu Meclis'i yasal bulmasıyla hayal kırıklığına uğradılar.

Asya'da İngiliz sömürgeciliğinin resmen bittiği yıl bu sürecin başlangıcı sayılan bağımsızlık ilanının da ellinci

yılıydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz İmparatorluğu'nun en kıymetli mücevheri Hint altınası, bağımsız olma hakkını kazandıktan sonra ikiye bölünmüş, Hindistan ve Pakistan adlı iki ülke kurulmuştu. Seküler ve demokratik bir Cumhuriyet olma idealiyle kurulan Hindistan'ın aksine Pakistan, milleti din temelinde tanımlamış ve bağımsızlıktan sonraki yirmi üç yıl otoriter bir rejimle yaşadıkten sonra demokrasiye geçmesine rağmen, bu dönemde de daha çok askeri rejimlerle idare edilmişti. Dünya basını ve televizyonları, kutlamaların, Hindistan tarafına daha fazla ağırlık verirken, Hindistan'ın ilk 'Dokunulamayan' (Untouchable) kastından gelme Cumhurbaşkanı ve Başbakanı, özeleştiriyi ağırlık vermeyi seçmişlerdi. Pakistan'da giderek şiddetlenen Sunni-Şii çatışması ve bağımsızlık sırasında göçeden Muhacirler'le yerleşik Pencaplılar arasındaki silahlı hesaplaşmalar bağımsızlık gününe de damgasını vurdu. Gene bir özeleştiriyi yapan Pakistan Başbakanı Navaz Şerif, bu kez demokrasiyi güçlendirmek için çok çalışmaları gerektiğini vurguladı. Bir zamanlar üçüncü dünyanın ve kapalı ekonomiye dayalı gelişme modellerinin öncülüğünü yapan, önümüzdeki kırk yıl içinde de dünyanın en kalabalık ülkesi haline gelecek Hindistan'ın, ekonomik liberalleşmeye hız vereceği beklenirken, düşman ikizler, yeni hükümetler döneminde aralarındaki sorunları barışçı yöntemlerle çözme kararlılığını da gösteriyorlar. Özellikle üç kez savaşa yol açan Keşmir sorunu için tarafların müzakere yolunuherşeye rağmen tercih etmeleri, hem iki ülkenin hem de yeniden kanlı çatışmaların yaşandığı Asya'nın geleceği açısından çok önemli bulunuyor.

Asya'da ilk bağımsızlığını kazanan ülkelerden biri de

günümüzün en talihsiz ülkesi Afganistan'dı. Afganistan, şimdilerde yirmi yıldır süren savaş halini bitirmeye çalışıyor. İslam adına medeniyet dışı göçebe/köylü kurallarını Afgan halkına dayatmaya çalışan ve eroin trafiğini de denetim altında tutan Taliban'ı iktidardan atmaya hazırlanıyor.

Asya'nın bir başka talihsiz ülkesi Kamboçya'da da ilginç gelişmeler yaşandı. İktidarda olduğu 44 ay içinde yönettiği ülkenin nüfusunun yaklaşık dörtte birini, yani iki milyon kişiyi, ideolojik gerekçelerle soykırımdan geçirdiği bilinen ve Vietnam işgali sayesinde iktidarı kaybetmesine rağmen Soğuk Savaş'ın garip ve ikiye bölünmüş oyunları yüzünden dönem dönem hem Çin hem de ABD tarafından desteklenerek lideri olduğu Kızıl Kmer hareketini ayakta tutan Pol Pot nihayet ele geçirildi. Birleşmiş Milletler'in 1990 yılından beri yaklaşık iki milyar dolar para harcadığı Kamboçya'da, Pol Pot'un bir Amerikalı gazeteci tarafından resimlerinin çekilerek dünyaya dağıtılmasından bir süre önce iki başbakanın biri darbe yapmıştı. Vietnamlılar'ın eski adamı Hun Sen Kral Norodom Sihanuk'un oğlu Prens Norodom Ranarid'i devirmekle kalmamış, sabık kademli başbakanın elindeki tüm şehirleri de ele geçirmişti. Gözlemciler bu darbenin Hun Sen tarafından, Pol Pot'u dünyaya teslim ettikten sonra eski sicillerini unutturarak siyaset içinde yer almak isteyen Kızıl Kmerlerin, Prense yardım etmelerini önlemek amacıyla yapıldığını düşünüyorlar. Kral'ın Hun Sen'i yegane başbakan olarak kabul etmemesi ve dünyanın şimdilik gösterdiği tepki, Hun Sen'in planlarının gerçekleşmemesine yol açabilir. Bu arada olan, gene çatışmalardan kaçmak için, sefil ve perişan bir halde Tayland sınırına kaçan halka oldu.

Darbe yüzünden Kamboçya'nın üyeliğini erteleyen ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) ülkelerinde de işler pek yolunda gitmiyor. Uzun zaman ABD'ye karşı tavır alarak ne denli bağımsız olduklarını kanıtlamaya çalışan bu ülkeler, Çin'in giderek daha saldırganlaşmasıyla

İktidarda olduğu 44 ay içinde ülke nüfusunun yaklaşık dörtte birini, ideolojik gerekçelerle soykırımdan geçiren Kızıl Kmer lideri Pol Pot nihayet ele geçirildi

kendileri için en iyi sigorta poliçesinin ABD varlığı olduğunu da kabul etmeye başladılar. Tüm dünyayı uzun zamandır ekonomik performansları nedeniyle kendilerine hayran bırakan ASEAN üyesi bazı Asya kaplanlarının dışlarının dökülmeye, ırnaklarının körelmeye mi başladığı da, son iki aydır yaşanan ekonomik gelişmeler nedeniyle, sorulur oldu. Tayland'ın finans piyasalarında

başlayan, giderek reel ekonomiyi etkisi altına alan ve IMF ile imzalanan bir istikrar programıyla sonuçlanan süreçle Tayland sıkıntılı bir döneme girecek. Tayland'dan sonra Endonezya ve Malezya paraları da ciddi değer kayıplarına uğradılar. Malezya Başbakanı Mahatir Muhammed ülkesinin para biriminin başma gelenlerden ünlü finansçı Soros'u sorumlu tutmak isterken, daha tarafsız kişiler Asya ekonomilerinin kendilerine bazı bakımlardan çeki düzen vermeleri zamanının gelip de geçtiğini vurguluyorlardı. Ekonomik önlemlerin yanında Asya Kalkınma Bankası için hazırlanan bir raporun da belirttiği gibi Asya ülkeleri küresel ekonomide başarılı olabilmek için artık, şeffaf finans düzenlemeleri, hukuka saygı, iyi yönetim gibi öğelere önem vermek zorundalar.

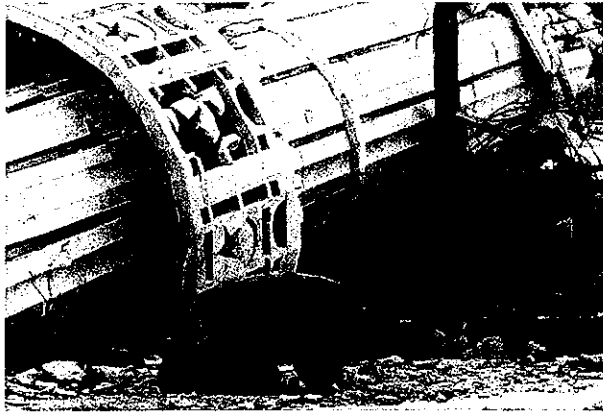
Asya'yla ilgili son sürpriz haber Kuzey Kore'den geldi. Kıtlık, açlık ve genel perişanlığın önlenmesi için dışarıdan hayli yardım almaya başlayan bu ülkede Amerikan teknolojiyle, Güney Kore'nin elindeki nükleer teknolojinin bomba yapımına elverişli olması nedeniyle üç yıl önce varılan bir anlaşma nedeniyle gündeme gelen bu proje aynı zamanda iki Kore arasındaki ilk işbirliği örneği.

Asya'nın bausında, İran'da ise yeni bir dönem başladı. Halkın ezici bir çoğunluğu tarafından rejimi liberalleştirme talebiyle cumhurbaşkanlığına seçilen Muhammed Hatemi, yardımcılıklarından birini bir kadına vererek ve hükümetine liberalliği ile bilinen bazı isimleri alarak Meclis'e kendi niyetini belli etti. Kabinesi, Meclis tarafından gizli oy sonucu süresiz onaylanan Hatemi'ye ince bir destek de ABD'den geldi. ABD içinde İran ile iliş-

kilerin başka bir raya oturtulması gerektiğini söyleyenlerin sesleri giderek yükselirken, yönetimin Türkiye-İran doğal gaz hattı ile ilgili kararı hem Türkiye'ye hem de İran'ın yeni yönetimine bir destek olarak algılandı. Hatemi'nin ne tür bir jestle dünyayla iyi geçinmek istediğini anlatacağı ise merakla bekleniyor. Bu arada İran'ın Rusya'dan alacağı 1.300 km menzilli füzeler, İsrail ve Türkiye'de kaygı yarattı.

ABD'nin Kafkas politikasında da önemli bir gelişme yaşandı. Washington'u ziyaret eden Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Hazar petrolünün taşınmasıyla ilgili önemli anlaşmalar imzalarken Yukarı Karabağ konusunda da destek aldı. Gürcistan'daki iç savaşın bitmesi ve Rus askerlerinin bu ülkeyi terk etmeleri sürecinde de önemli bir gelişme yaşandı. Abhaz lider Ardzinba'nın Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze ile konuşarak, sorunu barışçı yöntemlerle çözme konusunda bir deklarasyon imzalaması bu ülkenin kanlı iç savaşının nihayet sona erebileceği umudunu yeşertti. Rusya ile Çeçenistan arasında ise ilişkiler bir ileri bir geri devam ediyor. Çeçenlerin elindeki bir Rus gazeteci üç aylık tutsaklıktan sonra nihayet serbest bırakılırken, barışa karşı çıkan Çeçen lider Salman Raduyev'in evinin önünde patlayan bomba üç kişinin ölümüne neden oldu. Rusya'da ekonomi, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden beri ilk kez büyüme gösterirken, kızını resmen danışman olarak atayan Başkan Yeltsin, Silahlı Kuvvetler'deki asker ve subay sayısını radikal bir şekilde azaltmak için harekete geçti. Anayasa değişikliğine giderek yeni bir Meclis yapısı oluşturmak istediği de söylenen Yeltsin, Lenin'in mumyasının da artık mezara gönderilmesi gerektiğini söylüyor.

Ortadoğu... İsrail'in barış düşmanı Başbakan'ı Binyamin Netanyahu'nun mart ayında Kudüs'ün çevresinde bir alanı yerleşim bölgesi olmaya açmasından beri süren gerginlik, el-Halil'deki çatışmalar, toplu gösteriler aşamasından sonra beklendiği gibi acımasız ve hain bir bombalı

G-8 Zirvesi'nde gündemin ön sıralarında yer alarak tartışılan Bosna'da, yeni bir diplomatik hareketlilik gözlemleniyor

saldırıyla patladı. İsrail Dışişleri Bakanı Levi ile Arafat'ın Brüksel'de, görüşmelere yeniden başlamayı kararlaştırmalarının üzerlerinden henüz bir kaç gün geçmişken Kudüs'te bir pazar yerinde üzerlerindeki bombaları patlatan ve Cihad örgütüne mensup oldukları sanılan iki Filistinli'nin eylemi sonucu 14 kişi öldü, yaklaşık 150 kişi de yaralandı. Netanyahu derhal Filistinliler'i evlerine hapsetti,

Arafat'ı terörle mücadele etmemekle suçladı ve Filistin Yönetimi'ne ait vergi paralarını göndermeyeceğini söyledi, ancak bir müddet sonra, Ürdün Kralı Hüseyin'in de etkisiyle koşulları esnetti. Kontrolü altındaki bölgelerde baskıcı ve beceriksiz bir yönetim kuran ve bazı bakanlar hakkındaki yolsuzlukların kanıtlanması nedeniyle tüm kabinesinin istifası talep edilen Arafat, bir yandan Netanyahu'yu herkese şikayet ederken, diğer yandan da Hamas ve Cihad'a karşı hareket başlattı. Terörün diplomatik kilitlenmeden beslendiğini artık İsrail gizli servisleri bile söylerken Netanyahu ve İsrail sağının takılmış plak gibi Arafat'ın terörle mücadelesinin yetersiz olduğunu tekrarlamaları nihayet Amerikalılar'ı da sıkışmış olacak ki, özel temsilci Dennis Ross yeniden bölgeye gönderildi. Hemen herkes ABD dürtmesi olmadan Oslo barış sürecinin komadan çıkmayacağını kabul ediyor. ABD Dışişleri Bakanı Albright'ın yakında bölgeye bir ziyarette bulunması beklenirken, Lübnan'ın güneyinden İsrail'i bombalayan Hizbullah'a karşı İsrail'in çok sert bir müdahalede bulunması bekleniyordu ve bu beklenti İsrail'in Lübnanlı müttefiklerinin Sayda kentini havan ateşine tutmaları ve İsrail uçaklarının Bekaa'da Hizbullah mevzilerine saldırısıyla gerçekleşti.

Avrupa... G-8 Zirvesi'nde gündemin ön sıralarında yer alarak tartışılan Bosna'da yeni bir diplomatik hareketlilik gözlemleniyor. Başta, Bosna sorununu ve Savaş Suçları Mahkemesi'ni çok ciddiye alan ABD Dışişleri Bakanı Albright olmak üzere, Batılı ülkelerde Dayton Anlaşması'nı geçerli kılmak için bir irade belirdi. İngilizler, Prijedor kentinde iki savaş suçlusunu yakalamak

geleceği
bugüne taşımak...

GUZEL SANATLAR / BATES

BEKO
Bir dünya markası

isterken direnişle karşılaşınca her ikisini de vurdular. Bosna Sırplarının kendi aralarındaki anlaşmazlıklar da giderek daha sertleşen bir mücadeleye yol açıyor. Kendisi de en az savaş suçlusu olarak aranan Radovan Karaciç kadar katil bir milliyetçi olan, ancak, savaş zenginlerinin yolsuzluklarına içerleyen Bosna Sırpları'nın Cumhurbaşkanı bayan Bilyana Plavsiç'in Sırp parlamentosunu feshetmesi ve yeni seçimleri ilan etmesi üzerine kıyamet koptu. Karaciç'e bağlı milletvekilleri Plavsiç'i görevden aldılar. Bosna Sırpları'nın Anayasa Mahkemesi seçim konusunda Plavsiç'in aleyhinde oy vermekle birlikte bu sonucun ancak yargıçların tehdit edilmesi veya kafalarının kırılmasıyla elde edildiği anlaşıldı. Giderek varlığı tahammül edilmez bir hal alan Karaciç'in yakalanması için özel bir hareket timi kurulduğu söylentileri Dayton Anlaşması'nın mimarı Holbrooke'un Bosna'yı ziyaretinden sonra yaygınlaşmaya başladı. Her zamanki yumuşak üslubuyla Bosna'daki tüm taraflarla konuşan Holbrooke, Dayton sürecinin işlemlerini sağlamak için gerekli adımları atmalarını herkesten talep etti. Böylece ekonomik entegrasyon konusunda birtakım adımlar atıldı ve Bosna büyükelçilerinin Batı'nın beklediği kriterlere uygun olarak atamaları yapıldı.

Arnavutluk'ta yapılan seçimleri Sosyalist Parti'nin kazanması üzerine Cumhurbaşkanı Sali Berişa istifa etti. Yeni Başbakan Fatos Nano'nun kurduğu koalisyon hükümetinin ilk işi ülkede düzeni sağlamak olacak. İç savaş sırasında gelen çokuluslu gücün geri dönmesiyle çetelerin yeniden gemi azağı alması, halkın elinde bir milyon silah bulunması yönetimin işini güçlendiriyor. Devleti yeniden inşa etme görevini üstlenen Nano'ya güvenlik güçlerini yetiştirmesi için ABD ve AB, yardımcı oluyorlar.

Amsterdam'da yaptığı toplantıda "Gündem 2000" raporunu açıklayan Avrupa Birliği'nde tek paraya gitme süreci hemen hemen bütün ülkeleri terletiyor. Fransa'da sosyalist hükümet işadamlarının üzerindeki vergi yükünü arttırarak tek para kriterlerine uymaya çabalar. İlle tek paraya dahil olmak isteyen İtalya'da büyük umutlarla beklenen siyasi reform paketi de cılız çıktı ve İtalyan sisteminin rasyonelleştirilemeyeceğini gösterdi. Yaz ortasında gelen sellerin moralleri çok bozduğu Almanya'da da halkın büyük bir kısmı tek para hedefine karşı çıkmaya başladı. Bu hedefe varmak için uygulanan

politikalarından da, Mark yerine Euro kullanma fikrinden de pek hoşnut olmayan Almanlar, yeni vergi paketini muhalefete kabul ettiremeyen Helmut Kohl'u gelecek yılki seçimlerde muhalefete düşürebilirler. Tony Blair hükümeti yıllık Protestan gösterileri sırasında çıkan kanlı olaylar ve IRA'nın terör eylemlerinden yılmayarak barış sürecine devam kararı verdi. Ateşkes ilan eden IRA'nın siyasi kolu Sinn Fein lideri Gerry Adams, protestan partilerini de sürece katılmaya davet etti.

Bu arada yeni genişleme planlarını açıklarken ilk listeye Kıbrıs Cumhuriyeti'ni dahil eden AB, bu şekilde Kıbrıs görüşmelerinin kilitlenmesine de katkıda bulunmuş oldu. Kıbrıs Türk ve Rum kesimlerinin liderleri Montreux'de biraraya gelerek havanda su dövdüler. AB ve BM artık gereksiz safralar haline gelirken ABD özel temsilcisi Holbrooke meseleyi çözmek için kolları sıvamaya başladı.

Amerikalılar... 1929 yılından beri tek parti tarafından yönetilen Meksika'da siyasi sistemin gerçekten çoğulcu olması ve demokratikleşme yönünde önemli bir merrhale katedildi. Şimdiye kadar yapılan en düzgün seçimlerde muhalefet meclise yüksek sayıda milletvekili sokarken ilk kez yapılan Meksiko şehri belediye başkanlığı seçimini, eski cumhurbaşkanlarından Cardenas'ın oğlu, solcu bir partinin lideri olan Cuauhtemoc kazandı. Ülkesini hem ekonomik krizden çıkaran hem de demokratikleşmesine ivme kazandıran Cumhurbaşkanı Zedillo'nun popülaritesi de yükseldi. Kolombiya'da hem gerillalara hem de uyuşturucu kaçakçısı çetelere karşı devam eden savaşta, gerillalar, orduyu zor durumda bırakıyorlar. Hükümetlerin müzakere isteklerine sıcak bakmayan ordunun komutanı sivil başkan Samper tarafından azledildi. ABD, Kolombiya üzerindeki insan hakları baskısını arttırırken, rakip gerilla grupları da yüksek siyasi şahsiyetleri öldürmeye devam ediyorlar.

Oklahoma kentindeki federal hükümet binasını havaya uçurarak yaklaşık 165 kişiyi öldüren Timothy McVeigh idama mahkum edildi. Uzun zamandır hiç düşmeyecekmişçesine yükselen borsada ilk düşüşler yaşanmaya başladı. Ne Clinton'un aşk skandallarıyla, ne Kongre'den geçen ve denk bütçe hedefleyen yeni bütçe tasarısıyla ilgilenen Amerikalılar, 20 yıl önce kaybettikleri "Kral"ları Elvis Presley'in ölüm yıldönümünde, müzeye dönmüş olan evi Graceland'i akın akın ziyaret ettiler.

1994.
Türkiye'de
yılın en iyi
bankası.

1996.
Türkiye'de
yılın en iyi
bankası.

1995.
Türkiye'de
yılın en iyi
bankası.

Dünyanın en saygın finans yayınlarından Euromoney, Garanti'yi üçüncü kez "Türkiye'de Yılın En İyi Bankası" ilan etti. Siz de üç yıl arka arkaya "Türkiye'de Yılın En İyi Bankası" seçilen bir bankanız olsun istemez miydiniz?

GARANTİ

“Türkiye’yi AB’ne almak iddialı bir iştir”

DIŞİŞLERİ BAKANI İSMAİL CEM

Soli Özel

- İzninizle bir dünya değerlendirmesi olarak başlamak istiyorum. Dünyanın nasıl şekilleneceğine ilişkin net bir fikir yok. Ama bir takım oluşumlar çıkıyor. AB'nin siyasi birlik oluşturma konusundaki sıkıntılarına şimdi para birliğine karşı toplumsal muhalefet eklendi. ABD, NAFTA'yı genişletme arzusunda. Asya'da hem APEC çerçevesinde bir ekonomik işbirliği örgütünün kurulması hem de Çin'e karşı yeni bir güvenlik mekanizması arayışları var. Siz dünyaya 21. yüzyıla girerken ne tür bir perspektiften bakıyorsunuz?

- Zannedirim, bu soru bana başka bir dönemde de sorulsa bugünküne benzer temelde bir cevap verirdim. Aslında, bunun çok klasik bir cevabı var ve ben de klasik düşünüyorum. Dünya aslında hem çok umutlu bir çağa giriyor hem de geçmişteki umutsuzluklar benzer bir biçimde devam ediyor. Belki buna faktör faktör bakmak lazım. Şimdi dünyamıza baktığımızda, büyük zenginliğe ve teknolojiye rağmen açığın üstesinden gelinmemiş olduğunu görüyoruz. Eşitsizlik, aynı şekilde devam ediyor. Yoksulluk bir çok ülkede geçerli bir konu ve geçmişteki gibi büyük bir tehdit olmasa bile hala uyumsuzluklar ve büyüyecek savaşlar var. Yaşadığımız ve çözümlenmemiş meselelerin önümüzdeki yüzyıla devredilmesi sözkonusu. Önümüzdeki yıllarda umut bence şuradan kaynaklanıyor; belki dünyanın hiçbir döneminde insanlar kitleler, bilgiye, habere, bilgiyi paylaşmaya bu ölçüde sahip değildi. Önümüzdeki yüzyılda ben çok daha bilgili bir insanlık öngörüyorum. Özellikle iletişim teknolojisindeki olağanüstü gelişmeler bağlamında. Bilgiye daha kolay ulaşabilen bir insanlık öngörüyorum. Bunların, dış siyaseti, siyasetin

dünyadaki genel gelişmelerini olumlu etkileyeceğini zannediyorum.

- Ortadoğu'da 1991 sonunda özellikle de 1993 sonunda artık bambaşka bir noktaya gelineceği varsayılırken, son 1,5 yılın gelişmeleri belki 1991'den daha geri bir noktaya gitme ihtimalini ortaya çıkardı. Soğuk Savaş'ta iyi-kötü varolan bir dengenin, muadili sanki kurulmamış gibi. Bununla ilgili ne tür bir perspektife sahipsiniz. Kimler daha güçlü olacak veya ne tür bir yapı ortaya çıkacak?

- Soğuk Savaş'ın bitimindeki bir çok beklenti gerçekleşmedi, o çok açık. Ancak şu ortaya çıktı; Soğuk Savaş sürecinde insanlık kendisini çok büyük bir tehdit altında hissederken bugünkü dünyamızda bu kadar büyük bir tehdit altında olma izlenimi hatta gerçeği oradan kalktı. Hangi gelişmeler olabilir sorusu ise, biraz tahmine dayalı. Bir Batı Avrupa bloklaşmasının olduğu gözüküyor. ABD, kıtanın güneyine de daha fazla yayılarak adeta kıta çapındaki bir bütünleşmenin işaretlerini veriyor, şu anda sınırlı olmakla beraber güneye açılımı sözkonusu. Zannediyorum, kıtanın bütününü kapsayacak bir birim oluşuyor. En büyük güç merkezi olan ABD'nin karşısında, Pasifik, Japonya merkezli oluşumlar ve tabii ki Çin olacak. Ayrıca, önümüzdeki yüzyılda Avrupa (Batı Avrupa), ABD ve Çin gibi üç büyük merkeze yaklaşan dördüncü gücü de Rusya'nın oluşturacağını tahmin ediyorum. Türkiye'nin de Avrupa ile Asya arasında bir güç odağı olabileceği gibi bir çerçeve gözüküyor.

- Dünyada, Türkiye kendisine ne tür bir rol biçiyor? Bunun yanı sıra, dünya, Türkiye'ye ne tür bir rol biçmeye çalışıyor?

- Bana göre Türkiye'nin rolü, Türkiye'nin tarihsel çizgi-

AB, tarihi bir iş yapacak aslında Türkiye'yi almakla. Yüzyıllardır karşı gördüğün bir medeniyetle, uzlaşma sonucu bir araya gelmek müthiş sonuçlar yaratacak.

siyle düşünölmeli. Bizim bir defa kendi költürümüzün kendi tarihsel derinliğini, tarih sürecinde dünyaya sunduklarımızın daha fazla bilincinde olmamız lazım. Buna göre geleceğe, hatta dış politikaya bakmamız lazım.

Türkiye, tarih sürecinde bir defa büyük bir költür oluşumunu temsil ediyor. Bu bazı özellikleriyle sentetik bir költür. Yani bizim költürümüzde İslam'ın, Roma'nın, İyon'un, Bizans'ın, Cumhuriyet ve Osmanlı'nın etkileri var. Türkiye'nin de böyle bir kimliği olmuş. Bir çeşit sentez yapma hüneline kavuşabilmiş. Bu gerçekleştirdiği sentez ile etkin olduğu toplumlar, topluluklar üzerinde belli bir barışı sürdürebilmiş ve insanların uzun yüzyıllar mutlu olabileceği bir yapıyı geliştirmiş. Tarihsel işlevine baktığımız zaman hem doğru, hem batıl, hem Asyalı hem Avrupalı'ya özgü bir tarafını görmekteyiz. Bugün baktığımızda Türkiye'nin fonksiyonunun bir bölümü olarak görebileceğimiz bir özelliğimiz var. İki milyar dolayında, yeryüzündeki İslam geleneğine sahip toplumlar arasında, insan hakları, demokrasi, laiklik, kadın-erkek eşitliği gibi ilkeleri -bazı eksiklerine rağmen- en önde taşıyan ve kendi başına model oluşturan bir özelliğimiz var. Türkiye'nin geleceğinin de Türkiye'nin tarihsel uygarlıklar, medeniyetler sentezi olmak; medeniyetleri bir araya getirebilmek işlevinde odaklaşacağını zannediyorum. Bu genel anlayışın dış siyasetteki özelliklere taşınabileceğini düşünüyorum.

Tabii dünya dediğimiz vakit çok değişik unsurlar var. Dünyada daha ciddi boyutu olan değerlendirmeler yapabilen ölkeler veya o ölkelerdeki bazı insanlar, Türkiye'den doğru bir beklenti içindeler. Örneğin, Batı Avrupa'nın olaya doğru bakan çevreleri, Türkiye'nin Batı Avrupa için bir açılım, bir uzlaşım olduğunu görüyor. Türkiye uygarlıklar uzlaşmasını temsil ediyor. Tarih içinde de bunu temsil etmiş.

Bence, bugün yine bunu temsil edebilecek az sayıda toplumdan, ölkeden bir tanesi. Ben, bu doğrultuda Türkiye'nin kendi dış evrensel işlevini ve bunun bağlantısında dış siyasetini belirleyebileceğini zannediyorum.

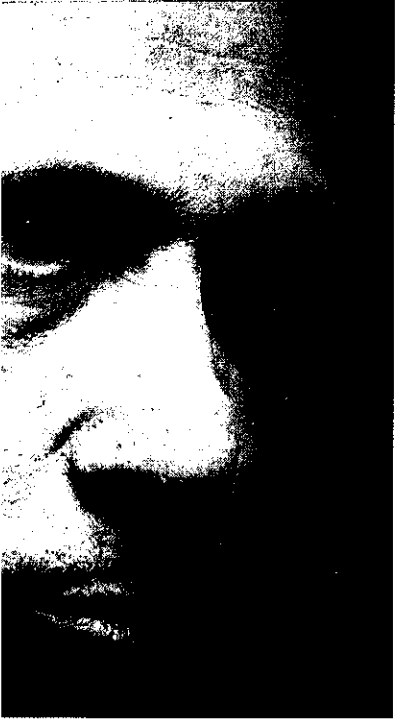
- Sizin İran'la ilgili bir yazınızdan alıntı yaparak soru sormak istiyorum. Alıntı şöyle:

"Dış siyaset, tehditlerle fırsatların içiçe geçtiği aynı gelişmenin aynı zamanda hem yeni sorunları hem de yeni fırsatları getirdiği bir alandır. Mesele, sorunları gideren ve fırsatları oluşturan yaklaşımı oluşturmaktır." Buradan kaynaklı iki sorum var. Birincisi, tehditler ve fırsatlar neler? İki, sorunları gideren ve fırsatları kullanan yaklaşım nedir ve nasıl oluşturulacaktır?

- Tehdit ve fırsat değişik örneklerde değişik boyutlarda gözüküyor. Belki birlikte ele alınabilir. Daha somutlaştırsak, bizim Yunanistan'la ilişkilerimiz hem ciddi tehditlerin herkes için söz konusu olduğu, hem de olağanüstü boyutlarda fırsatların bulunduğu bir ilişki. Olmayacak bir konuda neredeyse savaşmak bir tehdittir. Yunanistan'ın gayet sorumsuzca Türkiye karşıtı politikasını AB çerçevesinde gütmeye çalışması, tehdittir. Yunanistan'a sorsak, o da bizim politikamızda kendine göre bazı tehdit unsurları sıralayabilir.

Peki fırsat? İki ölkenin yaklaşması olağanüstü fırsatlar da getiriyor. Yunanistan, kendi varsaydığı tehdite karşı müthiş bir silahlanma içinde, o silahlanmaya inanılmaz boyutlarda kaynaklar ayırıyor. Bunun sonucunda Avrupa Para Birliği'ndeki konumunu kaybediyor. Şimdi, Türkiye ile Yunanistan, ilişkilerini, daha akılcı bir çerçeveye aktarabilse, -bunu yapmaya çalışıyoruz- her iki tarafa da getirdiği fırsatları görürüz. Bir ekonomik işbirliği oluşumu, Ege'de ticaretin iki ölkede arasında geliştirilmesi, iki ölkeden boyutlarını aşan çok genel, en azından Balkanları kapsayan bir güzelliğe, bir gelişmeye yol açabilir. Bu da bir fırsattır. Veya tarihte karşılıklı problemler yaşadığımız Rusya ile Türkiye'nin bugün bazı ciddi denebilecek sorunları olabilir. Ancak bu iki ölkeden karşılıklı olarak sundukları fırsatlar vardır. Türkiye açısından, bizim Ruslarla geliştireceğimiz ekonomik projeler, karşılıklı ticari yaklaşımlar, müthiş fırsatlar getiriyor. Ör-

Bazı eski Sovyet ülkeleri, bir güvence aradılar. Ve o güvenceyi de genişleyen NATO'nun şemsiyesi altına girmekte gördüler. NATO bundan dolayı genişledi.

neğin, Rusya'nın Türkiye'ye dönük turizm potansiyeli müthiş denebilecek boyutta. Türkiye'nin bugünkü konumunu % 50-60 büyütmesini sağlayabilecek potansiyeli var. Bu, bir fırsat getiriyor. Belki de müştereken oluşturulacak turizm

şirketlerinin Türkiye'ye ve Rusya ekonomisine çok büyük katkısı olabilecektir. Tehdit ve fırsat içiçe, hüner; tehdit tarafını geriye itip, fırsat tarafını öne çıkarmakta. Bizim izlemeye çalıştığımız dış politika da bu esasa dayalı.

- Bunun için de herhalde belli bir siyasi çerçeve çizilmeli. Rusya örneğinden yola çıkarsak, Rusya ve Türkiye arasında, tarihten gelen dersleri olumsuz değerlendirmeleri neticesinde belki bir güvensizlik ortamı var. Onları gidermek için turizmde işbirliğinin ötesinde bazı açılımlar yapmak gerekmez mi?

- Elbette, karşılıklı olarak bunu görüşmek, konuşmak lazım. Nitekim Rusya Dışişleri Bakanı Sayın Primakov'la sonbaharda görüşeceğiz, meseleleri konuşup çözmeye çalışacağız. Rusya örneği, ilginç bir örnek. Tarihten gelen diye söze girdik. Eğer Osmanlılar'la Rusların ilişkisi kavga üzerine kurulmamaş olsaydı, belki Avrupa'nın tarihi başka türlü gelişir ve yazılırdı. Demek istediğim, Rusya bizim politikamız açısından çok önemli. Rusya'nın Türkiye'ye dönük politikalarını onaylıyorum, demek de istemiyorum. Bana göre ciddi eksiklikleri olan politikalar. Elbette onlar da bize baktıklarında benzer şeyler düşünebilirler. Bunları oturup konuşmamız, o fırsatları öne çıkarır düşüncesindeyim.

- Siz yazılarınızda sıkça NATO'nun genişlemesini tasvip etmediğinizi, 50 milyar dolara malolması ihtimali olan bir projenin neye karşı yapıldığının hala belli olmadığını yazdınız. "Kuşatma" (Containment) politikasının entelektüel mimarı olan 93 yaşındaki George Kennan bile, NATO'nun genişlemesinin "Soğuk Savaş"tan sonra atılmış en feci adım olduğunu söylüyor. Şizce, NATO niye genişliyor? Türkiye'nin

NATO'nun genişlemesinde çıkarı var mı? Bu, Rusya ile ilişkilerimizin doğru bir raya oturmasını engelleyecek bir şey mi?

- NATO'nun genişlemesi konusunda Türkiye'nin, 'aman mutlaka genişleyelim' gibi bir politika içinde olmadığı belli. NATO'nun genişlemesi konusu benim başkanlığımdan daha önce bu noktaya geldi. Galiba şundan dolayı genişledi; bazı ülkeler, bazı eski Sovyet blokunda olan ülkeler, bir güvence aradılar. Ve o güvenceyi de genişleyen NATO'nun şemsiyesi altına girmekte gördüler. Bu bağlamda bir talep doğdu. ABD ve NATO, o ülkelere o güvenceyi götürmekte kendi açılarından bir fayda gördü. Buna karşı Rusya, bütün bu oluşumu kendisine, kendi menfaatine karşı gelişen bir oluşum olarak nitelendi. Ancak Rusya, ciddi bir muhalefet de geliştirmede. Bir yerde bir uyum sağladı. Sözlerinde, konuşmalarında Rusya'nın yanıtları çok sertti, ancak mesele, masaya geldiğinde de uzlaşmacıydı.

Şimdi, bütün bu olayın başka bir dinamiği, sayısı tartışmalı bile olsa, inanılmaz boyutta silah alımı, silahlanmanın modernizasyon gereği, NATO standartlarına uyum gereği yapılacak olması. Bu da bazı ülkelerin silah sanayiini canlandıracak veya daha güçlendirecek, o ülkelere büyük para kazandıracak bir fonksiyon olarak ortaya çıktı.

- Yunanistan'a dönecek olursak, siz Bakan olur olmaz Madrid'te bir anlaşma imzalandı. Hatta, o olaydan sonra Yunanistan'daki muhatabınız Sayın Pangalos, New York Times Gazetesi'ne verdiği söyleşide, 'benim omuzlarım çok geniştir ama, AB'nin diğer üyeleri artık benim omuzlarımla arkasına saklanamaz' dedi. Yalnız, ondan sonra da işler pek iyi gitmedi. Ne oldu, Madrid'te beklenenler gerçekleşmedi mi?

- Madrid'ten benim iki beklentim vardı. Bir tanesi ve tabii asıl önemli olanı, Yunanistan ile Türkiye'nin ilişkilerini bir ölçüde düzeltebilmek, başka bir deyişle, bu ilişkileri düzelme sürecine koyabilmektir.

İkinci beklentim, tam olarak gerçekleşti. Türkiye'nin karşı propagandalarla dünyaya tanıtıldığı gibi, uzlaşma, barış istemeyen, görüşmeyen bir taraf olmadığını dünyaya gös-

1957

BAŞARIYA 40 YIL ÖNCESİNDEN HAZIRDIK...

	580 SLE	595 SLE (4x4x4)
Yükleyici		
Kepçe Kapasitesi	1 m³ (4x1)	0.95 m³ (4x1)
Boşaltma Yüksekliği	2.96 m	2.75 m
Kopartma Kuvveti	4535 kg	5820 kg
Beko		
Kazı Derinliği	4.51/5.57 m*	4.46/5.86m*
Kopartma Kuvveti	5955 kg*	5059 kg*
Çalışma Ağırlığı		
4 Çeker	7820 kg	7820 kg

* Uzatılmış Beko

Case teknolojisi,
1957 yılında ilk kazıcı yükleyici
"Case 320"yi icat ettiğinde,
geleceğin iş makinası
olacağını biliyordu...
Aradan tam 40 yıl geçti.
Case, dur durak bilmeden çalıştı,
yepyeni modeller geliştirdi,
yenilendi. Şimdi, dünyanın
dört bir köşesinde,
450.000 adetten fazla
Case kazıcı yükleyici çalışıyor.
Çukurova Ziraat'ın yaygın
yedek parça ve servis ağı ile
güçlü, dayanıklı, dengeli, konforlu,
kullanışlı, ekonomik Case kazıcı
yükleyiciler, şantiyelerde
tecrübe ve gücü konuşturuyor!

1997

595 Süper LE (4x4x4)

580 Süper LE

ÇUKUROVA

Çukurova Ziraat Endüstri ve Ticaret A.Ş.

GENEL MÜDÜRLÜK : Çevreyolu Cad. No.2 34020 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: (0 212) 567 27 10 (pbx) Telex: 31202 CZET TR Fax: (0 212) 576 59 59
ANKARA BÜYÜK MÜHÜRÜ İÇİ : Cinnah Cad. No. 7/10 06580 Çankaya-Ankara

CASE

termek istedim. Çünkü propaganda dünyada çok önemli bir olgudur. Türkiye ve Yunanistan'ın ABD'de kendi tanımlarına, kendi propagandalarına harcadıkları paralar kıyaslanamaz bile. Onları yüz ise bizimkisi birdir. Böyle bir oransızlık var. Biz ne yaptık? Madrid ile Türkiye'ye milyonlarca, milyarlarca dolarlık propaganda imkanı sağladık. Bütün dünya basınına, kamuoyuna başka bir imaj verebilme imkanı elde ettik. Bu amaç tam olarak gerçekleşti.

Gene bu amacın bağlantısında, Türkiye'nin bazı ülkelerle olan sorunlarının çözüm yoluna girmesinde Madrid büyük fayda sağladı. Örneğin, ABD ile bazı askeri meselelerimiz vardı. ABD, Madrid sonrasında Türkiye'ye yaklaşımlarında bence daha doğru olan bir çizgiye yaklaştı. Madrid'in, Türkiye'nin barışa dönük taraf olduğunu ortaya koyması nedeniyle bize sıcak bakmayan ABD çevrelerinde dahi Türkiye'ye sağladığı bazı avantajlar oldu.

Madrid'te çok akıllı davrandık. Hiç bir koşula bağlı değildi Madrid uzlaşması. Yani, Yunanistan şurada şunu yaparsa uzlaşma yürüyecek, Yunanistan Güney Kıbrıs'ı silahlandırmaktan vazgeçerse anlaşma olacak gibi önkoşullar yoktu. Veya onların açısından baktığımda, Türkiye, Kıbrıs politikasına daha farklı yanaşırsa Maastricht süreci yürüyecek gibi hiç bir önkoşul yoktu. Sadece, Türkiye ile Yunanistan'ın birbirleriyle olan ilişkileri vardı. Bu, umut veriyor. Daha doğrusu, -umut lafı yanlış- Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde iyiye gidişi olası kılıyor. Bir başka deyişle, projenin fizibilitesini sağlıyor. Şu anda biz ilkesel

olarak nerede duruyoruz? Temelde Yunanistan'ın kabul ettiği izlenimini aldığımız akıl adamlar beraberliğini, biz Yunanistan'a önerdik. Bu bir adımdır ve Yunanistan'ın bizim attığımız bu adıma cevap verip vermeyeceği ise, Eylül'ün ilk yarısında belli olacak. Buna olumlu cevap verme ihtimali mevcuttur. Yunanistan olumlu cevap vermezse kendisini zor duruma düşürür. Zira gayet akılcı, gayet barışçı olarak biz, 'gelin, hangi meselemiz varsa bunu bir masanın üzerine koyalım, basının önünde politikacılar tarafından değil, akıllı, akılcı diye kabul ettiğimiz insanlarımız, temsilcilerimiz otursunlar ve bu meseleleri konuşsunlar', diyoruz. 'O büyük mesele içinde çözülebilecek bazı unsurlar varsa onları çözmeye çalışsınlar. Çözemediklerine bir daha dönüp baksınlar, öneri geliştirsınler', diye yaklaştık. Madrid sonrası bizim attığımız bu adım sonrasında, Yunanistan, bu sürece katkıda bulunmayı kabul edecek. Aslında müştereken başlatıyoruz. Biz başlatıyoruz, onlar geliyor demek yanlış. O adım atıldıktan ve insanlar bir araya gelip sorunlara baktıktan sonra, belki değişik konularda yeni önerileri Yunanlılar'la birlikte oluşturacağız. Müşterek iş yapmaya başlayacağız. Zaten Yunanistan'la o süreci başlatabilirsak, aramızdaki sıkıntıları, sorunları giderek azalacak. Madrid'in esas amacı bu. Ancak bu yöntemle çözüm oluşabileceğini zannediyorum.

- Siz, propagandanın değerinden bahsettiniz, Kıbrıs'ta kısmi entegrasyondan bahsetmek, buna ne denli katkıda bulunuyor? Nitekim, son yapılan

ikili görüşmelerde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Türk tarafını daha uzlaşmaz taraf ilan etti. Yanılmıyorsam, seleflerinizi Sayın Karayalçın döneminde Kıbrıs'ın, Güney Kıbrıs'ın AB'ye alınması halinde Türkiye'nin müzakerelerden çekilip entegrasyona gideceği söylenirken, şimdi Güney Kıbrıs'la AB müzakerelere başlarsa, biz entegrasyon yapacağız, pozisyonuna geçildi. Bu değişimin nedenini de açıklayabilir misiniz?

- Bir defa kısmi entegrasyon konusunda bizim hükümetimizin getirdiği bir değişim yok. Zira, 20 Ocak 1997'de Türkiye Cumhurbaşkanı ve K.K.T.C. Cumhurbaşkanı bir araya gelip ve birlikte bir açıklama yaptılar. Sonra 21 Ocak günü Millet Meclisi'miz karar aldı. O kararla da bu sürecin, AB'ye entegrasyon sürecinin başlaması ile K.K.T.C.-Türkiye entegrasyon sürecinin başlayabileceği belirtildi. Yani bizim hükümetimiz yeni bir yaklaşım getirmiş değil.

- Bizim yaptığımız şu; biz 20 Ocak'ta söylenmiş olanları ciddi olarak kabul ediyoruz ve bunu hayata geçiriyoruz. Hayata geçirirken de iki tarafın görüşmesi başlayınca, Güney Kıbrıs Rum yönetimi ile Avrupa Birliği'nin hemen Türkiye'ye entegre olacağını veya kısmi olarak entegre olacağını belirtmedik. Biz o sürecin başlayacağını söyledik. Sürecin hazırlıkları yapıyor. Ortaklık Konseyi ise, bir şekilde bunu tartışacak. Konsey'i elbette biz zamanında oluşturacağız, herşey bittikten sonra bu yapılamaz. Bunun zaman içinde yapılabileceğini düşünüyoruz. Bizim yaklaşımımız ilhak falan değil. Yaklaşımımızın ekonomik ve sosyal konularda entegrasyon olduğunu söyledik ve dış politika ve askeri konularda da kısmi ortaklık olduğunu belirttik. Bu tabii ki, Yunanistan'la ilişkilerimize fayda sağlayacak bir olgu değil. Dışardan nasıl baktıklarına gelince, bu konuda da herkesin şunu görmesi lazım; şunca yıldır hiç bir ilişkileri olmayan Güney'deki Rum yönetimi kendi başına adeta bizim insanlarımızı, bizim toplumumuzu büyük bir organizasyonun içine sürüklüyor. O organizasyonun içindeki Güney çıkışlı devlet modelinin içinde çaresiz bir azınlık mevkiine düşürülüyor. Dolayısıyla, buna karşılık ben, kendi yasal, hukuki nefsi müdafaa hakkımı harekete geçiriyorum. Kendi müdafaamı kısmi bütünleşme içinde görüyorum ve bunu yapıyorum. Bunu rahatlıkla Avrupa'da anlatıyorum. Meslektaşlarıma, siz bu konumda olsaydınız, size sorulmadan başlatılmış ve aslında hukuki temelleri de fevkalade tartışmalı bir süreç içinde kendinizi bir başka toplumun, size karşı düşmanca fikirleri olduğunu açıklamış bir bütünün veya bir cemaatin içine bir azınlık gibi konmuş olsaydınız buna reaksiyonu-

nuz ne olurdu', diye soruyorum. Elinizi kolunuzu bağlayıp 'Eh, ne yapalım kader böyleymiş, aramızda geçmişte bunca düşmanlıklar yaşanmış olan bir toplum karar verdi, bütün statüleri değiştirecek beni de bir azınlık yapıp kendi içinde tutacak ben de bekleyeyim' mi derdiniz?

- Ama, uluslararası camia bu soruna artık böyle bakmıyor. Burada iki toplumun siyasi eşitlik gibi meseleleri neredeyse halledilmiş gibiydi.

- Eğer, anlaşmalara bakarsanız, garanti anlaşması fevkalade önemli. Bir de bu anlaşmalar, örneğin 1960 Anlaşması'nda, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadığı bir organizasyonda yer alamaz, deniyor. Şu anda bizim izlediğimiz hadise tamamen o anlaşmanın, hem ruhunun, hem lafzının, çiğnenmesi anlamına geliyor. Dolayısıyla burada uluslararası topluluk ne diyor, uluslararası bakış nasıl değerlendiriyor diye bakarsak yanlış olur.

- Genel olarak bu son süreç başladığında özellikle ABD'den gelen sinyallerde iki toplumun siyasi eşitliğinin kabul edildiği izlenimi veriliyordu. Bunu da Rumlar kabul etmiyorlar. Fakat, şimdi İsviçre'deki toplantıda K.K.T.C. yönetimi birtakım tavırlar alarak kendi iyi niyeti konusunda soru işaretleri yarattı.

- Bunlar olabilir ama, orada asıl Sayın Denktaş'ın vurguladığı siyasi eşitlik ve egemenlik öğeleri var. Karşı taraf, hayır ben bunları kabul etmiyorum dediği zaman; sen bunları kabul etmezsen o zaman olası uzlaşmanın diğer unsurları benim açımdan önem taşıyor, ben onları konuşmam, diyor.

- Yaklaşık bir ay önce, Philip Gordon'un Herald Tribune gazetesinde bir yazısı yayımlandı. "İki bağımsız devlet kurulsun, sonra oturup bir araya nasıl gelebileceklerini düşünsünler" şeklinde bir öneri getiriyor. Türkiye böyle bir şeyi tercih eder mi?

- Akademik çevrelerde bu konunun bu şekilde konuşulduğunu biliyorum. Çözüm yollarından birinin iki devletin eşit olarak kabulünden geçebileceğini bu çevreler dile getiriyor. Bence de bu, üzerine düşünce bina edilebilecek çözüme temel olabilecek bir yaklaşım olarak gözüküyor. Zira, bizim bir görüşümüz var. Biz diyoruz ki, federasyon ancak iki devlet tarafından veya eşit iki siyasi topluluk tarafından öngörülebilir. Nitekim, mesela İtalyan Dışişleri Bakanı Sayın Dini basına yaptığı açıklamada böyle bir terminolojiyi kullandı. Yani bu bakımdan uygun bir çözüm arayışının başlangıcı olabilir ve iki devlet, çerçevesi önceden belirlenmiş bir federasyon kurma kararını müşterek olarak alabilir.

- Yunanlılar, Sayın Dini'nin sözlerini kabul edilemez bulmuşlar. Sizin

Madrid'te çok akıllı davrandık.

Hiçbir koşula bağlı değildi Madrid uzlaşması.

Sadece Türkiye ile Yunanistan'ın birbirleriyle olan ilişkileri vardı. Bu, umut veriyor.

pek çok yazınızda ve son dönemde yaptığınız bütün söyleşilerinizde AB-Türkiye ilişkileri konusunda vurguladığınız bir nokta var. Marazi bir aşk haline dönüştü bu ilişki, diyorsunuz. Biz AB'den ne bekliyoruz? Türkiye, yıllarca birtakım konularda söz vermiş ancak tutmamış. Bakanlığınız, yanılmı-

yorsam insan hakları konusunda çok acil bir dosya hazırlayarak ilgili diğer bakanlıklara gönderdi. Siz, Türkiye'nin dışlanmasının bize olduğu kadar onlara da bir bedeli olduğunu söylüyorsunuz. Bu bedel nedir?

- Bence üç unsur var. Birincisi, AB'ne katılmayı bir hak olarak görüyoruz. Ne bekliyoruz? Ben şunu bekliyorum şahsen; Türkiye aynı zamanda Avrupalı olan bir ülke. Beş yüz yıldır, tarihimize, coğrafyamızla Avrupa'dayız. Biz, bazı eksikliklerimize rağmen bu kültürün de bir parçasıyız. Biz Asyalı olduğumuz kadar Avrupalı'yız da aynı zamanda.

AB'ne katılmak Türkiye'nin dinamiklerini daha fazla ortaya çıkaracaktır. Türkiye'nin kimliği de AB açısından aslında bir değer taşıyor. AB'nin çok boyutlu bir oluşum haline gelebilmesi, değişik kültürel öğeler taşıyan Türkiye'yi içine alıp alamamasıyla ilintili. Bir de şu noktayı unutmamak gerekir, Avrupa'nın kendi batısına açılması söz konusu değil artık. Ama, kendi doğusuna doğru büyük bir açılım yapma ihtiyacında ve bunun yolu da Türkiye'den geçiyor.

- Türkiye'ye neden ihtiyacı olsun?

- O bağlantı noktasına ihtiyaçları var. Türkiye'yi atlayıp, Türkiye'yi dışlayıp bir yerlere varamazlar. Niye diyorsunuz? Ben size gerçeklerden örnek vereyim. Bugün AB, dünyanın birçok yerlerinde yok, örneğin, AB'nin Ortadoğu'da bir varlığı yok.

Avrupa'nın Orta Asya'ya açılması Türkiye'nin üzerinden olacak. Bu gerçekleri ABD görüyor. Tabii ABD stratejik bakma alışkanlığına sahip. AB ise galiba stratejik bakamıyor. Örneğin, Bosna meselesini ABD gelmeseydi Avrupa çöze-

miyordu. Karmakarışık bir biçime sokmuştu Bosna olayını. Bence, Türkiye'ye bunun için ihtiyaçları var. Türkiye'nin nihai konumu, tarihsel kimliği, deneyimi AB bütünü içinde çok daha fazla öne çıkacak. Ve bundan dolayı hem Türkiye hem AB çok kazanacak. Ayrıca, Avrupa'nın rasyonel yaklaşımı, özellikle de ekonomi alanındaki rasyonel yaklaşımı, Avrupa'nın bugünkü dünyada hala başlıca bilgi deposu ve çok önemli bir mekan olması, Türkiye'ye çok şey kazandıracak. Dolayısıyla, Türkiye'nin AB'ne katılmasını istiyorum.

Türkiye'nin eksikliklerine ise, biraz ihtiyatla bakıyorum açıkçası. Bu söz, Türkiye'nin eksikliği yok şeklinde anlaşılmasın. Ancak bu eksikliklerin Avrupa'nın Türkiye'yi içimize alalım, almayalım tartışmasında zannedildiği kadar hayatı bir önem taşıdığını düşünmüyorum. Açıklamaya çalışayım. Bizim birtakım eksikliklerimiz var, fakat, bunlar giderilmeyecek eksiklikler değil. Özellikle bu hükümet döneminde giderileceğini ümit ediyorum. Batı Avrupalılar, AB'nden dostlar sorduğu vakit kesinlikle herhangi bir angajmana girmiyorum, herhangi bir vaadde bulunmuyorum ancak tahminler yapıyorum. Mesela bizim hükümetimiz, güvenoyu almasının üzerinden çok kısa bir zaman geçmesine rağmen, basın konusunda çok ciddi bir adım attı ve topluma bir barış ve uzlaşma demokrasi anlayışı getirmekte önemli bir adım attı. O havayı getirdi, hatta, adımdan öteye geçti. Bizim hükümetimiz ciddi bir olasılıkla büyük bir coğrafyada geçerli olan Olağanüstü Hal'i kaldıracak. Bunların dışında da eksikliklerimiz var. Manisa benzeri olaylar ekstrem durumlar, bunları gidereceğimizi zannediyorum. Neden konuyu çok iyi niyetli görmediğimi belirteyim. AB, bu ölçekte olmasa dahi sorunları olan ülkeleri daha önce bünyesine aldı. Örneğin, İspanya'nın AB'ye alındığı zaman bir terör sorunu vardı.

İyi niyetli yaklaşım şu; nihayet bir süreçten bahsediyoruz. Türkiye, yarın AB'nin üyesi olacak değil. Hiç bir ülke olacak değil. Türkiye'nin üyelik perspektifine sahip olduğu bir süreç içinde eksikliklerini tamamlayacağı kuşkusuz. İyi

Lassa, bir Brisa ürünüdür.

Dünyaya bakın, Lassa'yı göreceksiniz.

LASSA

SİZ BU ÜÇGENİN NERESİNDESİNİZ?

KONFOR

*...büyük
çoğunluk,
çoktandır üstünde!*

"Optimizasyon üçgeni" esasına göre geliştirilen ve üretilen Lassa Miratta, kısa sürede çok sayıda sürücü tarafından benimsendi. Lassa Miratta, yüksek konfor, ıslak ve kuru zeminde üstün yol tutuş, üstün fren yeteneği ve uzun ömür ihtiyaçlarını denge içinde, tam karşılıyor. Optimal performans için, siz de Miratta'yı seçin.

GÜVENLİK

UZUN ÖMÜR

LASSA MİRATTA

GÖREVİNİ SESSİZCE VE SARSMADAN YAPAN BİR LASTİK.

Türkiye'nin geleceği, tarihsel uygarlıkları ve medeniyetleri biraraya getirebilmek işlevinde odaklaşıyor. Bu genel anlayış, dış siyasete de taşınabilir.

niyetli bir yaklaşım bu konuda bazı düzenlemeler ister ve geri kalanın da bir süreç içinde AB standartlarına ulaştırılmasını teşvik eder. Bir kısım Batı Avrupalı'da bu iyi niyet mevcut. Bir kısmı da birtakım siyasi hesaplar yapıyor. Bunun

aşılmayacak bir problem olmadığı kanaatindeyim. Batı Avrupa'yla bütünleşme sürecine alınmış bir Türkiye, bir çok konuyu aşar. Bizim ülkemiz olağanüstü dinamik, şaşırtıcı bir ülke. Kim derdi ki, Türkiye Gümrük Birliği'ne girecek, üstelik olabilecek en ters koşullarla karşı karşıya girecek fakat ayakları üstünde durmayı da başaracak. Diğer ülkeler önce Birlik üyesi olup sonra GB'ne katılmışlar. Diğer bütün ülkeler, dünyanın yardımını alıyor. Türkiye neredeyse beş kuruş para almıyor. Alması gereken çok büyük olmayan kaynaklar dahi Türkiye'den esirgeniyor. Ve Türkiye, bugün çatır çatır GB içindeki ülkelerle rekabet ediyor. Doğrusu bu küçümsenecek bir şey değil. Biz o nedenle ilginç bir ülkeyiz. Elbette ki, bu kadar enflasyonla veya kamu açığı ile aynı başarıyı sürdüremeyebiliriz. Ancak o sürece Türkiye girebilirse, bu alanlarda da şaşırtıcı şeyler yapabileceğimize inanıyorum. O birikimi Türkiye'de mevcut görüyorum. Bununla ilerleyebiliriz. Yeter ki, o süreç başlasın.

Biz hükümet olarak, ben Dışişleri Bakanı olarak, kendimizi şöyle bir durum karşısında gördük: AB 11 ülke belirlemiş ve bunların sürecini başlatıyor. Bazılarını müzakere süreci için düşünüyor. Bazılarının katılım öncesi sürecini başlatıyor. Biz orada yokuz. Bunu bilelim. Şu anda AB defteri kapanmıştır, Türkiye için. Bir küçük ihtimal olur mu, ben onu da konuşmak istemiyorum. Şu anda hadise bitti. Öneri oluştu ve tamamlandı. Bulgaristan, Romanya, Slovakya var, bir çok ülke var. Türkiye bunların dışında bırakıldı. Biz o durumdayız. Ben bu konuda çok samimiyim, Bakanlık öncesinde de

yazmıştım. Biz obsesif bir halde, bu konuyu saplantı yapacak kadar bir zaaf ya da arayış içinde de değiliz. Niye saplantı yapalım. Bizim dünyamız bu 11-12 ülke içine girdik veya girmedik ile belirlenmiyor. Şimdi bu noktadayız.

Bu noktadan sonra bir şey yapabilir miyiz? Ben bu noktadan sonra öyle büyük bir beklenti içinde olmamaktan ya-nayım. Yapılabileceğin en fazlasını yapıyorum. Bundan bir şey çıkar mı? Zannetmiyorum, bir şey çıkacağını. Ama, Türkiye'ye karşı haksız düşünceleri ortadan mümkün olduğunca kaldırmaya, Türkiye'nin hakkını en üst düzeyde savunmaya elimden geldiğince uğraşıyorum.

Bedel lafını belki çok ölçülü kullanmamışım. Şu anlamda kullanmış olabilirim; AB açısından, Türkiye'yi üye almak, bir Slovakya'yı üye almaya benzemez. Türkiye'nin AB'ne üyeliği bir boyutun alınmasıdır AB'ye. Çok iddialı bir iştir Türkiye'yi AB'ye almak. Onları görüyoruz. Çünkü, bizim kültür, tarih özelliğimiz var, farklı deneyimlerden geliyoruz, hatta farklı açılımları temsil ediyoruz, Avrupa ve dünya için.

65 milyonu alıyorlar. 11 ülkenin toplamı 65'i bulmuyor bildiğim kadarıyla. Kolay bir adım değil. Bedelden kastettiğim o. Onlar da kendi açılarından riskli bir iş yapıyor. AB, tarihi bir iş yapacak aslında Türkiye'yi almakla. Yüzyıllardır karşı gördüğün bir medeniyetle, bir uzlaşmayla bir araya gelmek müthiş sonuçlar yaratacak. Olumlu, fakat kolay bir adım değil.

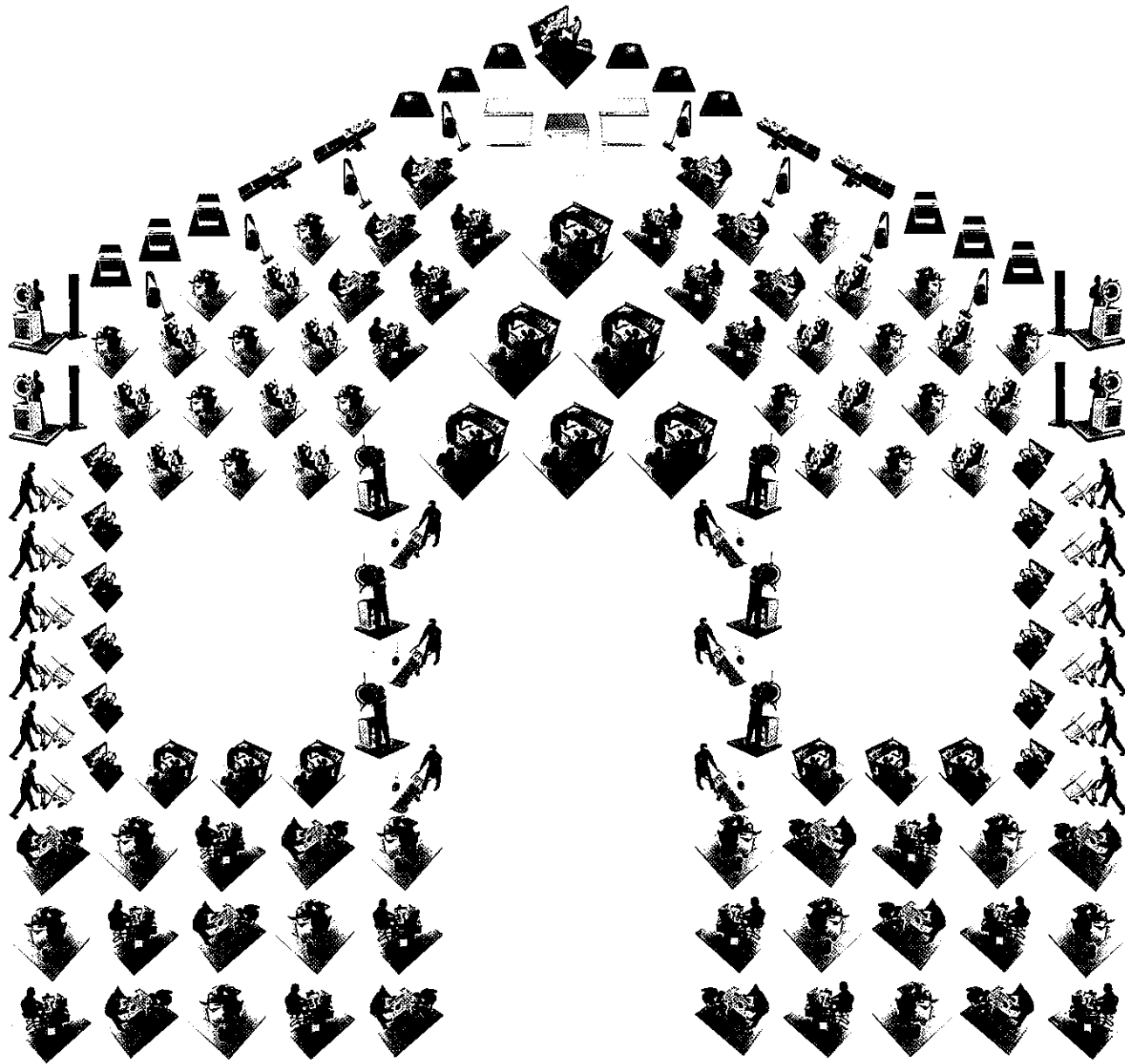
- Siz yine bir iki söyleşinizde ABD ile ilişkilerin öneminden söz etmiştiniz. Serbest ticaret anlaşması söylentileri çıktı.

- Onu ben o anlamda kullanmadım.

- O zaten GB'ye uygun bir şey değil.

- Bir senatör öyle söylemiş, daha çok oradan kaynaklandı ama ABD ile ekonomik ilişkilerin mümkün olan en geniş boyuta ulaşabilmesini hedef haline getirmek istiyoruz. Bu konuda Türkiye olarak ne yapabileceğimizin araştırması içindeyim.

- Bu sıkışıklık içinde bize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

Ülkemizde 40 yıldır,
yaşam kalitesini
yükseltmek için
çalışan bir kuruluş var.
Araştıranları,
tasarlayanları,
üretenleri... yetkili
satıcı ve servisleriyle,
binlerce özverili insan
çağdaş yaşamın
gereği olan
milyonlarca ürünü tüm
dünyaya sunuyor.
Güven, süreklilik,
saygınlık simgesi
olmaya kendini
adayan ve evlerimizi
kucaklayan sevgi
kadar yaşamımızın
ayrılmaz bir parçası
olan bu kuruluş
Arçelik'tir.

Yaşam kalitesi için çalışır.

Yeni Merkez alacak karanlığın sonu mu?

Menderes Çınar

Merkezin erimesi ve parçalanması sürecinin köklerinde 1980'li yıllarda hakim olmaya başlayan ideolojisiz, toplumsal projesiz ve yaratıcı fikir yoksunu bir siyaset yapma tarzı vardı. Yapılacak işlerin ne olduğunu sormayarak siyaseti, "idare"ye indirgeyen bu çeşit siyaset yapma tarzının hakim olduğu 24 Aralık 1995 seçimleri, bir belirsizlik ve kilitlenme üreterek, Merkez'in erimesi ve parçalanması sürecinde artık bir doruk noktasına ulaştığımızı göstermişti. Bu anlamda, seçimden çıkan mesaj aslında AnaYol değil, Türkiye siyasetinin yeniden yapılandırılacağı bir "alacakaranlık kuşağı" olmuştur.⁽¹⁾ Bu yeniden yapılandırma sürecinde ise siyaset, Merkez'in laik değerleriyle çatışma halinde olan RP'nin birinci parti olması nedeniyle, laiklik-irtica ekseninde dönmüştür. Laik rejimin koruyucusu ve kolla-

yıcısı olmayı üstlenmesi nedeniyle Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) de, bu belirsizlik ve kilitlenmeden çıkış sürecine seyirci kalmamıştır.

Merkez'in yeniden yapılandırılması sürecinde, öncelikle, dışarıdan destekli bir Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyon hükümeti ile, geleneksel Merkez diriltilmeye çalışıldı. Bu koalisyon, TSK'den gelen temennilerin de etkisiyle, ANAP'ın, Refah Partisi (RP) ile yapacağı koalisyondan son anda vazgeçmesi sonucu oluşmuştu. Bu çaba, aslında Merkez'in erimesini onun parçalanmışlığına bağlayan hatalı anlayışın önerdiği bir "çözüm"dü. AnaYol koalisyonu, kendi başbakan yardımcısı Tansu Çiller'i hırpalama hükümetine dönüşünce, RP'nin de katkısıyla, bozuldu. Temennilerin aksine, parlamento arit-

metiği, partiler bütünlüklerini koruduğu ve/veya partilerüstü bir milletvekili inisiyatifi oluşmadığı sürece, içinde RP'nin bulunmadığı bir hükümetin imkansızlığını gösteriyordu.

Bir anlamda mecburiyetten kurulmuş olan RP-DYP hükümeti 24 Aralık seçimlerinin oluşturduğu Meclis'ten çıkan ikinci hükümetti. Bu hükümet, İslamcı bir partinin Merkez'e dahil olması olasılığı nedeniyle de tarihi öneme sahip bir hükümetti. Ancak, öncelikle belirtmek gerekir ki, bu koalisyon, Merkez'in yeniden tanımlanmasına katkıda bulunacak bir toplumsal barış koalisyonu olmamıştır. Çünkü, DYP'nin ortağına karşı laikliğin koruyucusu olacağını ilan etmesinden de anlaşıldığı gibi, Merkez'in yeniden tanımlanmasının en önemli unsuru olan laiklik konusunda taraflar bir uzlaşmaya varmamıştır. Diğer partilerin RP'ye karşı laiklik konusundaki muhalefetlerinin tutarlı bir çerçeveye dayanmadığı gözönüne alındığında, RP için laiklik konusunda uzlaşılacak kurum olarak sadece laik cumhuriyetin koruyucusu olan TSK kalmıştır.

RP'nin uzlaşacağı kurumla ilişkilerinin gerilimli ve kutuplaşmaya elverişli olacağı ise açıktı. Nitekim, TSK yaklaşık 14 yıl önce hazırladığı "Terör ve Terörle Mücadele" adlı kitapta, RP'nin Milli Görüş'ünü irticai ve potansiyel terörist unsurlardan saymıştı. Bu açıdan bakıldığında, daha bir kaç ay önce, TSK'nin Milli Askeri Strateji Konsepti'nde yaptığı bir değişiklik ile RP'yi "yok edilmesi hayati öneme haiz" iç tehdit unsurlarından sayması normal bir gelişmedir. Daha sonra devam eden brifingler serisi ile, TSK'nin bir sivil toplum örgütü olarak faaliyette bulunması sonucu RefahYol hükümeti istifa ettirilmiştir. Böylece, TSK Merkez'in tanımlanması sürecindeki rolünü oynamıştır. Buna göre, yeniden tanımlanmakta olan Merkez'de, laik değerlerle çatışan RP'ye ve laik değerleri "gerektiğinde" feda edebileceğini gösteren Tansu Çiller liderliğindeki bir DYP'ye yer olmadığını göstermiştir.

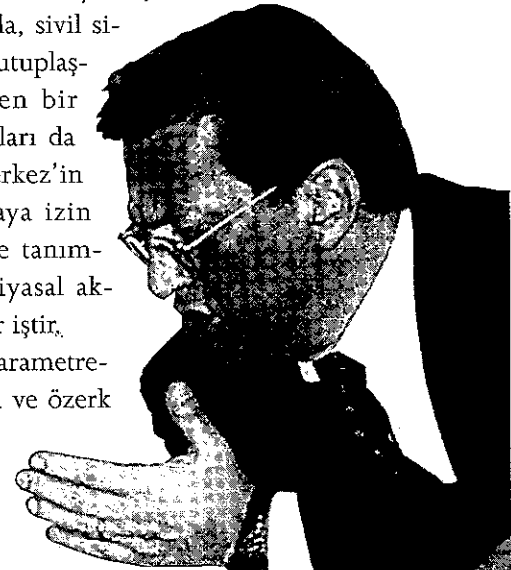
RP'nin de, iktidar sürecinden kendisi aleyhine sayılması gereken bir sonuç çıkmasına katkısı olmuştur. RP başlangıçtaki hem Merkez'i hem de kendi tabanını tatmin etmeye çalışan mutedil yaklaşımını, Taksim Camiisi projesini İstanbul'un yeniden fethi olarak yansıtmaları ve Erbakan'ın isabetli bir davranış olduğu-

nu iddia ettiği tarikat liderlerine Başbakanlık konutunda iftar yemeği vermesi ile terketmiştir. Ocak/Ramazan ayına kadar gizli kalan gerilim, bu girişimlerle hem görünür hale gelmiş hem de artmıştır. Şevket Kazan'ın bir partili olarak Sincan olaylarının sorumlusu Bekir Yıldız'ı cezaevinde ziyaret etmesi gibi davranışların, RP için bir rasyoneli olduğunu da söyleyebiliriz. Bu rasyonel, RP'nin hem Merkez'e yerleşmeyi amaçlamasından, hem de onu Merkez'e yerleştirecek oyların Merkez'in değerlerine sert bir muhalefet sonucu alınmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, RP her iki tarafı da tatmin etme paradoksu ile karşı karşıyadır. Bu paradoks, Merkez'i tatmin ederken tabanından; tabanını tatmin ederken, Merkez'den uzaklaşacak olmasından kaynaklanmaktadır.

Yeni bir Merkez mi?

Bugün, bir ANAP/DYP/DTP koalisyonu bir azınlık ve restorasyon hükümeti olarak görevdedir. Bu hükümet 24 Aralık seçimleri ile oluşan parlamentodan çıkan üçüncü ve son hükümettir. Ancak, bu hükümetle Merkez'in yeniden tanımlandığını ve Türkiye'nin artık alacakaranlık kuşağından çıktığını söyleyemeyiz. Doğrusu, hükümet, TSK'nin aktif katkılarıyla kurulduğu için Türkiye demokrasisi alacakaranlık kuşağının "kara" bir yerinde sayılabilir. Ancak, Türkiye siyasetinin hala "alaca" bir noktaya gelme şansı da vardır. Çünkü, TSK katkılı bu hükümetle Merkez'in sadece çatısı belli olmuş ve içeriğinin tanımlanacağı bir sürece girilmiştir. Bu sürecin önümüzdeki seçimin sonrasına kadar sarkması muhtemeldir. Her ne kadar kuruluş şekli itibarıyla olumsuz gelişmelere yol açacak bir ortam yaratıldıysa da, sivil siyasal aktörlerin krizi, kutuplaşmayı derinleştirmeden bir açılıma çevirme imkanları da mevcuttur. Çünkü, Merkez'in içeriğinin kutuplaşmaya izin vermeyecek bir şekilde tanımlanması aslında sivil siyasal aktörlerin yapabileceği bir iştir.

TSK'nin Merkez'in parametrelerini çizip kendi özgül ve özerk

**RP'nin mevcut
toplumu veri almayan,
onu değiştirmeye çalışan
ve ona savaş açan
siyaset anlayışı,
hem TSK'nin hükümetin
düşürülmesinde
aktif bir rol oynamasına
yol açmış, hem de
TSK'nin bu rolüne
destek vermeyi
meşrulaştıran bir işlev
görmüştür.**

siyasal alanına çekilmeye başlamasından TSK'ne yönelik iki nokta ortaya çıkmıştır. Birinci nokta, Merkez'in içeriğini tanımlayacak olan sivil siyasi aktörler tarafından da dikkate alınması gereken ve açılım imkanı veren bir noktadır. Bu nokta, TSK'nin MGK vasıtası ile Türkiye siyasetinde sahip olduğu ağırlığın ortaya çıkmış olması ve bu ağırlığın sadece RP iktidarı dönemi-ne özgü değil, normal siyaset zamanlarında da mevcut olduğunun görülmüş olmasıdır.

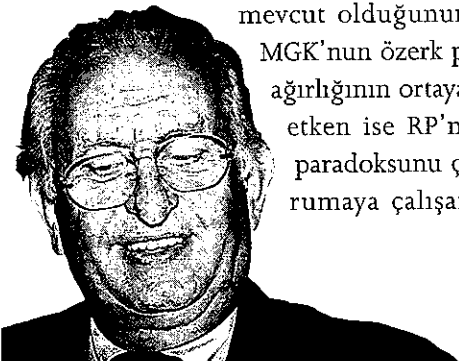
MGK'nun özerk pozisyonunun ve siyasal ağırlığının ortaya çıkmasında en önemli etken ise RP'nin yukarıda değinilen paradoksunu çözmek yerine, onu korumaya çalışarak, Merkez'e yönelik

net bir tavır almaması ve dolayısıyla iktidarda iken devlete muhalif bir konuma düşmesidir. Zira, MGK ilk defa kendisine muhalefet eden bir iktidar ile karşılaşmıştır. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, RP'nin MGK'na karşı muhalefeti bir demokratikleşme ve/veya sivil otoritenin tesisi stratejisi olduğundan değil, muhalefet etmek zorunda kalmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle 28 Şubat 1997 MGK kararları, Erbakan'ın siyasi idam fermanı niteliğindedir. Eğer sivil siyasal aktörlerin "sivilleşme" gibi bir kaygıları varsa, TSK'nin MGK vasıtası ile sahip olduğu ağırlığın açığa çıkması Türkiye siyasetinde yeni bir açılımın başlangıç noktası olabilir. Bu, RP'nin kazara da olsa demokrasiye bir katkısı olarak kaydedilebilir.

İkincisi ise, yasal olarak sahip olduğu yüksek siyasal seviyeden müdahalesi yeterli olmayınca, TSK daha alt seviyelerden, kamuoyu oluşturmak amacıyla, siyasete girmiştir. Böylece, TSK kendisinin belirlediği özgül alanın dışına çıkmış ve bir yıpranma sürecine girmiştir. Özellikle, İslamcı basın, MGK'nun irticai sermayeye karşı giriştiği mücadeleye bir misilleme olarak, TSK'nin dış güçlerle ve büyük sermaye ile işbirliği içinde olduğunu sık sık ima eder olmuştur. Benzeri bir biçimde, kesintisiz 8 yıllık temel eğitim konusundaki tavrı nedeniyle TSK'nin, Marksistlerin, solcuların etkisinde olduğu da İslamcı basında sık sık dile getirilmektedir. Böylece TSK ve komutanları arasında bir ayırım yapılmakta ve komutanların meşruiyeti sorgulanmaktadır.

Bu yıpranmaya rağmen, TSK büyük bir kamuoyu, siyasetçi ve sivil toplum desteğini de görmüştür. RP'nin mevcut toplumu veri almayan, onu değiştirmeye çalışan ve ona savaş açan siyaset anlayışı, hem TSK'nin hükümetin düşürülmesinde aktif bir rol oynamış, hem de TSK'nin bu rolüne destek vermeyi meşrulaştıran bir işlev görmüştür. RP belirtilen siyaset anlayışı nedeniyle, kutuplaşmanın ve gerilimin artmasına da katkıda bulunmuştur. Böylece, laiklik tartışmaları demokratikleşme tartışmalarının önüne geçmiş ve TSK'nin siyasi pozisyonu sorgulanamaz hale gelmiştir.

TSK'ne RP karşıtlığı temelinde verilen desteğin olumlu yönü, gene bu karşıtlığın sonucu olarak kurulmuş mevcut hükümete de verilmiş bir destekten bahsedebilmemizdir. Bu açıdan bakıldığında, mevcut hü-

**Mevcut hükümetin
henüz yeni bir siyaset
anlayışı gerektiğinin farkında
olduğunu söyleyemeyiz.
Ancak, hükümet,
hukuk devletinin tesisi
ve insan haklarına önem
veren bir rejim yaratmaya
yönelik adımlar atmak
gibi küçük iyileştirmeler
yaparak toplumu (u)mutlu
hale getirebilir
ve zaman kazanabilir.**

kümet zorlama bir Çankaya hükümeti değildir. Tam aksine toplumsal meşruiyeti olan bir hükümettir. Ancak, TSK destekli olması nedeniyle eksik bir meşruiyeti vardır. Daha da önemlisi, bahsedilen eksik meşruiyet,

devletin Kemalist ideolojisi ekseninde kutuplaşan bir siyasette, (RP'ye) karşıtlık sayesinde kazanılmış bir meşruiyettir. Bu açıdan bakıldığında, TSK'ne verilen desteğin olumsuz yönünü görebiliriz. Çünkü, bu destek laiklik-irtica ekseninde kutuplaşmayı tasvip eder niteliktedir.

Aslında, mevcut hükümetin üyeleri, Kemalist laiklik-İslamcılık kutuplaşmasını yaratan değil, yararlanan unsur olmuşlardır. Gene de, bu karıştıktan/kutuplaşmadan yararlanma temelin-

de kazanılmış meşruiyet gelecek için bir tehlikenin işareti sayılabilir. Zira, meşruiyetin karşıtlık temelinde devam ettirilmesi halinde, sadece kutuplaşma artmayacak, laik kesim TSK üzerinden siyaset yapmaya devam edecek ve üzerinde kuracağı talep baskısıyla TSK'ni gündelik siyasetin de içine sokmaya çalışacaktır.

Ancak, prensipte bu handicap aşılamayacak bir sorun değildir. Merkez'in içeriğinin henüz belli olmaması, yukarıda da belirtildiği gibi, karşıtlık temelindeki meşruiyetin başka zeminlere de kaydırılarak aşılmasında sivil siyasal aktörlere önemli bir fırsat tanımaktadır. Kaldı ki, mevcut hükümetin üyeleri RP sorununun çözümünü devlete havale ederek, bir anlamda, kendilerine bir esneklik de sağlamıştır. Hükümet üyeleri RP-TSK geriliminde RP'nin karşısında olduklarını açıkça belirtmişlerdir, ancak TSK'nin ne kadar yanında oldukları, Kemalist ilkelere ne kadar bağlı oldukları şüphelidir. Örneğin, Merkez'in yeniden tanımlanmasında en önemli unsur olan laiklik konusunda, ANAP, DTP ve DSP iktidara gelirken; Kemalist bir laiklik söylemini kullanmamışlardır. Ayrıca, sağ partilerin TSK'nın belirlediği bir laiklik söylemi ile taban desteği bulmaları da oldukça zordur. Dolayısıyla, mevcut hükümetin ne derece TSK'nin belirlediği sınırlar içinde kalacağı şüphelidir. Bu partilerin kendilerine toplumsal destek sağlayabilmeleri için devletin laiklik tanımıyla uyumlu, ama aynı zamanda ondan farklı bir laiklik anlayışı geliştirmeleri gerekmektedir. Bu durumda, TSK direkt olarak siyasete girmediği sürece katı/Kemalist laiklik politikalarının uygulanması zordur. Dolayısıyla, İslamcı çevrelerde iddia edilen "1930'lara dönüş" senaryosu ve bu senaryonun yol açacağı kutuplaşma muhtemel bir olasılık değildir.

Bu açıdan bakıldığında, mevcut hükümetin başlamış olan ve kendisinin direkt katkıda bulunmadığı kutuplaşmanın derinleşmesini önlemesi mümkündür. Dolayısıyla, ANAP önderliğinde kurulan hükümetin, kutuplaşmaya giden siyaseti normal mecrasına çevirme gibi oldukça önemli bir misyonu vardır. Bu şans iyi kullanılmadığı takdirde, oluşturulmaya çalışılan Merkez de daha çok bir kutup haline gelecektir. Böyle bir durumda siyaset bir kavram kargaşası içinde sadece karşıtlıkların yarıştığı ve tarafıkların hep gizli kaldığı

**Merkez, sadece onu
oluşturan partilerin, başka
bir partiye karşı biraraya
gelmesi ile kurulamaz.
Merkez, topluma umut
vaadeden, devlete bir ideoloji
atfetmeyen, siyasi rakiplerini
hakları ve özgürlükleri olan
kişiler ve platformlar olarak
gören çoğulcu ve kapsayıcı
bir toplumsal/siyasal proje
ile oluşturulmalıdır.**

bir şekle bürünecektir. Negatif bir siyaset anlayışının hakim olacağı böyle bir ortamda Türkiye toplumu hep "ehven-i şer" seçimler yapmak zorunda kalacaktır.

Mevcut hükümetin başarılı bir içerik tanımlaması ile eksik meşruiyetini tamamlaması pozitif, kapsayıcı ve vizyon sahibi bir siyasal yaklaşım getirmesine bağlıdır. Bunu başarmanın ilk adımı, Merkez'in erimesi sü-

recinin bir parçalanmışktan, çok partililikten değil, toplumsal projesiz, dolayısıyla siyasetsez, bir siyaset anlayışından kaynaklandığının farkedilmesidir. Merkez sadece onu oluşturan partilerin, başka bir partiye karşı biraraya gelmesi ile kurulamaz. Toplumu bir arada tutacak Merkez ancak topluma umut vaadeden, devlete bir ideoloji atfetmeyen, siyasi rakiplerini hakları ve özgürlükleri olan kişiler ve platformlar olarak gören çoğulcu ve kapsayıcı bir toplumsal/siyasal proje ile oluşturulacaktır. RP seçmenini de kapsayabilecek olan böyle bir toplumsal proje ile sadece Merkez'de sıkıntı yaratan RP'nin yükselişi önlenmiş olmakla kalmayacak, aynı zamanda onun da Merkez'e dahil edilebilmesi gündeme gelecektir. Bahsedilen projeye dayalı bir siyaset anlayışı, Türkiye'deki yaygın devlet Merkez'li siyaset yapma anlayışının yenilenmesini gerektirmektedir. Bu uzun vadeli bir süreçtir.

Mevcut hükümetin henüz yeni bir siyaset anlayışı gerektiğinin farkında olduğunu söyleyemeyiz. Ancak, yaşanan krizler sonrasında siyasetten beklentileri fazlasıyla olmayan bir toplumda, mevcut hükümet hukuk devletinin tesisi ve insan haklarına önem veren bir rejim yaratmaya yönelik adımlar atmak gibi küçük iyileştirmeler yaparak toplumu (u)mutlu hale getirebilir ve zaman kazanabilir. Kısa dönemde sonuç getirecek bu yaklaşımın, uzun vadede mutlaka alternatif bir toplumsal proje ile desteklenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, RP "sorunu" ile tekrar ve daha tehlikeli bir biçimde karşılaşmamız mümkündür.

"Siyaset üstü" konumu ve bağlı olduğu değerler itibarı ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin böyle bir siyasal Merkez projesini yapma/uygulama kabiliyeti yoktur. İçine girdiğimiz süreç siyasetçilerin alternatif bir Merkez oluşturma kabiliyetlerinin olup olmadığını göreceğimiz ve olduğunu umut edeceğimiz bir süreçtir.

Menderes Çınar
Bilkent Üniversitesi Araştırma Görevlisi

Dipnot
1. Ümit Cizre-Sakallıoğlu,
"Alacakaranlık Kuşağı Seçimleri",
Birikim, 81, Ocak 1996

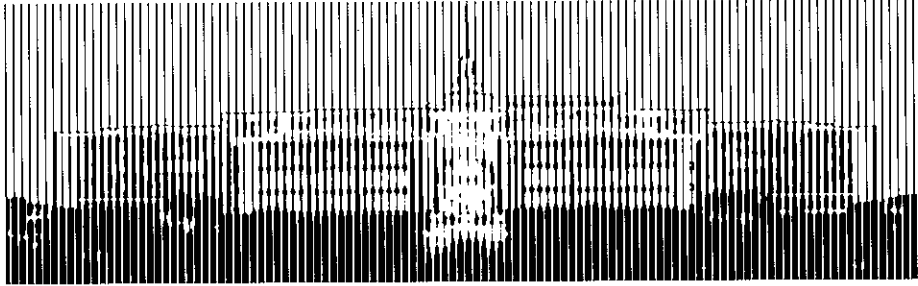

YENİ YENİLİKLERE YOLCULUK '97

YAPI KREDİ

BİLGİ ÇAĞI
BANKACILIK ÜSSÜ

ANLAYIŞ *farklı*

—
KÜLTÜR *farklı*

—
FELSEFE *farklı*

Burası Yapı Kredi. Fark burada.

YAPI KREDİ
"hizmette sınır yoktur"

Seçmen eğilimleri ve siyasi istikrar

Necat Erder

Siyasetle ilgili tartışmaların somut veriler ışığında yapılması gereğinden hareket eden TÜSES Vakfı, VERİ ARAŞTIRMA A.Ş. ile, 1993 yılından bu yana, Türkiye'de siyasi parti seçmenlerinin niteliklerini, etnik-dinsel kimliklerini, dünya görüşleri ile siyasal eğilimlerini ve bu eğilimlerdeki değişimleri inceleyen kapsamlı üç alan araştırması yürüttü.

Bunlardan sonuncusu, Mart-Nisan 1996'da yapıldı. Araştırma bulguları ile, 1987'den 1995'e kadar yapılan seçim sonuçları konusundaki değerlendirmeler iki kitap halinde yayınlandı.⁽¹⁾ Bu yazıda, yapılmış olan araştırmalardaki verilerin önümüzdeki yıllarda Türkiye'de siyasi istikrar konusundaki tartışmaya nasıl ışık tutabileceği irdelenecektir.

1987-1995 döneminde

seçmenlerin siyasi parti tercihleri

1987'den bu yana, Türkiye'de, üç genel, iki yerel olmak üzere, ulusal düzeyde beş seçim yapılmıştır. Milletvekili ve İl Genel Meclisi seçimlerinin sonuçlarından hareketle şu saptamalar yapılabilir.

1- Merkez Sağ ve Merkez Sol partilerin oylarında büyük bir gerileme olmuştur.

Merkez Sağ (DYP+ANAP)

• 1987, %50.4 • 1989, %37.0 • 1991, %41.7
• 1994, %38.6 • 1995, %32.1

Merkez Sol (SHP+CHP+DSP)

• 1987, %30.3 • 1989, %29.7 • 1991, %25.7 • 1994, %23.8 • 1995, %20.9⁽²⁾

Bu durumda, Merkez partilerin toplam oylarının 1987'de %80.7'den, 1995'te %53'e düştüğü, seçmenlerden yarısına yakınının Merkez dışına kaydığı görülmektedir.

2- Seçmen desteğinin bir bölümü RP'ye kaymıştır.

3- Kalan oyların bir bölümü, radikal sağ diye nitelendirilebilecek olan MHP'ye (1987'de %2.6, 1995'te %6.7) gitmiş, gerisi, ya seçime katılmayanların sayısını artırmış, ya da marjinal partilere dağılmıştır.

4- 1987-1995 döneminde ilginç bir olgu, seçimlere "katılma", ya da "geçersiz oy kullanma" biçiminde ortaya çıkan seçmen davranışlarındaki büyük dalgalanmalardır. Araştırmada "protesto oyları" diye tanımlanan bu oylar, şöyle bir seyir göstermiştir:

Bu oyların kaynakları incelendiğinde şu sonuçlara varılmaktadır:

-1989 seçimlerinde ANAP seçmenleri, kitlesel olarak sandığa gitmeme yolunu seçmiştir. Sonuçta toplam oylarda büyük bir artış olmadığı halde SHP, yerel seçimlerde büyük başarı kazanmıştır. (ANAP oyları 1987'de %33.0'ten, 1989'da %17.2'ye düşmüş, SHP oyları ise %22.5, 1989'da %22.6 olmak üzere, hemen hemen sabit kalmıştır.)

-1995 seçimlerinde protesto oylarındaki sıçrama, ANAP ve DYP (daha küçük ölçüde CHP) seçmenlerinin sandığa gitmemelerinden kaynaklanmış ve RP, oy oranındaki artıştan daha büyük ölçüde, olumlu sonuç almıştır.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri de, Türkiye'de seçmenlerin, seçimlere katılmamayı siyasi

tavır almanın anlamlı bir biçimi olarak görmelerinin ortaya çıkmasıdır.

Şeriat yanlısı seçmenler, RP ve diğer partiler

Refah Partisi'nin, Türkiye'nin şeriat düzenine geçmesini isteyen dinci seçmenlerin tek temsilcisi olduğu konusunda yaygın bir kanı vardır. Ancak, seçmenlerin şeriat düzeni konusundaki görüşleri ve siyasi partilere dağılışı ile ilgili bulgular çok daha karmaşık bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de şeriat düzeninin uygulanmasını isteyip istemedikleri konusundaki sorular, yapılan üç araştırmada da parti yandaşlarına sorulmuştur. Bu sorularla ilgili yanıtların tutarlı bir çizgi gösterdikleri ve genellikle gerçeği yansıttıkları anlaşılmaktadır.

Mart-Nisan 1996'da yapılan ankette, siyasi parti yandaşlarının %26.7'sinin "şeriat yanlısı" %58.1'inin ise "şeriat düzenine karşı" oldukları saptanmıştır. Geçmiştekine göre, "şeriat yanlısı" olanların oranında düzenli bir artış gözlenmektedir.

"Şeriat düzenini niçin istedikleri" sorusuna, "şeriat yanlısı seçmenler" in %49.8'i "müslümanlığın gereği" gibi "ilkesel" bir yanıt vermekte, %38.4'ü ise "sosyal, ekonomik bakımdan daha iyi bir düzen" ya da "ahlak ve dürüstlüğü egemen kılma" gibi "araçsal" nedenler göstermektedirler. Buna göre, "Türkiye'deki toplam seçmenlerin %13'ü, şeriat düzeni doğrultusundaki tercihlerini "dinsel" bir gerekçe ile açıklamaktadırlar.

Aynı soru, "şeriat düzeni karşıtı" olduklarını söyleyenlere yönlendirildiğinde, %41.2'lik bir kitle, "demokrasi ve insan haklarına" ve "çağdaş hukuk devletine" aykırı olma gibi "ilkesel"; %39.1'lik bir kesim ise, "gerçekçi bir tez olmadığı" ya da "toplumsal-ekonomik bakımdan geri bir düzen olduğu" gibi, "araçsal" gerekçeleri öne sürmüşlerdir. Sonuçta, seçmen kitlesinin %23.9'u "ilkesel", %22.7'si ise "araçsal" nedenlerle "şeriat düzenine karşı" olduklarını söylemişlerdir.

"Şeriat düzeni yanlısı" olanların siyasi partilere dağılımı ise şöyledir:

- RP, %52.3 • ANAP, %9.5 • DYP, %7.8 • DSP, %3.3
- CHP, %0.8 • MHP, %5.9 • HADEP, %1.6

Daha önceki araştırma bulgularını doğrulayan bu tablodan, "şeriat yanlısı" seçmenlerin yarısından biraz

fazla olan bir bölümünün RP'ye oy verdikleri, geri kalanların ise, değişen oranlarda, diğer partilere dağıldıkları anlaşılmaktadır.

	Şeriat isteyen (%)	İstemeyen (%)
RP	61.1	23.1
ANAP	16.1	68.6
DYP	14.9	71.7
DSP	8.3	80.8
CHP	4.6	89.3
MHP	31.1	54.1
HADEP	22.4	65.3

Partilerin seçmen tabanının şeriat konusundaki görüşlerine göre dağılımı ise şöyledir:

Daha önceki araştırma bulgularını destekleyen bu tabloda da, parti tabanlarında, "şeriat yanlısı" ve "karşıtı" olanların şaşırtıcı bir biçimde dağılmış oldukları görülmektedir. RP yandaşları arasında, yaklaşık 1/4 oranında, "şeriat düzenine karşı" olanların bulunması, buna karşılık, "şeriat düzeni yanlısı" olanların ANAP'ta %16.1, DYP'de %14.9, DSP'de %8.3 (MHP %31.1, HADEP %22.4) oranlarında bulunması ilginçtir. DYP tabanında "şeriat karşıtı" olanların %71.7 oranında bulunması ise düşündürücüdür.

RP yandaşlarından "şeriat isteyenleri" bunu "ilkesel" ve "araçsal" nedenlerle açıklayanların oranı bilinmemektedir. Bu konuda "şeriat isteyen" tüm kitledeki oranlar uygulandığında, Türkiye'de seçmenlerin %10'dan daha az bir bölümünün "müslümanlığın gereği" gibi "ilkesel" nedenlerle RP'yi desteklemiş olabilecekleri tahmin edilebilir.

"Şeriat yanlısı" seçmenlerin mezheplerine ilişkin bilgi yoktur. Ancak, "Alevi" seçmenlerin siyasi partilere dağılımı şöyledir:

- CHP, %34.4 • DYP, %16.1 • DSP, %11.8
- ANAP, %8.6 • RP, %3.2 • HADEP, %3.2 • MHP, %0.0

Yukarıdaki bulgular, Türkiye'de "Siyasal İslam" konusunun, bugün kamuoyunda egemen olan şemaların tamamen dışında ele alınmasının zorunlu olduğunu göstermek bakımından anlamlı ve önemlidir.

Siyasal sistem ve partilere güven

Araştırma yapılan dönemde, seçmen eğilimleri ile ilgili en önemli bulgulardan biri, siyasal sisteme, partilere ve

siyasetçilere olan ve giderek artan güvensizliktir.

Siyasi parti seçmenlerinin, Türkiye'nin durumu ile ilgili olarak, büyük bir kötümserlik içinde olduğu görülmektedir.

Mart-Nisan 1996'da yapılan ankette, "Türkiye'nin durumunun kötüye gittiğini düşünen" seçmenlerin oranı, %77.8; "iyiye gidiyor" diyenlerin oranı ise %9.3 olarak bulunmuştur. Aralık 1993'te, bu oranlar, %65 ve %20 idi. Kötümserliğin giderek arttığı ve yaygınlaştığı görülmektedir.

"Durum, hangi açıdan kötüye gidiyor?" diye sorulduğunda, %82.9 "ekonomi-enflasyon", %20.2 "ülke yönetimi", %11.2 "işsizlik", %11.0 "terör" konusunu belirtmişlerdir. Seçmenlerin "Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?" sorusuna yanıtları ise, %46.7 "enflasyon", %16.7 "terör", %12 "işsizlik" ve %4.3 "ülke yönetimi" olmuştur. Burada ilginç olan bir husus, Aralık 1993 anketinde, deneklerin aynı soruya %36.9 "enflasyon", %45.0 "terör", %10.4 "işsizlik" ve %1.0 "ülke yönetimi" yanıtını vermiş olmalarıdır. Sonuçta, "terör" konusu gündemin alt sıralarına düşerken, "enflasyon" ön plana çıkmakta ve "ülke yönetimi", önemli ve kötüleşmede ön planda görülen bir sorun olarak gündeme girmektedir.

İlginç diğer bir bulgu, tüm anketlerde "demokrasi ve insan hakları" konusunun, hem önemli sorun olarak, hem de durumun kötüleşmesinde etken olarak alt sıralarda yer almasıdır. Türkiye'nin "en önemli sorunu" olarak "demokrasiyi ve insan haklarını" görenler, Aralık 1993'te %1.1, Mart-Nisan 1996'da %2.2 arasındadır. "Türkiye'de durumun hangi açıdan kötüye gittiği" sorulduğunda, "demokrasi ve insan hakları"nı söyleyenleri ise %1.6 oranındadır.

"Laiklik" ya da "din özgürlüğü" konusunu önemli bir sorun alanı olarak görenlerin oranı ise %1'in altındadır.

Siyasi partilere güven

Mart-Nisan 1996'da "Türkiye'nin en önemli sorununu hangi parti çözer?" sorusuna verilen yanıtlarda, en büyük kesim, "hiçbir parti çözemez" diyenlerdir. Seçmenlerin %32.1'i soruyu böyle yanıtlamışlardır. Seçmenlerin 1/3'ü bu konuda siyasi partilere güvenmediklerini göstermektedirler. Aralık 1993'te de seçmenlerin büyük çoğunluğunun benzer bir tavır içinde bulundukları görülmüştür. "Terör" konusunu "hiçbir partinin çözemeyeceğini" söyleyen seçmenler %37.9, "enflasyon" konusunda aynı görüşte olanlar ise %41.7 oranındadır.

"Türkiye'nin en önemli sorunu- nu hangi parti çözer?" sorusunu, seçmenlerin %17.0'si RP, %11.4'ü ANAP, %8.1'i DSP, %7.3'ü DYP ve %3.0'ı CHP olarak yanıtlamıştır.

Asıl ilginç olan husus, sorunu, "yandaşı oldukları partinin çözebileceğini" söyleyenlerin oranıdır. Bu, seçmenlerin kendi partilerine olan güvenin göstergesidir. Bu konuda partilerin sıralaması şöyledir: RP (%75.7), ANAP (%62.5), DYP (%56.0), DSP (%55.3) ve CHP (%45.9). Kendi partilerine güven bakımından en yüksek oran RP, en düşük oran ise CHP yandaşlarında gözlemlenmektedir. CHP yandaşlarının yarısından fazlası kendi partilerine güvenmediklerini söylemektedir. Ancak, RP yandaşlarının 25'e yakını da, kendi partilerinin Türkiye'nin önemli sorununu çözemeyeceğini düşünmektedir.

Türkiye'nin siyasal istikrarı bakımından önem taşıyan "Merkez Sağ" partilerin yandaşları arasında, siyasal partilerin sorunlara çözüm getirebileceğine inananlar, toplam seçmen kitlesinin %18.7'si, "Merkez Sol" partilerde ise %11.1'i oranındadır. "Merkez Sağ"da kendi partilerine güvenmeyenlerin oranı %40.8, "Merkez Sol"da ise %49.3'tür.

Mart-Nisan 1996, Kasım 1994 ve Aralık 1993 anketlerinden şu sonuç ortaya çıkmaktadır:

(i) Türkiye'de siyasal partilerin hiçbirine güvenmeyen büyük bir kitle vardır.

(ii) Sorunları çözme bakımından güvenin yoğunlaştığı bir odak yoktur.

(iii) Seçmenlerin önemli bir kesimi kendi partilerine bile güven duymamaktadırlar.

Türkiye'de "durumun kötüye gittiğini" düşünenlerin giderek artan oranları ile birlikte ele alındığında bu gözlem, siyasal istikrar bakımından olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Yapılan son anketin REFAHYOL deneyiminden hemen önce yürütülmüş olması, bu konuda daha da düşündürücüdür. Geçen yıl içinde, seçmenlerin si-

Gelecekte siyasi istikrar açısından Türkiye'nin en önemli sorunu, partilere ve sisteme güvensizliğin hızla artmasıdır. Merkez Sağ ve Sol partilerin çökmesi, bunun hem sonucu hem de göstergesidir.

yasi sisteme güvenlerini arttırabilecek bir gelişme olmadığı gözönünde tutulduğunda, Türkiye'nin derin bir bunalıma elverişli bir ortam içinde bulunduğu söylenebilir.

Siyasi partilere güven konusu, "toplumsal adaletsizlik sorunsalının" irdelenmesi için yöneltilen sorulara verilen yanıtlarda da ortaya çıkmıştır.

"Türkiye'de haketmediği kadar çok kazanç sağlayan var mı?" sorusuna "var" yanıtını veren %83.1'e, "Haketmediği kadar çok para kazananlar kimler?" sorusu yöneltilmiştir. Yanıtlar şöyledir:

Sermaye sahipleri	%42.1
Milletvekilleri-politikacılar	%40.1
Devlet-kamu yöneticileri	%17.1
Yasa dışı özel sektör (mafya)	%5.8

Sermaye sahiplerinin haksız ka-

zanç sağlayanlar arasında, yüksek oranda gösterilmesi sınıfsal nedenlerle doğal karşılanabilir. Ancak, politikacıların ve kamu yöneticilerinin haksız kazanç sağlayanlar olduğunu düşünen %57.2'lik bir kitlenin bulunması, siyasal sisteme olan güvenin düşük derecede olduğunun başka bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Türkiye'de politik sosyalizasyon ve örgütlenme

TÜSES araştırmalarında, toplumda siyasal eğilimleri biçimlendiren, "politik sosyalizasyon" süreci, bu süreçte partilerin ve parti dışı etkenlerin, özellikle, toplumsal örgütlenme, toplum içindeki ilişki ağları ve medyanın rolü üzerinde durulmuştur. Siyasal arenada yer alan aktörlerden sadece biri olan partilerin, politik sosyalizasyonu belirleyen diğer aktörlerle ilişkilerinin irdelenmesi, siyasal istikrarın nasıl bir toplumsal ortamda gerçekleşebileceğini (ya da gerçekleşmeyeceğini) anlamak bakımından önemlidir.

Burada, önce "toplumsal örgütlenme" konusu ele alınmıştır. Sonuçlar çarpıcıdır:

1- Türkiye, örgütsüz bir toplum görüntüsü vermektedir. Seçmenlerin %71.9'u hiçbir örgüte üye değildir. "Sivil toplum" kuruluşları denilen gönüllü örgütlere

üye olanlar %6.2 oranındadır. Bunların 1/2'sini, kurulması zorunlu olan, "meslek odası" türü örgütler, 1/4'ünü "hemşeri dernekleri" oluşturmaktadır. Gerçek anlamda gönüllü kuruluşlara üyelik oranı %1.6'dır.

2- En yaygın örgütlenme biçimi, "siyasal partiler"dir. Siyasal partilere üye olanların oranı %12.1'dir. Bunu %9.8 oranla sendikalar izlemektedir.

3- Ancak, siyasal görüşlerinin oluşmasında "siyasi parti çevreleri"nin rol oynadığını söyleyen seçmenlerin oranı ise yalnızca %1.1'dir.

Bu durumda, toplumda, politik sosyalizasyonu etkilendirme bakımından, örgütlerin ve özellikle, "sivil toplum" kuruluşlarının ne kadar sınırlı bir rol oynadıkları ortaya çıkmaktadır.

Seçmenin toplumsal-politik konulardaki görüşlerini belirleyen en büyük etkenler, "televizyon" (%87) ve "günlük gazeteler" (%47.4) olarak görülmektedir. Bunları, "arkadaş çevresi", "radyo", "kitap-dergi", "hemşehri çevresi" gibi kaynaklar izlemektedir.

Seçmenlerin %65.5'i "hergün" TV haberlerini izlemekte, %33.2'si ise "hergün" gazete okumaktadır.

Gerek örgütlere üyelik, gerek medyayı izleme bakımından değişik siyasi parti yandaşları arasında bü-

yük bir fark görülmemektedir. (Sadece "hergün gazete okuma" bakımından CHP ve DSP'liler, diğer partililere göre, 10-15 puan öndedir.)

Sonuçta, elektronik medya ile yazılı basının politik sosyalizasyondaki büyük rolü ortaya çıkmakta, örgütler, çok daha sınırlı bir etki yapmaktadır.

Ancak, araştırmaların yalnızca formel örgütlenmeler üzerinde durduğu, "enformel örgütler" ve "network"ler konusunu irdilemediği de bilinmelidir. Bu konuda, RP'nin etkili olduğuna, buna karşılık diğer partilerin, özellikle, Merkez Sol'un çok zayıf bir durumda bulunduğu ilişkin ipuçları vardır.

Siyasi partilerin ve diğer kuruluşların etkinlik derecesi, başka bir bağlamda da ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de "toplumsal adalet sorunsalı"nın irdelenmesi için, seçmenlere yöneltilen sorulardan, "Türkiye'de hakkını alamayan, ezilenler var mı?" sorusuna "var" diyen %83.1 oranındaki deneğe iki ek soru yöneltilmiştir. "Ezilenlerin haklarını savunan partiler var mı?" ve "Ezilenlerin haklarını savunan başka kuruluşlar var mı". Böyle partilerin varolduğunu söyleyen parti yandaşları şöyle sıralanmaktadır: RP %41.0, CHP %43.4, DSP %43.4, ANAP %22.6, DYP %19.8, "Ezi-

Ve her damlası
E.C.A. ile anlam kazandı.

Çünkü, E.C.A.
hep eşsiz güzelliklere
ve yüksek kaliteye
imzasını attı.

Suyla
başladı
yaşam

E.C.A.®

[YILLARCA BERABER]

Genel Dağıtım: Elmor Tesisat Malzemesi Ticaret A.Ş.
Merkez (İstanbul) Tel: (0 212) 251 70 06 (6 hat) Faks: (0 212) 249 90 91

lenlerin haklarını savunan kuruluşlar"ın, "var" olduğunu söyleyenler %16.5, "yok" diyenler ise %52 oranındadır. Böyle kuruluşlar "var" diyenlere, "Hangi kuruluşlar?" sorusu yöneltildiğinde, şu yanıtlar elde edilmiştir.

Sendikalar	%51.4
Dernekler	%19.4
Parti dışı siyasal örgütler	%8.1
Toplumsal kurumlar (Vakıflar)	%3.1

Sosyal dayanışma kuruluşları olan "sendikalar"ın bu ölçüde belirtilmesi doğaldır. Ancak, ikinci büyük kuruluş grubu olarak "dernekler"ın gösterilmesi ilginçtir. Daha anlamlı olan, bu "dernekler" arasında "İnsan Hakları Derneği"nin %9.3 oranla en büyük yeri almış olmasıdır. Kasım 1994'te yapılan ankette de benzer bir sonuç çıkmış olması bu bulguyu daha da ilginç kılmaktadır. "Parti dışı siyasal örgütler"i belirten grupta, "dinci" ve "sol" eğilimli örgütler eşit oranlarda gösterilmiştir.

Bu bulgular, Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin sınırlı da olsa, belirli konularda etkin olmaya başladıklarını göstermek bakımından anlamlıdır.

Seçmen tercihlerinde akışkanlık ve kutuplaşma

Seçmenlerin siyasi parti tercihlerinde ne kadar esnek oldukları ve hangi konularda kutuplaştıkları, siyasi istikrar bakımından önemli olabilecek değişkenlerdir.

Bu konuyu ve seçim sisteminde iki türlü yöntemle geçilmesi durumunda ortaya çıkabilecek tabloyu irdelemek üzere, deneklere, ikinci parti tercihleri ile ilgili şu soru yöneltildi.

"Oy vereceğinizi söylediğiniz parti, herhangi bir nedenle seçime katılmayacak, ya da katılamayacak olsa, onun yerine hangi partiye oy verirsiniz?"

Sonuçlar şöyledir:

1- Başka hiçbir partiye oy vermeyeceklerini söyleyenler

**Seçmen
eğilimlerinde bir
kutuplaşma yoktur.**

**Bu nedenle
Merkez'deki partilerin,
tabanın güvenliğini
kazanma çabaları
önünde,
ideolojik nitelikte
büyük engeller
bulunmamaktadır.**

%21.3 oranındadır. Bu oranın en büyük olduğu partiler, HADEP (%44.6), RP (%27.5), DSP (%26.0) ve MHP (%25.8)'dir. En esnek partiler ise ANAP yandaşlarıdır (%9.5). DYP'lilerin %15.1'i CHP'lilerin ise %15.1'i başka hiçbir partiye oy vermeyeceklerini söylemişlerdir.

2- Başka bir partiye oy vereceklerini söyleyen RP'liler, tercih edecekleri parti olarak, %21.6 oranla, ANAP'ı göstermişlerdir. RP'lilerin diğer tercihleri, DYP (%8.5), DSP (%6.6) ve CHP (%4.9)'dir.

3- ANAP'lıların ikinci tercihi olan siyasi partiler arasında, %33.0 oranla DYP başta gelmektedir. DYP'yi, %14.9 oranla DSP'nin izlemesi ilginçtir. Diğer partiler ise

MHP (%7.6) ve CHP (%4.9)'dir.

4- DYP'lilerin büyük kesimi, ANAP'ı, ikinci tercih olarak göstermektedir. (%37.0) DYP'lilerden DSP'yi gösterenlerin %10.2 gibi oldukça yüksek bir oranda bulunması da dikkat çekicidir. DYP'lilerin ancak %7.9'u tercih edecekleri ikinci partiyi RP olarak göstermektedir.

5- DSP'liler, ikinci parti olarak, en yüksek oranda, ANAP'ı (%18.8), bundan sonra DYP'yi (%15.5) göstermektedir. DSP'lilerin ikinci parti olarak tercih edecekleri partiler arasında, %13.3 oranla CHP ancak üçüncü sırada gelmektedir.

6- CHP'liler, %40.9 gibi yüksek bir oranla tercih edecekleri ikinci parti olarak DSP'yi göstermektedir.

Bu bulgularla ilgili olarak şu gözlemler yapılabilir:

1- Türkiye'de seçmenler, parti tercihleri bakımından oldukça esnek bir tavır göstermektedirler.

2- "Merkez Sağ" seçmenler arasında, sınırlı da olsa bir dayanışma vardır.

3- İlginç olan, ANAP'lı ve RP'li seçmenler arasında özel bir ilişkinin bulunmasıdır. RP'li seçmenlerin 1/5'ten fazlası, ANAP'lıların 1/7'den fazlası karşılıklı olarak birbirlerini tercih etmektedir.

4- "Merkez Sol"da ise, CHP ve DSP tabanları, tercihleri

bakımından, oldukça büyük bir farklılık sergilemektedir.

- RP, %25.0 • CHP, %13.4 • MHP, %11.8
- DYP, %11.0 • DSP, %10.0 • ANAP, %8.6

Siyasi parti yandaşlarının hangi eksenlerde kutuplaşmalarını saptamak için, deneklere şu soru yöneltilmiştir:

“Bazı kimselerin kesinlikle oy vermem dediği partiler vardır. Sizin de böyle, kesinlikle oy vermem dediğiniz parti var mıdır?”

Bu soruya yanıtlar şöyledir:

Türkiye’de seçmenlerin 1/4’ü hiçbir koşul altında RP’ye oy vermeyeceklerini söylemektedir. Seçmenlerin hiçbir koşulda oy vermeyecekleri ikinci parti, çok daha düşük bir oranla CHP’dir. Tüm seçmen kitlesinin hoşgörüsü ile baktığı parti ise ANAP’tır.

Sonuçta, Türkiye’de seçmenlerin siyasi partilerle ilgili kutuplaşmasının, ağırlıklı olarak, RP ekseninde odaklaştığı, “sol-sağ” partiler ekseninde varolduğu düşünülen kutuplaşma eğiliminin önemini kaybettiği görülmektedir.

Sonuç

Gelecekte siyasi istikrar bakımından Türkiye’nin en önemli sorunu, siyasi partilere ve sisteme güvensizliğin, hızla ve giderek yükselen biçimde artmasıdır. “Merkez Sağ” ve “Merkez Sol” partilerin çökmesi, bunun hem sonucu, hem de göstergesidir. İstikrarsızlık, geniş ölçüde bu güven boşluğundan kaynaklanmaktadır. Siyasi istikrarın yerleşmesi, Merkez’deki partilerin, Türkiye’de bir güven ortamı oluşturmadaki başarısına bağlı olacaktır.

Seçmen eğilimlerinde büyük bir kutuplaşma yoktur. Bu nedenle, Merkez’deki partilerin tabanın güvenini kazanma çabaları önünde ideolojik nitelikte büyük engeller bulunmamaktadır. Ciddi, gerçekçi ve pragmatik politikalarla topluma güven vermek mümkündür. Bu da, yönetici sınıfın çözüm üretmedeki ve bunu topluma anlatmaktaki başarısına bağlıdır.

Türkiye’de toplumsal tabanın din ve siyaset ilişkisini algılama biçimi ile, seçkinlerin bu konuya yaklaşımı arasında büyük bir fark vardır. Bu alandaki gerilim, toplumdaki eğilimlerden çok, siyaset alanındaki aktörlerin konuya bakış açılarından ve siyaset yapma biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu kavram kargaşası ortamında, din özgürlüğü konusuna nesnel bir biçimde yaklaşmak güç olmaktadır.

Unutulmaması gereken, bu kargaşadan en çok yararlanan kesimin radikal dinci kadrolar olduğu gerçeğidir. Siyasi partilere ve sisteme güvensizliğin bu tür radikal akımların oyun alanının genişlemesine büyük katkısı olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle siyasi partilere ve sisteme güven kazandıracak politikalar, aynı zamanda din özgürlüğü sorununa çözüm bulmanın ön koşuludur.

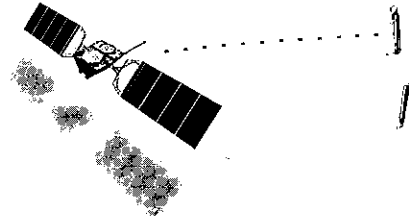
Necat Erder

TÜSES Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

Dipnotlar:

1. Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı Necat Erder, Sezgin Tüzün, Ahmet Karam, Filiz Karam, İstanbul 1995. Türkiye’de siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri Necat Erder, İstanbul 1996.
2. Seçim sonuçları ile ilgili oranlar, daha anlamlı olduğu için, “geçerli” oylara göre değil, “kayıtlı” seçmenlere göre yapılmıştır.

**GLOBALSTAR, 100 ÜLKEYİ AŞAN
ABONELİK AĞI İLE
BU İŞADAMINA DÜŞLEDİĞİ PAZARLARA
ULAŞMA OLANAĞI SAĞLIYOR!**

Uluslararası Pazarlama Başkan Yardımcısı
Los Angeles - California

Daha önce ulaşılmaz olan engin, el değmedik pazarlar... Artık anında, basit ve tek bir hareketle telefonunuzun diğer ucunda! İş hayatınız için bunun ne demek olduğunu bir düşünün. İşiniz ne olursa, nerede olursa olsun, Globalstar ile heryere ulaşabilirsiniz! Globalstar, alçak yörüngeli 48 uydudan oluşan evrensel bir haberleşme sistemi. CDMA teknolojisi, basit bir mobil telefonla bile ses, faks ve verinin parazitsiz, şaşırtan netlikte iletilmesini sağlıyor. Üstelik diğer uydu sistemlerine göre çok daha ekonomik! Ayrıca tüm telefon sistemleriyle de uyum sağlıyor. İşte, Globalstar'ın dünya çapında heyecan yaratma nedenleri...

LORAL • QUALCOMM • AIRTOUCH • ALCATEL • ALENIA • DACOM • DAIMLER-BENZ AEROSPACE • ELSAG BAILEY

**BU İŞADAMINA İSE
DÜŞÜNDE BİLE GÖREMEDİĞİ
PAZARLARA...**

Pirinç Tüccarı
Bali - Endonezya

Globalstar, Loral Space & Communications ve Qualcomm liderliğinde, 12 uluslararası telekomünikasyon ve uzay-havacılık kuruluşunca oluşturulan bir konsorsiyum. Globalstar... Geleceğin iletişim aracı. Dış dünya ile bağlantı kuramamak artık tarihe karışıyor! Ayrıntılı bilgi almak için; 1-408-473-5750 (US) no.lu fakstan veya İnternet <http://www.globalstar.com> adresinden bize ulaşabilirsiniz.

T Ü M D Ü N Y A Y I K O N U Ş T U R A C A Ğ I Z .
FRANCE TELECOM • HYUNDAI • SPACE SYSTEMS / LORAL • VODAFONE

Globalstar

Petrol oyunundaki kırmızı şapkalı kız:

T Ü R K İ Y E

Kürşat Akyol

Oyun çok büyük, çünkü ödül de öyle. Bugünkü piyasa değeri 4 trilyon dolar olan 200 milyar varile yakın petrolden söz ediliyor. Söz konusu olan yalnızca Türkiye'yi değil, dünyayı ayağa kaldıran Hazar petrol-leri. Yani, Hazar Denizi'ne kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'da çıkacak olan petroller.

Bu süreç, 19. yüzyılda "Üzerinde Güneş Batmayan" Britanya İmparatorluğu ile Rusya arasında onyıllar süren ve ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sona eren 'Büyük Petrol Oyunu'nun ikinci kez sahneye konusu olarak yorumlanabilir. Ya da bir petrolcünün ifadesiyle, "Kurtlar Sofrası'ndaki üç boyutlu bir satranç oyunu." Oyun, kimine göre, birkaç ay önce Dünya Şampiyonu Satranççı Kasparov ile Deep Blue adlı bilgisayar arasındaki karşılaşmalardan bile daha karmaşık ve çekişmeli. Yeni oyunun ilkinden en büyük farkı, bu kez oyuncuların daha fazla sayıda olması ve şimdilik birbirleriyle arenada değil, masa başında savaşmaları.

İkinci büyük oyuna büyük bir hevesle soyunan Türkiye'nin sesi, aylardır duyulmaz olmuştu. Beklenmedik bir gelişme -aslında konuyla ilgilenenler için pek beklenmedik sayılmaz- birdenbire Türkiye'de büyük heyecan yarattı. Ya da heyecan yarattırıldı. ABD'yi ilk kez resmen ziyaret eden Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, geçen ayın ilk günü Washington'da üç Amerikan şirketiyle 8 milyar dolar değerinde yeni petrol

anlaşmaları imzalayınca, Türkiye'de yer yerinden oynadı. Çünkü bu anlaşmanın ardından, önce ABD Başkanı Bill Clinton, sonra da Aliyev, Hazar'dan çıkacak ana petrolün Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaştırılmasına destek veren açıklamalar yaptılar. Petrolü ulaştıracak olan, Türkiye'nin yıllardır petrolcülere kabul ettirmeye çalıştığı ünlü projesi Bakü-Ceyhan petrol boru hattıydı.

Türkiye ikinci büyük petrol oyununda şansını yitirdi diye düşünülürken, ABD'den esen rüzgarlar bir anda umut yarattı. Ancak, Bakü-Ceyhan hattı hayal olmaktan çıktı. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in henüz Nisan ayında Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasındaki muğlak tavır, bir anda belirginleşti. Oysa, o güne kadar Aliyev, Enerji Bakanlığı'na bağlı Boru Hatları ile Petrol Taşımacılığı Anonim Şirketi'nden (BOTAS) bir yetkilinin sözleşmesiyle, "ağızlara bir parmak bal alıyor, ama Türkiye'nin balı yutmasına izin vermiyordu." Türkiye'nin, petrolün tadı damağında, hevesi kursağında kalıyordu.

Bugün ise Türkiye, bu konuda yeteri kadar, hatta fazlasıyla hevesli. Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in açıklamalarına bakılırsa, dış politikada öncelik petrolde. Dışişleri ve BOTAS yetkililerinin basının ünlü ve güçlü kalemlerine 'sızdırdığı' bilgilere göre, Türkiye büyük atak içinde. Dünya Bankası'ndan 5 milyon dolar kredi alan Ankara, 'Alman Pipeline Engineering' firmasına (PLE) Bakü-Ceyhan boru hattının fizibilite etüd çalışmalarını yaptı-

nyor. Çalışmalar hızlandırılarak Şubat ayında sonuçlandırılacak ve Azerbaycan petrollerini 30 yıllığına işletme hakkını elinde tutan Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu'na (AIOC) sunulacak. Yetkililer AIOC'nin Türkiye'nin fizibilite etüd çalışmasının tamamlanmış projesini reddetmesini olası görmüyor.

Bunun birkaç nedeni var: birincisi AIOC'nin 12 Haziran tarihinde yayınladığı rapor. Anımsanacağı gibi, Hazar petrollerinin açık denizlere ulaştırılmasının dünya gündemine girdiği sıralarda, 7-8 güzergah üzerinde tartışılıyordu. AIOC'nin son raporunda, ana petrolün taşınmasında muhtemel güzergahlar üçe indirildi. Bunlardan ilk ikisi, önümüzdeki aylarda erken petrolü akıtması beklenen Novorossisk ve Supsa hatları. Bakü'den Rusya'nın Karadeniz kıyılarına uzanan Novorossisk hattı, Hazar Havzası'nın, Azerbaycan'a ait kıyılarından çıkacak ilk ya da erken petrolü önümüzdeki aylarda pompalamaya başlayacak. Karadeniz'e ulaşacak petrolün bu yıl için 200 bin, gelecek yıl için ise 1.5 milyon ton olması bekleniyor. Karadeniz'in Gürcistan kıyılarına ulaşan Bakü-Supsa boru hattının ise, 1998 sonu ya da 1999 başında devreye girmesi bekleniyor. AIOC'nin raporunda olası öngördüğü üçüncü boru hattı ise, Bakü-Ceyhan. Raporda bu hattın 3.3 milyar dolara malolacağı belirtiliyor. Türkiye'nin hesabına göre maliyet 2.5 milyar dolar.

Ankara'daki yetkililer, AIOC raporunda seçenek olarak gösterilen Bakü-Ceyhan hattının, aslında bir zorunluluk olduğu görüşündeler. Dışişleri ve BOTAŞ yetkililerinin hesaplarına göre, toplam kapasitesi 15-18 milyon tona ulaşacak olan Novorossisk ve Supsa hatlarının, Hazar Havzası'nın ihtiyacını karşılaması mümkün değil. Çünkü 2002-2004 yıllarında bu bölgeden çıkacak ana petrolün 25 milyon varili Azeri, 20 milyon varili de Kazak petrolü olmak üzere yıllık 45 milyon varil olması bekleniyor. Dolayısıyla, 30 milyon varile yakın petrolün taşınması için üçüncü bir hatta daha gereksinim var ki, bu, Bakü-Ceyhan olacak. Novorossisk ve Supsa hatlarının kapasitesinin artırılması seçeneği ise Ankara'ya göre mantıklı değil. Çünkü Türk yetkililerinin hesabına göre, bunun maliyeti Bakü-Ceyhan hattınıkinden daha yüksek. Yetkililer, Clinton ve Aliyev'in desteğini de anımsattıktan sonra, Bakü-Ceyhan'ın garanti olduğunu savunuyorlar.

Ankara'nın iyimser tahminlerine katılanlar ise, ço-

ğunlukta Türkiye'de. En azından basına yansıyanlar bu yönde. Türkiye'nin geleceğiyle ilgilenen hemen herkes, son günlerde Bakü-Ceyhan hattını konuşuyor. Gerek hükümetin açıklamaları, gerekse basındaki konuyla ilgili kalemlerin yazıları, Türkiye'nin Bakü-Ceyhan'dan çok getiri beklediğini ortaya koyuyor. Ancak kimse -ya da pek az kişi- konuyu tartışmıyor. Bakü-Ceyhan'a böylesine umut bağlamanın yaratacağı beklentiler ve boş çıkması durumunda, yaşanabilecek hayal kırıklıkları üzerinde duran, hemen hemen yok gibi. Belki de, birkaç kişi hariç hiç kimse, 24 Aralık 1995 genel seçimlerinden bu yana yaşanan bunahımlarla gerilen toplumun önündeki küçük umut kırıntılarından birini daha bulandırmak istemiyor. Ya da, 25 Aralık sabahı başlayan hükümet bunahımları, Susurluk'ta ortaya çıkan çeteler, darbe söylentileri, 8 yıllık zorunlu eğitimin tartışmaları ve hemen ardından gelen zamlar nedeniyle zaten camı burnunda olan toplumu daha fazla aldaltmışlık duygusuna itmek istemiyorlar.

Kamuoyuna uyarı

Tüm bunlara karşın, Türkiye'de halen 'şeytanın avukatlığı' görevini üstlenenler var. Bunlardan biri ve siyasi sorumluluk üstlendiği için bugüne kadar ortaya çıkanların en önemlisi, Devlet Bakanı Ahat Andican. Anavatan Partisi İstanbul Milletvekili Andican, yeni koalisyon hükümetinin Orta Asya ile ilişkilerden sorumlu bakanı. Tıp doktoru olduğu halde, yeni görevine Bakan olduktan sonra çalışmaya başlayanlardan değil. Andican, geçen ay Ankara'da yaptığımız söyleşide, Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik politikalarının kendi hükümetleri döneminde nasıl olacağını uzun uzun anlattı. Bu ayrı bir yazının konusu. Ancak Andican'ın söyledikleri arasında, burada üzerinde durmadan geçilemeyecek olanlar var.

Çünkü Andican, Bakü-Ceyhan projesinin gerçekleşeceğine inanmasına karşın, yalnızca boru hattı konusunda değil, Hazar petrolleri konusunda da Türkiye kamuoyunun yanlış yönlendirildiği görüşünde. "Bakü-Ceyhan, Kerkük-Yumurtalık gibi bir hattın. Ne Türkiye'yi 2000'li yıllarda enerji sorununu çözmüş ve enerji sektörü içinde vazgeçilmez yapar, ne de abad eder" diyor Andican. Şöyle devam ediyor, "Bakü-Ceyhan boru hattı ta-

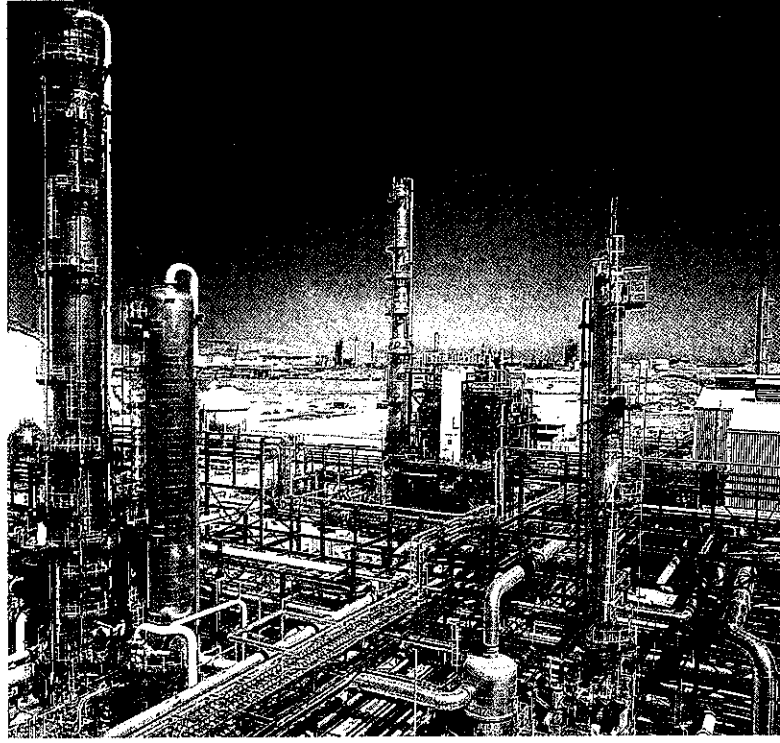

bii ki, önceliğimiz olmalıdır. Ama bütün enerjimizi, varımızı-yoğumuzu bunun üzerinde şekillendirip, kamuoyumuzu buna göre yönlendiremeyiz.” Kamuoyunda normalin çok üzerinde bir beklenti yaratıldığının altını çizen Andican, daha önceki hükümetlerin Bakü-Ceyhan’ı iç politika malzemesi olarak kullandığını savunuyor ve uyarıyor: “Bu konularla ilgili, sorumlu devlet bakanı

olarak uyarıyorum. Kamuoyunun duyguları iç politika-ya alet edilmemelidir.”

Andican’ın değerlendirmesine göre, Hazar Havzası’ndan Akdeniz’e akıtılması planlanan ana petrol, yılda 60 milyon varil. Bu petrol, Avrupa pazarı için bir hayli fazla. Avrupa’ya halen Ortadoğu ve Kuzey Afrika’dan da petrol gidiyor. Bu hesaba göre Türkiye’nin daha ileriye bakması gerektiğini belirten Andican, şöyle devam ediyor:

“Türkiye, enerji üzerinde söz sahibi olmalıdır. Enerji işletiminde, çıkarımında ve dağıtımında. Şu anda kuzeyde, Novorossisk ve Supsa hatları var. Gelecekte Bakü-Ceyhan hattı da olacak, çünkü petrocülerin buna ihtiyacı var. Ama Pakistan üzerinden Hint okyanusuna da olacak. Şunun altını çiziyorum: 2005-2006 yıllarına varmadan Çin üzerinden de bir hat olacak. Ve belki Sibiryaya üzerinden bir başka sistematik. Bu bölgenin potansiyeli buna uygun, yeterli. Şöyle düşünün, 2010 yılında Kazakistan’ın petrol üretiminin 170 milyon tona çıkacağı hesaplanıyor. Kazakistan’ın bugünkü tüketimi o zamana göre hesaplandığında, ancak 20 milyon tonunu kendi kullanır. Kalan 150 milyon tonun Akdeniz’e ineceğini düşünmek, bu işi bilmemek demektir. Japonya’ya gidecek petrolün

Akdeniz’den geçeceğine düşünmek sahtecilikler.”

Devlet Bakanı Ahat Andican, geleceğe yönelik olarak stratejiler konusunda, Hazar petrollerinde Türkiye’nin en büyük rakiplerinden Rusya’yı örnek gösterdi. Halihazırdaki çıkarlarına aykırı görünmesine karşın, Rusya’nın Türkmenistan doğalgazını Pakistan’a indirecek doğalgaz boru hattı projesine ortak ol-

duğunu anlattı. Andican, “Rus devlet şirketi Gazprom’un %10 hissesini aldı. Ben eminim ki, Türk kamuoyu Rus kamuoyunun yerine yerleştirilebilseydi, yani böyle bir durum Türkiye’de olsaydı, ‘Novorossisk’ten vazgeçilemez. Novorossisk olmazsa, olmaz’ diyecektik. Tıpkı, Bakü-Ceyhan hattına yaklaştığımız gibi” diye tamamladı sözlerini.

Bu konudaki en yetkili ve yetkin ağızlardan biri olan Ahat Andican’ın kaygılarını paylaşanlardan biri de Ali Rıza Kardüz. Ünlü iktisatçı, 12 Ağustos 1997 tarihinde Sabah gazetesindeki köşesinde, “Bu projenin Türk ekonomisine büyük katkılarda bulunacakmış havasına girip, kamuoyuna ikide bir ümit pompalamak yanlış” diye yazdı.

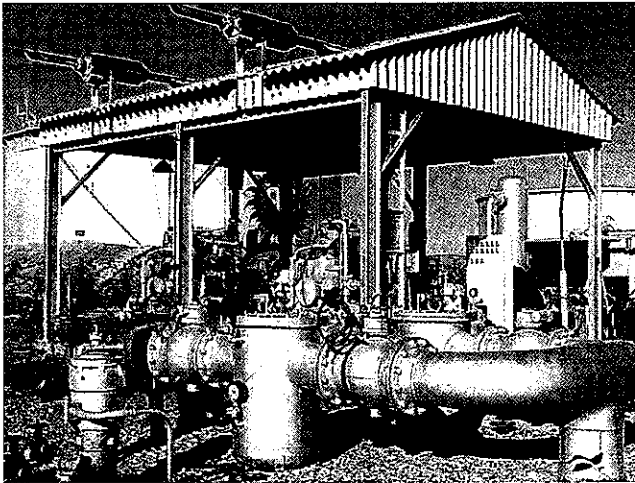
Kardüz’ün Irak petrolünü Türkiye’ye pompalayan Kerkük-Ceyhan (Yumurtalık) boru hatından elde edilen gelirle kıyaslayarak yaptığı hesaba göre, Bakü-Ceyhan boru hattının Türkiye’ye sağlayacağı kazanç yılda en fazla 150 milyon dolar olabilir. Bu da, Türkiye gibi ülke için büyük miktar değil. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan ‘Düşük Yoğunluklu Savaş’a yılda 7 milyar dolar harcandığı ya da Körfez Savaşı’ndan sonra Irak’a

uygulanan ekonomik ambargo nedeniyle Türkiye'nin uğradığı zararın 25 milyar doları aştığı anımsanırsa, Kardüz'ün mantığından kuşku duymak mümkün değil.

Siyasi boyut

Boru hattının Türkiye'den geçmesinin sağlayacağı getiri, kuşkusuz, yalnızca ekonomik değil. Bu oyunun siyasi boyutunu da unutmamak gerekiyor. Bakü-Ceyhan boru hattı projesinin gerçekleşmesi, Türkiye'yi enerji nakil hatlarının geçtiği kilit noktalardan biri haline getirebilir. Irak'a, Kuveyt'i işgal ettiği 1990 yılından bu yana uygulanan Birleşmiş Milletler (BM) ambargosu eninde sonunda kalkacak. Bazı beklenmedik gelişmelere karşın, Irak sınırlı da olsa petrol pompalamaya başladı Ceyhan'a.

ABD'nin geçen ay sürpriz bir açıklamayla geçit verdiği Türkmenistan-İran-Türkiye doğalgaz boru hattı projesinin de önümüzdeki yıllarda Avrupa'ya uzanması bekleniyor. Türkiye, boruyla pompalanacak Türkmen gazının önemli bölümünü kendi tüketecek, fakat, bu hatta Kazak ve Azeri doğalgazının bağlanması olasılıkları var. Ayrıca Rusya ve Gürcistan üzerinden Karadeniz'e ulaşsa da, tankerlere yüklenecek Hazar petrollerinin, Türkiye'nin tüm itirazlarına ve 1994 yılında yürürlüğe soktuğu Boğazlar Tüzüğü'ne karşın, İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçeceği de hemen hemen kesin. Bu konuda bir yandan uzlaşma arayışları sürerken, diğer yandan da Boğazlar'da olası bir tanker faciasının önüne geçilebilmesi için yeni güvenlik sistemleri peşinde koşuluyor. Tüm bu olasılıklar gerçek-

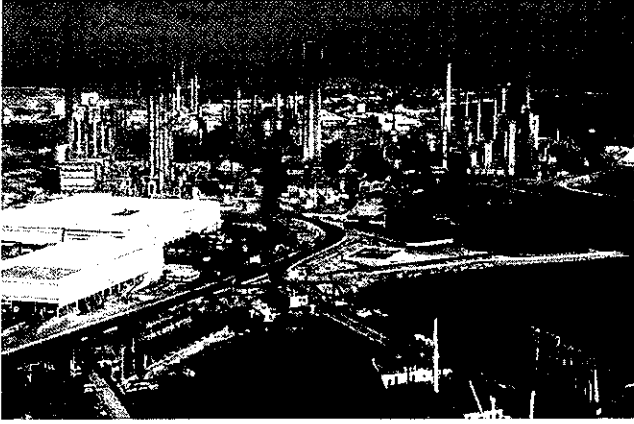
leşirse, Türkiye'nin varolan jeo-stratejik önemi daha da artacak. Türkiye, vananın başında ya da sonunda olmasa bile, geçiş yolu olarak, enerji politikaları üzerinde kısmen söz sahibi olabilecek.

Türkiye'nin olası siyasi kazancı yalnızca yukarıdaki-lerle sınırlı değil. Petrolün, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılından itibaren siyasi bağımsızlık kazanmaya başlayan Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik bağımsızlıklarından elde edeceği kazanımları da sözkonusu. Enerji hatlarının Türkiye ve başka ülkeler üzerinden geçerek Rusya'nın tekelinden çıkması, bu ülkelerin Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığını kısmen azaltacak. Böylece yeni devletler, aynı dili konuştukları Türkiye ile daha rahat siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirme olanağı bulacak.

Petrolün güvenliği

Türkiye için, petrolün geçeceği yollar üzerindeki siyasi istikrar arayışları da Türkiye için oldukça önemli. Yasal olarak Azerbaycan'a bağlı olan Dağlık Karabağ'da, 1988 yılında başlayan çatışmalar, 1994 yılındaki ateşkese kadar yaklaşık 30 bin kişinin ölmesine yol açmıştı. Azerbaycan topraklarının %20'si halen Dağlık Karabağ Ermenileri'nin işgali altında. ABD'nin, sorunun kalıcı bir çözüme kavuşturulabilmesi için Dağlık Karabağ'da, 2 Eylül'de yapılacak seçimlerden sonra harekete geçmesi bekleniyor. Bu sorun çözülürse, Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı ambargo nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkilere konulan ipotek ortadan kalkacak. Ek olarak, Rusya tarafından orta ve uzun menzilli füzelerle silahlandırılan Ermenistan, Türkiye'nin yakasını bırakacak. Çünkü Dağlık Karabağ sorunu çözülürse; Bakü-Ceyhan hattı büyük olasılıkla Ermenistan'dan geçirilerek, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye bir daha kolay kolay kopamayacak şekilde birbirlerine bağlanacak.

Sözkonusu olan, piyasa değeri 4 trilyon dolarlık 200 milyar varile yakın petrol. Dolayısıyla, oyun çok büyük, çünkü ödül de öyle.

Petrol oyununda ABD'nin gerisinde kalmamak ve bölgedeki etkinliğini sürdürebilmek için çaba harcayan Rusya'nın inisiyatifleriyle devam eden diğer barış arayışları da, Türkiye için çok önemli. Bakü-Supsa boru hattının geçeceği Gürcistan'daki Abhazya sorununun çözümü için Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze ile Abhaz lider Vladimir Ardzinba geçen ay ilk kez başkent Tiflis'te bir araya geldiler. Ardzinba'yı Tiflis'e götüren Rusya Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov'un, iki lideri Moskova'da tekrar masaya oturtmayı planladığı bildiriliyor. Abhazya'nın 1991 yılında Gürcistan'dan bağımsızlık ilan etmesiyle başlayan iç savaşta binlerce kişi ölmüş, 300 bin kişi de evlerini terk etmek zorunda kalmıştı. Doğu sınırındaki bu savaş nedeniyle, Türkiye'nin karayolu taşımacılığı ağır darbe yemişti.

Rusya, Bakü-Novororssisk hattının geçtiği Çeçenistan'daki barış arayışlarını da hızlandırmış durumda. Devlet Başkanı Boris Yeltsin, geçen ay Moskova'da bir araya geldiği Çeçen lider Aslan Mashadov'a petrol uğruna büyük ödünler verdi. 21 ay süren korkunç savaşta 100 bine yakın insanın öldüğü, Çeçenistan'ın neredeyse tamamının harabeye döndüğü anımsanırsa, Yeltsin'in görüşmeden sonra yaptığı "Çeçenistan'ın bağımsızlığına doğru atılacak adımlar üzerinde kafa yorduk" sözlerinin anlamını daha iyi kavramak mümkün.

Yine de kurtlara dikkat

Son gelişmelere bakılırsa, 4 trilyon dolarlık 'Kurtlar Sofrası'nın oyuncularını, iştahla, ama petrolün güvenliği için bu kez birbirlerini boğazlamadan oynamaya çalışıyorlar. Çünkü oyuncular teknolojiyle, boru hatları ve denizlerle,

Oyunun siyasi boyutunu da unutmamak gerekir. Bakü-Ceyhan boru hattının gerçekleşmesi, Türkiye'yi enerji nakli hatlarının geçtiği kilit noktalardan biri haline getirebilir.

en önemlisi pazarlarla birbirlerine bağlılar. Bugünkü paylaşım mücadelesi, ilki gibi savaş alanlarında silahlarla değil, görüşme masasındaki pazarlıklar ve diplomatik manevralarla veriliyor. Ancak yine de iyimserliğe kapılıp, oyuncuların kurtlar olduğunu unutmamak gerekiyor. Çünkü, daha şimdiden Azerbaycan'da bir dizi başarılı ve başarısız darbe girişimi sahneye kondu. Azeri petrollerinin çıkarılması ve pazarlara ulaştırılması için Türkiye'ye büyük olanaklar sunan eski Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey, 1993 yılında 'pamuk tüccarı' Suret Hüseyinov'un başlattığı ayaklanmayla bir haftada iktidarından oldu. Yerine gelen Sovyetler'in ünlü KGB'sini yönetmiş, Komünist Parti politbüro üyeliği yapmış Aliyev, darbe girişiminden kan akıtarak kurtulabildi. Boru hatlarından birinin geçeceği Gürcistan, Devlet Başkanı Şevardnadze'yi hedefleyen suikast girişiminin son anda engellenmesiyle bunahımın eşliğinden döndü. Rusya, boru hatlarından diğerinin geçeceği Çeçenistan'ı bağımsızlık kararından döndürmek için taş üstünde taş bırakmadı, binlerce askerini yitirdi. Boru hatlarının geçme olasılığından söz edilen Pakistan'da, hükümet üstüne hükümet devrilirken, Afganistan'da halen kan gövdeyi götürüyor. İran, Rusya ile birlikte Hazar Denizi'nin statüsü sorununu kaşırmaktan vazgeçmiyor, kendi topraklarındaki PKK kampalarını bir türlü bulamıyor. Suriye, başkent Şam'da ya da kendi kontrolündeki Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde yaşayan PKK lideri Abdullah Öcalan'ı göremiyor. Olası Bakü-Ceyhan hattının geçeceği Güneydoğu'daki 'Düşük Yoğunluklu Savaş' binlerce can alıyor. Susurluk'ta ortaya çıkan çetelerin elebaşlarının, Azerbaycan'daki darbe girişimlerine katıldığı iddiaları ortalarda dolaşıyor.

Sofra büyük olunca, oyun tehlikeli, kurtlar 'Kırmızı Şapkalı Kız' öyküsü misali.

Kürşat Akyol
Gazeteci, Radikal Gazetesi

*Yaşamın her anında
yaşanan her mekanda
bir Kelebek vardır!..*

Kelebek®
Koltuk

Hazar göl mü, deniz mi?

İkinci büyük petrol oyununun en önemli sahnesi, kuşkusuz Hazar Denizi. Çünkü petrol, Hazar Havzası'ndan çıkıyor. Ancak sorun yalnızca petrolün kim tarafından çıkarılacağı ve Karadeniz'e, Akdeniz'e, Hint ya da Pasifik okyanuslarına kimin topraklarından ulaştırılacağı değil. Aynı zamanda Hazar'ın 'kime-ne kadar' ait olduğu da ciddi bir tartışma konusu. Bir başka ifadeyle, Hazar'dan çıkacak 4 trilyon dolar değerindeki petrolün kime ait olduğu sorunu.

Yeryüzünün dört tarafı kara ile çevrili en büyük suyunu çevreleyen beş kıyıdaş devlet; Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve İran, Hazar'ın 'göl' mü, 'İç deniz' mi olduğu konusunda bir türlü uzlaşmıyor. Bu iki kavram etrafında dönen ise, 'Hazar'ın statüsü' diye tanımlanıyor.

Hazar'ın bir iç deniz olduğunun en güçlü savunucusu Rusya, bu iddiayla, Hazar'da uluslararası deniz yasalarının uygulanmasını talep ediyor. Bundan anlaşılacak kısaca şu: Hazar, kıyıdaş ülkelerin ortak kullanım alanıdır ve kaynaklarının (petrolün) kullanımı da dahil, her türlü faaliyet tüm kıyıdaş ülkelerin katılımıyla yapılmalıdır. Herhangi bir Hazar devletinin ulusal talebi, diğer Hazar devletlerinin hak ve çıkarlarına tecavüz etmektir ve meşru sayılamaz. Daha da özetle, Hazar petrolleri, tüm kıyıdaş ülkelerin ortak malıdır.

Rusya ile Hazar'ın statüsü konusunda en çok karşı karşıya kalan ülke ise, bu deniz ya da gölde en büyük çıkarı olan Azerbaycan. Bakü'ye göre, Hazar bir uluslararası 'İç göl'. Dolayısıyla göller hakkındaki uluslararası hukuk kuralları, uluslararası sınırlar, ortadan çekilen çizgilerle belirlenir. Böylece, her kıyıdaş devletin 'sektör' adı verilen kendi alanları ortaya çıkar. Kıyıdaş devletler, kendi sektörlerinde her türlü tasarruf hakkına sahiptir.

Azerbaycan tezi, Hazar'dan petrol çıkartan Kazakistan tarafından da destekleniyor. Buna karşın, diğer kıyıdaş ülkeler; İran ile Türkmenistan, Rus görüşüne daha yakın.

Azerbaycan: tarih tanık

Azerbaycan, Hazar'ın paylaşımını öngören tezini, Rusya'nın tarihten aldığı dayanak noktalarını çürütürerek kabul ettirmeye çalışıyor. Bakü, 1921 ve 1940 yıllarında Hazar'ın 'ortak iç deniz' olduğuna imza atan Sovyetler Birliği ile İran'ın bu anlaşmayı hiçbir zaman fiilen uygulamadığını savunuyor. Azerbaycan Meclis Eski Başkanı Resul Guliyev, bu yıl yayınlanan 'Petrol ve Politika' adlı kitabında Bakü'nün görüşlerini özetle şöyle aktarıyor:

- Sovyetler Birliği, 1949 yılında Hazar'daki Astara, Gasan ve Kuli petrol alanlarından petrol çıkartmaya başladı. İran, bu platformlardan çıkan petrole ortak olmadığı gibi, herhangi bir girişimde de bulunmadı. Sovyetler, İran tarafından protesto bile edilmedi.

- Hazar Denizi, yazılı anlaşmalarda Sovyet-İran ortak denizi olarak kabul edildiği halde, İran gemileri hiçbir zaman Astara-Gasan-Kuli hattıyla belirlenen Sovyet çizgisinin bulunduğu bölüme izinsiz geçemediler. Aynı çizginin kuzeyinde kalan Sovyet hava sahası da aynı korumaya tabi tutuldu.

- Sovyetler Birliği ile İran'ın, Hazar'a ortak mülk olarak bakmadığı, bu ülkelerin bu denizdeki faaliyetleri düzenleyen yasalarından da somut olarak anlaşılabilir. Ne Sovyet, ne de İran yasalarında, tarafların Hazar üzerinde ortak hakları olduğuna ilişkin bir maddeye rastlanmıyor.

Azerbaycan'a göre, Sovyetler Birliği; o zamanlar Sovyet Cumhuriyetlerinden biri olan Azerbaycan'la 18 Ocak 1991 tarihinde yaptığı anlaşmada, Hazar Deni-

zi'ndeki Azeri, Çırac, Güneşli ve Kapaz petrol alanlarının Bakü'ye ait olduğunu teyid etti. Son olarak, 18 Ocak 1996'da imzalanan ve Azerbaycan erken üretim petrolünün Bakü-Novorossisk boru hattıyla Karadeniz'e taşınmasını öngören Rusya-Azerbaycan anlaşmasının ikinci maddesi de, Hazar'dan çıkacak Azeri petrolünün sahibinin Bakü olduğunu onayladı.

Azerbaycan bu tezleri savunurken, Rusya, zamanı geldiğinde Hazar'ın statüsü sorununu tekrar tekrar ısıtıyor. Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in ABD ziyareti sırasında, ana petrolün Bakü-Ceyhan boru hattıyla taşınmasını desteklemesi ve Rusya aleyhinde konuşması, Rusya'yı bir kez daha Hazar sorununu gündeme taşımaya yöneltti. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un Ağustos ayında Moskova ziyareti sırasında, Azerbaycan'la Hazar petrolleri için 4 Temmuz'da imzaladıkları 1 milyar dolarlık anlaşmayı tek tarafı olarak feshettiğini açıkladı. Yeltsin, Dışişleri Bakanlığı'na danışılmadan imzalandığını öne sürdüğü anlaşmanın, Rusya ile Türkmenistan'ın Hazar'daki çıkarlarına aykırı olduğunu söyledi. Anlaşma, Türkmenistan'ın hak iddia ettiği Kapaz platformunun Rusya ile Azerbaycan tarafından ortak işletilmesini öngörüyordu.

Yeltsin'in açıklaması, kabuğunu doldurmadı. Rusya gibi yüzlerce yıllık diplomasi geleneği olan bir devletin, dışişleri bakanlığına danışmadan uluslararası anlaşma imzaladığına inanmak bir hayli güç. Ancak bu açıklama, ihanete uğradığını düşünen 'Türkmenbaşı'nın, Rusya cephesi'ndeki yerini sağlamlaştırma yetti. Bir de, 'Büyük petrol oyunu'ndaki cephelerin ne kadar geniş, zeminlerin ne denli kaygan olduğunu bir kez daha göstermeye.. Görünen o ki, Hazar Denizi'nin statüsü sorunu, bu cephelerden en zorlu olanlarından biri. Ama yalnızca biri.

Petrol keşfedilmeyi bekliyor

Hazar havzası sahnesinde dönen petrol oyunu, aslında bilinenden çok, bilinmeyen petrol üzerinde dönüyor. Bu bölgede bugüne kadar keşfedilmiş petrol rezervlerinin miktarı, yaklaşık 16 milyar varil olarak hesaplanıyor. Ancak ABD Dışişleri Bakanlığı raporlarına göre, Hazar'da henüz keşfedilmemiş en az 163 milyar varil daha petrol var. Toplamı 179 milyar varili buluyor. Beklentiler 200 milyar varile ulaşılması yönünde. Hazar Havzası'ndaki petrol, Irak'taki belirlenmiş petrol rezervinden 100 milyar varil daha fazla. Dünyanın bilinen en büyük petrol yatağına sahip Suudi Arabistan'ın 261 milyar varillik petrol rezervinin üçte ikisi civarında. Bugünkü piyasa değeri ise 4 trilyon dolar. Petrol araştırmaları ve analizi konusunda dünyanın en yetkin isimlerinden Daniel Yergin'in hesaplarına göre, petrolün çıkartılması için 10 yılda yapılması gereken yatırım 50 milyar doların üzerinde.

Hazar'ın zenginliği beş kıyıdaş ülke arasında eşit dağılmıyor. Yine Amerikan raporlarına göre, en büyük paya Kazakistan sahip. 10 milyar varil belirlenmiş, 85 milyar varil de keşfedilmeyi bekleyen petrol rezervi var. Ardından, Azerbaycan ve Türkmenistan geliyor. Hazar Havzası'ndaki Azeri petrol yataklarında bilinen 2.6 milyar varil petrol yatıyor. Olası rezervi 27 milyar varil. Bilinen petrol rezervi 1.5 milyar varil olan Türkmenistan'ın toplam potansiyeli 33 milyarı aşıyor. Rusya ile İran'ın toplam petrol payları ise, sırasıyla 12 ve 5 milyar varil olarak öngörülüyor.

AZERBAIJAN PETROLLERİNDE HİSSELER

Şirket	Payı
British Petroleum (İngiltere)	17.13
Amoca (ABD)	17.01
Socar (Azerbaycan)	15.00
Lukoil (Rusya)	10.00
Penzoil (ABD)	9.82
Unocal (ABD)	9.52
Statoil (Norveç)	8.56
TPAO (Türkiye)	6.75
McDermot (ABD)	2.45
Ramco (İngiltere)	2.08
Delta (Suudi Arabistan)	1.68

Türkiye-Rusya ilişkilerinde NATO gölgesi

Yaşar Onay

Sovyetler Birliği yıkılmıştır. Ancak her yıkımın yeni bir başlangıcı da beraber getirdiği unutulmamalıdır. Bu başlangıçlar ilk adımda beyaz bir sayfa gibidir. Ve üzerine ne yazılacağı kesin olarak belli değildir. Ancak, günümüzde ilk sayfanın konusunun ne olacağı yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Konu; dünya için istikrar ve güven ortamına yönelik çabalaradır. Bu bağlamda Rusya'nın da başlangıçta kesin bir tavır takındığı, gerekirse savaşı bile göze alacağını ileri sürdüğü, genişleyen NATO fikrine artık sıcak bakılmasına başlanması çok önemli bir siyasi gelişmedir.

Zira yakın bir zamana kadar konuyla ilgili olarak Rusya'nın izlediği strateji, Batılı ülkelerin arasında bu ülkeye Avrupa'daki yeni güvenlik yapısı içinde bir pay vermeye gerek olmadığı düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olmuştu. Böylece, çelişkiler de giderek tırmanmaya başlamıştı. Bugün varılan noktada ise, gerek Batılı ülkeler, gerekse de Rusya, Avrupa'nın ve dünyanın istikrarı için Rusya-Nato ilişkilerinin sağlıklı temeller üzerine inşa edilmesinin önemini kavramış gözükmektedirler. Bu ilişkinin alacağı boyutlar, hiç şüphe yok ki, Türkiye-Rusya ilişkilerine de aynı

önemde yansıtacaktır.

Ancak, bugün varılan noktaya hiç de kolay gelinmediği bir gerçektir. Şöyle ki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden dönemde Rusya; Avrupa, Ortadoğu, Pasifik bölgesi ve eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki siyasi gelişmeleri bir süre pasif olarak izlemiş, sonra da ani bir değişiklikle "büyük güç" olma isteğini açıkça ortaya koyan siyasetleri uygulamaya başlamıştır. Bu politika değişikliğinin en önemli nedeni, NATO'nun, Bulgaristan, Polonya, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Ukrayna, Litvanya, Letonya ve Estonya'yı da kapsayacak şekilde sınırlarını ve etki alanını genişletmek istemesidir. Rusya, özellikle Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Ukrayna'nın NATO kapsamına alınmasına şiddetle karşı çıkmaktadır.

Rusya'nın gösterdiği tepkinin beklenenden de şiddetli olması üzerine ABD, "Barış İçin Ortaklık" (BİO) görüşünü ileri sürmüştür. BİO'nun kuruluş amacı ortak devletlerin; barışı muhafaza, doğal afetler sonrası yardım, arama ve kurtarma operasyonları gibi faaliyet alanlarında kuvvetlerini NATO ile birleştirme fırsatı sağlamak şeklinde özetlenebilir.

Bu girişimin onaylanmasından sonra NATO, tüm Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) üye ülkelere bir davette bulunarak BIO'ya katılmalarını istemiştir.

Görüldüğü gibi NATO, nihai amacından vazgeçmiş değildir, ancak taktiksel bir değişikliğe gidilmiş ve Rusya yumuşatılmaya çalışılmış, bunda da kısmen başarıya ulaşılmıştır. Şöyle ki, Ağustos 1993'te Polonya'yı ziyaret eden Yeltsin'e bir gazetecinin "Polonya eğer NATO'ya katılırsa, Rusya'nın tepkisinin nasıl olacağı" sorusuna, Yeltsin'in yanıtı şöyle olmuştur: ⁽¹⁾

"Büyük kardeş-küçük kardeş ilişkilerinin uzun bir geçmişi vardır ve Polonya'nın bu kararı uygun bulmak veya karşı çıkmak Rusya'nın işi değildir."

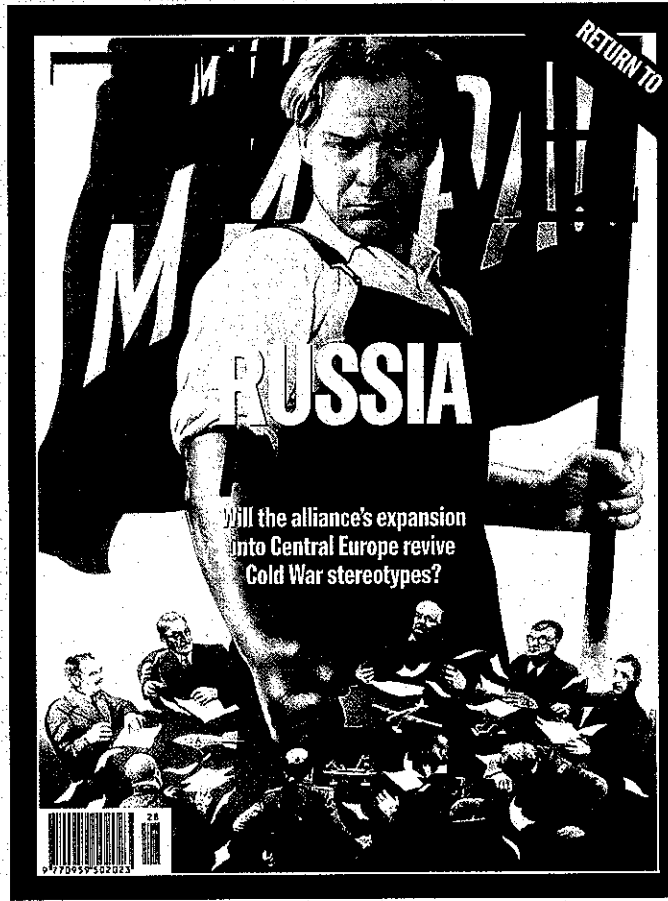
Ancak bir süre sonra Rusya, Polonya konusunda fikir değiştirmiştir. Rusya'nın Polonya'daki büyükelçisi Yuri Kashev, 15 Eylül'de Yeltsin'in Varşova'daki ifadelerinin medya tarafından yanlış anlaşıldığını "Polonya'nın NATO'ya üyeliğinin uzak bir gelecekte olabilecek bir gelişme ve Avrupa bütünleşme sürecinin bir parçası olarak görülmesi" gerektiğini söylemiştir. Savunma eski Bakanı Pavel Grachev'in de, bir zamanlar Varşova Paketi üyesi olan ülkelerin NATO kapsamına alınmalarının, Rusya'yı çok fazla izole bir duruma götüreceğini söylemesi de bu döneme rastlamıştır.

Batı yanlısı fikirleriyle tanınan Dışişleri eski Bakanlarından Kozirev'in NATO'nun genişlemesi ile ilgili görüşleri ise Yeltsin'in Polonya'ya ziyareti öncesinde, Ağustos 1993'de belirginleşmeye başlamıştır. Kozirev,

Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın Rusya ve Almanya arasında köprü olmasının vurgulanmasına karşı olduğunu, "herhangi bir durumda ezilebilecek olan" tampon bölgenin bu devletler olabileceğini söyleyerek sözkonusu devletlerin NATO'ya girmesine karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir. ⁽²⁾

NATO'ya karşı olma, Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya girmesiyle Rusya'nın izole edileceğinden şüphelenen Yeltsin'in danışmanları arasında da yaygındı.

Bu danışmanlar arasında yer alan Sergei Karaganov, Polonya, Macaristan ve Çekya'nın NATO üyeliğinin Rusya için askeri bir tehdit olarak algılanmasa bile, ülkede siyasi ve psikolojik sorunlara neden olabileceğini ve özellikle askeri elitin arasında bir reaksiyonu harekete geçirebileceğini iddia ediyordu. ve haklıydı da. Zira, Rus sınır birliklerinde görev yapan bir subay NATO'nun genişlemesiyle ilgili olarak şunları söylemişti: "Ateş açmadan bin mil geriye çekildik ve siz halen ilerliyorsunuz... Ve de Rusya'yı saldırganlıkla suçluyorsunuz. Nereye kadar gidince duracaksınız? Rusya'nın sınırları

rı Ryazan'da olunca mı?" ⁽³⁾ Öte yandan, Yeltsin'i NATO'ya karşı tutum almaya iten üç önemli neden bulunmaktaydı. Bunlar:

1. Hükümetin izlediği dış politika kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından tutarlı bulunmaması,
2. Ulusal felsefe ve ahlaki ideallerin, mevcut hükümet tarafından geliştirilememesi,
3. Soğuk Savaş'ın kaybedilmesi ve SSCB'nin dağılması-

nın ulusal bir utanç kaynağı haline gelmesi.

Nitekim Dışişleri eski Bakanı Kozirev'in, Rusya'da demokrasiyi ortadan kaldıran iki unsurun, ekonomik çöküş ve NATO'nun genişlemesi olduğunu iddia etmesi, Rusya'da 1993'ten sonra yaşananlar değerlendirildiğinde doğru olarak kabul edilebilir.

Rus yetkilileri NATO'nun genişleme arzularını gerçeğe dönüştürmesi durumunda izleyecekleri stratejiyi şu şekilde ortaya koymaktaydılar.⁽⁴⁾

- BDT'yi askeri bir ittifaka dönüştürmek,
- AKKA'dan çekilmek,
- START-II'yi onaylamamak,
- Askeri doktrin ve dış politikada değişiklikler yapmak.

Görüldüğü gibi, bu stratejinin maddelelerinden birinin gerçekleşmesi durumunda bile Batı güvenliği oldukça ciddi boyutlarda yara alabilir.

Rusya cephesinde bunlar olurken, 28 Eylül 1995'te NATO Genel Karargahı'nda düzenlenen basın toplantısında, NATO

Genel Sekreteri Willy Claes, Ocak 1994'teki NATO zirvesinde başlatılan NATO'nun genişlemesi konusundaki çalışmaların "ittifakın Avrupa'daki yeni güvenlik koşulları karşısında sürdürdüğü adaptasyon sürecinde yeni bir kilometre teşkil ettiğini"⁽⁵⁾ belirtiyordu.

Claes'in bu konuşmasının etkileri, kendisini, Rusya'da göstermekte gecikmemiş ve Rus basınında NATO'nun genişlemesi ve çeşitli senaryoların Rusya'ya getireceği sonuçlar tartışılmaya başlanmıştı. Kabaca iki görüş vardı: NATO ile yakın işbirliği isteyenler ve istemeyenler.

Nato'nun genişlemesine karşı çıkan haber başlıklarından bazıları şöyleydi:⁽⁶⁾ "Kozyrev Batılı ortaklarının samiyetinden şüphe ediyor" (Novaya Eczhednevnaya Gazeta); "Rusya çifte standarttan memnun değil" (Krasnaya Zvesda); "Brüksel'de düş kırıklığı" (Rossiys-

kaya Gazeta); "Rusya ve Nato nişanı bozdular" (Sevodniya); "NATO'nun genişleme planları Avörupa'daki barışı tehdit ediyor" (Rossiyskie Vestyi).

Rusya'nın NATO'nun genişlemesi sorununu kriz haline getirerek böylesine tırmandırmasının altında yatan en önemli neden, hiç şüphe yok ki, bu gelişmenin kendisini stratejik olarak izole edeceği korkusuna kapılmasıdır. Açıkça söylemek gerekirse, Rusya, dünyanın bu en güçlü askeri gücünün kendisine çok yaklaşmasını istememektedir.

Lebed, NATO'nun asıl amacının Rusya'daki ve eski Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki doğal kaynakları kendi denetimi altında tutmak olduğunu ileri sürmektedir, ki, bu düşünce bugün Rusya'da oldukça taraftar bulmaktadır.⁽⁷⁾ Bu durumda

Rusya'daki liberaller de Nato'nun genişleme kararıyla gelecek seçimleri kazanma ihtimallerinin kalmadığını şöyle açıklamaktadırlar:⁽⁸⁾ "NATO, bizim halkımızın büyük korkusuydu. Ekonomik kriz yüzünden zaten herkes eski günleri özlemeye

başlamış, Komünist Parti güçlenmişti. Şimdi Batı'nın bizi askeri açıdan kısıtlayarak almak istediği inancı hakim oldu. Biz, Batıcı bir parti olarak halkın gözünde itibar kaybettik, kamuoyu yoklamalarına göre halk desteğimiz yüzde beşe düştü."

Rusya'nın Çin'e yaklaşması da bu gelişmelerin bir sonucudur. Gerçekte, iki ülke arasında 1989'dan bu yana karşılıklı ilişkileri istikrarlı bir zemine oturtmak amacıyla oldukça ciddi adımlar atılmıştır. Yeltsin'in 1996'da beraberinde iki başbakan yardımcısı ve yedi bakanla Pekin'e yaptığı ziyaret, iki ülke açısından çok olumlu geçmiştir. Ekonomiden başlayarak sınırlardaki güvenlik sorunlarına kadar 15 değişik alanda işbirliğine gidilmesi bu görüşmede kararlaştırılmıştır. Öyle ki açıklanan deklarasyonla taraflar arasındaki ilişki "stratejik ortaklık"

olarak değerlendirilmiştir. Bazı yorumculara göre de Moskova'nın amacı, Çin kartını oynayarak ABD'yi NATO genişlemesinden vazgeçirtmektir.

Bununla birlikte, amaç ne olursa olsun varılan nokta oldukça önemlidir. Zira, Rusya ile NATO arasındaki ilişkilerin sağlıklı temeller üzerinde gelişmesi, NATO'nun genişlemesinden daha önemlidir ve bu ilişkiler genişleme uğruna bir kenara atılmamalıdır.

Gelişmelerin

Türk-Rus ilişkilerine etkisi

II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik isteklerinin artması üzerine Türkiye, ülke bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla 18 Şubat 1952'de NATO'ya girmiş ve günümüze kadar da NATO'nun bir kanat ülkesi görevini yerine getirmiştir. Türkiye NATO'ya girmesi ile birlikte dış siyasetini bütünüyle Batı'ya endekslemiştir. Ancak, 1991'de Sovyetler Birliği'nin parçalanmasına bağlı olarak iki kutuplu dünya düzeninden, çok kutuplu dünya düzenine geçilmesiyle birlikte Türkiye'nin jeopolitik konumunda bazı değişimler ortaya çıkmıştır. NATO, AT ve Pasifik güçleri gibi dünya güçleri ile bölge güçlerinin Türkiye üzerindeki etkisi dikkate alındığında değişimin yönü daha da anlaşılır bir özellik kazanmaktadır.

Türkiye; Balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar, İran, diğer Ortadoğu ülkeleri ve Akdeniz ile çevrilidir. Balkanlar üzerinden Avrupa, Karadeniz; Kafkasya üzerinden Rusya, İran ve Ortadoğu üzerinden Asya ile Hint Okyanusu; Akdeniz üzerinden Afrika ile irtibatlıdır.⁽⁹⁾ Coğrafyanın yanı sıra Türkiye, gelişen dünya değerleri içinde sınır devleti olma özelliğine sahiptir. Şöyle ki, İslamiyet ile Hıristiyanlık, Batı ile Doğu kültürü, NA-

TO, AT ve BDT, çok partili sistemlerle, tek partili sistemler; liberal ekonomi ile kollektif sistem akla ilk gelen "sınırlar"dır. Doğal olarak bu sınırlardan etkilenen her ülke, Türkiye üzerinde etkili olmayı isteyecektir. Türkiye coğrafyasında, kendi çıkarlarına uygun düşmeyen güçlü bir ülke yerine, Anadolu ve Boğazlar üzerinde etkisi olmayan küçük devletlerin oluşması başlıca tercihleri olacaktır. Bu sorun ülkemizin geçmişte olduğu gibi bugün de karşı karşıya kaldığı en önemli tehdit kaynağıdır.

Bununla birlikte Avrupa'da yeni bir kutuplaşmaya

gidilmesi, ya da "Soğuk Savaş"tan "Soğuk Barış"a geçilmesi de Türkiye'nin yararına değildir. Zira AKKUM anlaşmasına göre SSCB'nin karşılıklı kuvvet indirimi sonucu imha etmesi gereken silahların bir kısmının anlaşmadan hemen önce, anlaşmaya dâhil olmayan bölgelere çıkardığı artık bilinen bir gerçektir. Ayrıca Rusya, Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında ABD politikasını desteklemek için, AKKUM'un imzalanmasından birkaç gün önce mahalli birliklerde ve hudut birliklerinde bulunan zırhlı personel taşıyıcıları ve diğer bazı silahlarını anlaşma hükümleri-

nin dışında tutmayı başarmıştır.

En önemli gelişme ise hiç şüphe yok ki, Rusya'nın uygulama alanına koyduğu Yeni Savunma Doktrini'dir.

Herşeyden önce Yeni Savunma Doktrini'nin bir zaruretten dolayı oluşturulduğunu söylemek gerekir. Bu zaruret, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kızıl Ordu'da görev yapan ve Rus olmayan unsurların kendi milli ordularında görev yapmak üzere ülkelerine dönmelerinden kaynaklanmaktadır. Böylece Kızıl Ordu, Rus ulusal ordusu haline gelmiş ve homojen bir özellik kazanmıştır. Doktrin'in en önemli özelliği olan "nükleer silahları ilk kullanan taraf olmama" yüküm-

**Rusya'nın
dar anlamda NATO'ya,
geniş anlamda ise
Batı'ya karşı değişen
siyasetinin nedenleri
incelendiğinde
şu gerçeğe karşılabilir:
Sovyetler Birliği'nin
dağılmasından sonra,
Rusya'da yeni düzenin
yarattığı hukuki yapı,
istikrarsızlığı
önlemeye yetmemiştir.**

lülüğünün terk edilmesi de bu zaruretin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Böylece konvansiyonel kuvvetlerde mevcut zaafiyet, nükleer caydırıcılıkla kapatılmaya çalışılmıştır.

Öte yandan, Doktrin'de, eski Sovyetler Birliği topraklarını tek bir stratejik alan olarak muhafaza etme ve RF sınırlarını ileriden savunma ve yakın çevre bölgelerine gerektiğinde askeri müdahalede bulunma politikaları için kendi içerisinde hukuki bir dayanak oluşturulma çabaları da görülmektedir.

Doktrin'in diğer bir özelliği de, açıkça belirtilmemiş olmasına karşılık, Türkiye'nin gerek Kafkasya ülkeleri, gerekse Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinin, Rusya'nın çıkarlarıyla çatışmasından dolayı hedef olarak alın-

mış olmasıdır. Doktrininde, Türkiye'yi bu bölgelerden uzak tutucu bir dizi önlemlerin geliştirildiği görülmektedir. Özellikle, ABD Başkanı Clinton'un Ocak 1994'te Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında "Rusya'nın kendi Monroe Doktrini'ni uygulamasına anlayışla bakmak gerekir" şeklindeki beyanatını Ruslar kendilerine yakılan yeşil ışık olarak kabul etmişlerdir. Nitekim, Rus yönetiminin günümüzde izlediği dış politikada bu anlayışın izdüşümleri görülmektedir. Bölgede son dönemlerde ortaya çıkan anlaşmazlıkların silah kullanılarak çözümüne yönelik girişimlere, olası bir Türk müdahalesinin üçüncü dünya savaşına yol açabileceği yolunda yapılan açıklamalar, bu anlayışın bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Rus Silahlı Kuvvetleri'nde insan gücünde azaltmaya gidildiği konusunda bazı açıklamalar yapılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu azalmayı etkileyen en önemli faktör, Kızıl Ordu'da görev yapan, ancak Rus olmayan askerlerin kendi ülkelerine dönmeleridir. Diğer bir faktör de,

asker kaçaklarının sayısında ortaya çıkan artıştır. Bununla birlikte Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarda değişik rakamların verilmesi yüzünden, özellikle silah altında olan askerlerin sayılarında tereddütler mevcuttur. Nisan 1994'te Savunma Bakanı Mareşal Pavel Grachev, silah altında toplam 2 milyon 300 bin askerin bulunduğunu, ancak bu sayının 2 milyon 100 bine indirileceğini söylemiştir.⁽¹⁰⁾ Öte yandan Rus Silahlı Kuvvetleri'nde profesyonel askeri hizmetin yürürlüğe girmesi çerçevesinde, 1993'te 120 bin, 1994'te 150 bin sözleşmeli personel silah altına alınmıştır. Bir taraftan asker sayısında azaltılmaya gidileceği ifade edilirken, diğer taraftan yeni askerlerin daha özel statülerle silah altına alınmaları oldukça anlamlıdır. Nitekim, günümüzde Rusya'nın askeri

harcamaları, ABD hariç tüm ülkelerden daha yüksek düzeydedir.

Bugün Rusya, BDT ülkelerinde yeni üsler sağlamak ve Sovyetler Birliği döneminden kalan eski üslerini elinde tutmak için hukuki bir zemin yaratmak gayreti içindedir. Yaklaşık olarak sayıları 28 olan bu üslerden 3 tanesi Gürcistan'da, 2

tanesi Ermenistan'da konuşlandırılmıştır. Rusların Azerbaycan'daki Lyaki'de erken uyarı radar üssünü kiralamak için çabaladıkları da söylenmektedir.⁽¹²⁾ Diğer taktik birlikler Kazakistan, Beyaz Rusya, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Azerbaycan'da konuşlandırılmıştır.

21 Ocak 1995'te Kazakistan ile Rusya arasında yapılan 15 anlaşmayla, "iki ülkenin ortak askeri güç oluşturması" öngörülmüştür. Bu çerçevede Kazakistan Ordusu'nun bir bölümü Rus Silahlı Kuvvetleri'ne katılmakta, müşterek komutanlık kurulmakta ve Rusya'ya dört askeri üs verilmektedir. Halen Kazakistan'ın 40 bin kişi dolayında bir askeri güce sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle özellikle Çin ile olan sınırının uzunluğundan dolayı, Kazakistan'ın sınırlarının Rus

birlikleri tarafından korunması kararlaştırılmıştır. Halen Türkiye-Gürcistan ve Türkiye-Ermenistan sınırları da Rus birlikleri tarafından korunmaktadır.

Ancak, Rusya'nın bu girişimleri Orta Asya ve Kafkaslar'daki eski egemen konumunu sağlamaktan ziyade, nüfuzunu genişletmeye yönelik siyasi girişimler olarak değerlendirilmelidir. Amaç, BDT ülkelerinin iktisadi kalkınmalarına katkıları olmaksızın, bu ülkelerdeki doğal kaynakların kullanımından pay almak ve bu nedenle de bölge cumhuriyetlerini siyasi ve askeri baskı altında tutmaktır.

Bu arada Rusya'nın silah satışlarından da büyük kazançlar sağladığı görmezlikten gelinemeyecek kadar önemlidir. Mayıs 1994'te Rusya ve Suriye arasında imzalanan askeri teknik ve işbirliği anlaşması akla gelen ilk örnektir. Bu anlaşmanın amaç ve içeriği hakkında görüşlerini açıklayan Suriye Savunma Bakanı Mustafa Tlass şunları söylemiştir:⁽¹⁾ "Bu anlaşma, Moskova ile Şam arasında eskiden var olan iyi ilişkileri yeniden hayata geçirmek amacıyla katılmış ilk ve doğru bir adımdır. Moskova'da hala güçlü dostlarımızın bulunduğu içtenlikle inanıyoruz. Bu anlaşma, inancımızın belgesidir."

Rus silah satışlarında İran'ın da çok özel bir yeri bulunuyor. 1989-1994 yılları arasında Rusya İran'a, 200 tank, 500 zırhlı muharebe aracı, 200 top, 400 savaş helikopteri, onlarca uçak, 3 denizaltı ve füzeler satmıştı. Ayrıca Körfez Savaşı'nda Irak'tan İran'a kaçırılan uçaklar için yedek parçaların verilmesi de sözkonusu silah satışları arasında yer almaktadır. Günümüzde de Güney Kıbrıs Rum Devleti'ne sattığı vurucu gücü ve menzili yüksek füzeler ile dünya kamuoyunu yeniden meşgul etmeye başlamıştır.

Rusya artık Asya-Pasifik pazarına yönelmiştir. Özellikle Malezya'ya 18 adet MİG-29 uçağı satması oldukça

önemlidir. ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan ekonomik durgunluk, savunma sektöründe gerilemelere neden olmuştur. Bazı fabrikalar kapanmış ya da kapanmak üzeredir. Sadece ABD'de konu ile ilgili 580 bin kişinin işten çıkarıldığı ve gene aynı sektörden bir milyondan fazla kişinin hizmet dışı bırakılacağına sözedildiği bir dönemde Rusya'nın silah satışlarında önemli bir pazara sahip olma şansı gözardı edilemez. Bu durumda Rusya, Güneydoğu Asya ve Basra bölgesindeki Arap ülkeleri için önemli bir silah satıcısı konumuna gelebilir. Nitekim, Irak'a yönelik ambargonun kalkması için, Rus-

ya'nın gösterdiği çabaların altında, bu ülkeye yönelik silah satışlarının oldukça önemli bir yeri olduğundan kuşku yoktur.

Bütün bu gelişmeler hiç şüphe yok ki, doğrudan Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmekte ve Türk-Rus siyasi ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Türk-Rus ilişkilerinin yaklaşık bin yıllık bir geçmişi vardır. Coğrafyadan kaynaklanan bu beraberlik tarih boyunca her iki tarafa da büyük acılar yaşatmıştır. Artık bu acılardan bazı derslerin çıkarılması zamanı da gelmiştir.

Dr. Yaşar Onay

Dz. Harp Okulu Öğretim Üyesi

Dipnotlar:

1- Suzanne Crow, "NATO'nun Doğu'ya

Doğru Genişlemesi Üzerine Rusya'nın Görüşleri", Harp Akademileri Komutanlığı, Dış Basın Bülteni, Ocak 1994, S.254., s.12.

2- A.k., s.13.

3- Anatol Lieven, "Russian Opposition to NATO Expansion" The World Today, Ekim 1995'ten aktaran Olgan Bekar, A.g.m., s.71.

4- A.k., s.73.

5- NATO'nun Genişlemesi Konulu Çalışma", NATO Dergisi, Kasım 1995, s.10

6- Alexandra Velichkin, "Rus Basınının Gözüyle NATO", NATO Dergisi, Mart 1995, s.20

7- Lebed bu düşüncesini şu sözleriyle açıklamaktadır: "Belki siz Rusya'nın ne kadar büyük bir ülke olduğunu bilmiyorsunuz. Dünyanın sekizde biridir ve herşeyi bulabilirsiniz. 150 milyon insan ve bunların işgücü vardır. Mineral zenginliği, NATO bunu istiyor. Ancak onlar başaramazlar." A.k.: s.28

8- Feraî Tinc, "Çin Rus yakınlaşması ve Türkiye" Hürriyet Gazetesi, 25 Nisan 1997

9- Suat İlhan, Jeopolitik Duyarlılık, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.59

10- "Rusya Federasyonu'nun Askeri Gücü ve Askeri Anlaşmalar", s. 8

11- A.k., s. 48

Küreselleşme, değişen rekabet dengeleri ve Türkiye

Selçuk Arı

Küreselleşme, sanayi, ticaret ve hizmet kesimlerinde varolan ve işletmelerin kaçınılmaz olarak karşı karşıya kaldıkları rekabetin boyutlarını ve etki alanını değiştirmiştir. Ancak bu rekabet, uluslararası pazarlara tek ve büyük bir fabrikadan erişmek yerine, müşteri ve tedarikçiye yakın çokuluslu ve çok fabrikalı bir yapılanma aracılığıyla uluslararası platformda rekabet şeklinde ortaya çıkmıştır. Rekabetin evrenselleşmesinde, üretimin ülkeler arası yatay entegrasyonunun payı büyüktür. Günümüzde geleneksel “üretim faktörleri” rekabet gücü ve rekabet avantajını belirleyen unsurlar olmaktan çıkmakta, buna karşın yatırım harcamaları, giderek ar-

tan bir oranda, dünya ekonomisinin itici gücü olarak ticaretin yerini almaktadır. Etkisi gün geçtikçe artan rekabetle birlikte, değişen pazar şartları ve teknolojik gelişmeler de, işletmelerin ve dolayısıyla ülkelerin rekabet güçlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

GATT'ın dünya ticaretindeki rolü

I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde, uluslararası ticarete görülen kısıtlayıcı uygulamalardan özellikle sanayileşmiş ülkeler şikayet etmekteydiler. Çünkü sanayi üretiminin hızla geliştiği bu ülkelerde, ekonomik hayatın canlılığı, büyük ölçüde geniş dış piyasaların

varlığına bağlı bulunmaktaydı. Bu nedenle, Batılı ülkeler daha II. Dünya Savaşı sona ermeden çok yanlı bir uluslararası ticaret ve ödeme sistemini gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdi. GATT, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin siyasi ve ekonomik koşullarında uluslararası rekabet düzeninin düzenli bir şekilde işlemesini sağlamak ve taraf ülkeleri gümrük politikaları bakımından koruyucu tutumdan alıkoymak ve dış ticarete serbestleştirme uygulamalarını teşvik etmek amacıyla oluşturulmuştur. Aynı zamanda, ulusal ekonomilerle uluslararası ticaret düzeni arasında uyumlu bir işleyişin kurulmasını ve ülkeler arasındaki gelire dayalı klasik korumacılığın kaldırılarak uluslararası ticarete daha şeffaf bir rekabet düzeninin tesis edilmesi amacıyla oluşturulmuş bir mekanizmadır. GATT, kuruluş sözleşmesinde dünya ticaretini serbestleştirme yönündeki hedeflerini, üye ülkeler, özellikle gelişmiş ülkeler arasında belirli aralıklarla yapılan çok taraflı ticaret müzakereleri yoluyla gerçekleştirmektedir. Bunlardan sonuncusu ve aynı zamanda dünya ticaretinin daha da serbestleştirilmesinde önemli bir dönüm noktası olan, GATT Uruguay Round, 'çok taraflı ticaret müzakereleridir.' Bu müzakerelere katılan ülkeler, 10 yıl içinde %33 oranında tarife indirimine gitmeyi ve tarife dışı engellerin çoğunu kaldırmayı kabul etmişlerdir. Uruguay Round sonucunda ülkelerin gümrük vergi oranlarında liberalizasyona gitmeleri uluslararası ticarete yeni bir olgu değildir. Sözgelimi, ABD, uluslararası ticarete konu olan ürünlerden 1934 yılında ortalama %60 oranında bir gümrük vergisi alırken, bu oranı 1987 yılında %4.3'e, Japonya %2.9'a, Avrupa ise %7'ye indirmişlerdir. GATT Uruguay Round sonrası sanayileşmiş ülkelerin sanayi mallarına uyguladıkları ortalama gümrük tarife oranları ise ABD ve Kanada'da %4.3'ten %3.7'ye, AB'de %6.5'tan %3.9'a, Japonya'da %6.2'den %3.7'ye inecektir. Diğer taraftan sanayileşmiş diğer ülkelerin koruma oranları ise %6.2'den %3.7'ye düşecektir. Bu liberalizasyonlarla, sanayi ürünleri ithalatının %44'ü "0" tarife hale gelmiş bulunmaktadır. Batı'nın yeni uluslararası kurallar dayatmasının büyük küresel şirketlerin güçlerinin yayılmasına hizmet eden bir tür yeni sömürgecilik olduğu ortadadır. Bu durumda, eğer Batı ısrar

ederse dünya ticaretini serbestleştirme eğilimine direneceklerini ileri süren gelişme yolundaki ülkelerin sanayi mallarından aldıkları gümrük tarife oranları, sanayileşmiş ülkelerinkine göre daha yüksek bir düzeydedir. Bununla beraber bu oran, %36'lık bir düşüşle %17'den %11'e inmiştir. Uluslararası ticarete gözlenen bu serbestleşme ile gümrük tarife oranları yukarıda da görüldüğü gibi geçmiş yıllara göre düşmüş bulunmaktadır. Böylece gelişmekte olan ülkeler açısından sanayileşmiş ülke pazarları hem daha serbest, hem de daha öngörülebilir bir hale gelmiştir. Nihai olarak bu Round'un asıl belirleyici tarafı, uluslararası ticarete konu olan bütün sektörlerdeki mevcut kısıtlamaları kaldırmaktan çok, uluslararası düzlemdeki oyunun kurallarını daha belirgin hale getirerek ülkelerin genel bir serbestleştirme ortamından daha fazla yararlanmalarını sağlaması olarak ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası ticaret hacmi ile dağılımının incelenmesi ekonomideki küreselleşme sürecinin anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, dünya ticaret hacmi 1966 yılına kadar ortalama %6.6'lık bir büyüme kaydederken, 1966-1973 yılları arasında bu oran %9.2, 1991 yılında %3.9, 1992 yılında %4.8, 1993 yılında %3.8, 1994 yılında %9.0, 1995 yılında %8.7 ve 1996 yılında ise tahmini olarak %6.4 oranında gerçekleşmiştir. Ülkeler arası ticaretin gelişimine sektörel bazda bakıldığında, imalat sanayiinde ihracat artışı, Doğu Asya ülkeleriyle gelişmiş ülkeler arasında büyük farklılık göstermiştir. Doğu Asya ülkelerinde imalat sanayiinde ihracat artışı, 1973-1980 arasında %15.2, 1986'da %19.3, 1987'de %23.8 olurken, aynı yıllar itibarıyla gelişmiş ülkelere ise imalat sanayiindeki ihracat artış oranları sırasıyla %5, %3.8, %1.3, %5.7 olmuştur. Bir başka ifadeyle, sanayi ürünleri ihracatında sanayileşmiş Batı ülkeleri Doğu Asya ülkelerine oranla çok geride kalmışlardır. Dünya üretiminde önemli bölgelerin payı açısından da konuyu incelediğimizde 1967-1989 yılları arasında ABD'nin payı %4.9, Batı Avrupa'nın payı %3.7 azalırken, Japonya'nın payı %2.2, Çin dahil gelişen Asya ülkelerinin payı %8.3'lük artış göstermiştir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, 1970'li yılların ortalarından itibaren sanayileşmiş Batı ülkelerinin uluslararası

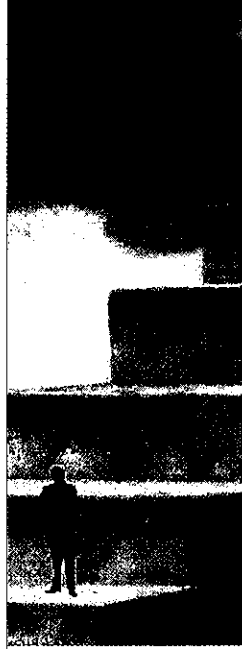
piyasalarda, bir yandan verimli ve düşük işçilik maliyetine sahip ülkelerin, diğer yandan Japonya gibi kaliteli, esnek ve verimli çalışan ülkelerin hızlı ve yoğun rekabeti ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu durum ise, ülkelerin küreselleşme sürecinin yarattığı baskılara karşı alternatif politikalar üretebilmeleri ve bu değişim sürecine kendi özgün katkılarını yapabilmelerinin zaruri olduğunu göstermektedir.

Rekabetin hızla arttığı günümüzde, dünya ekonomisinin çokuluslu şirketler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ulusal ekonomilerin işleyişinde önemlerini artırdıkları gözlenmektedir. Nitekim, dünya genelinde ülkelerarası sermaye hareketlerine bakıldığında, fon hareketlerinin büyük bir bölümünün çoğunlukla gelişmiş ülkeler arasında dolaştığı, gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye rakamları büyük miktarlarda olmakla beraber, bu ülkeler arasında da eşit bir dağılımın olmadığı göze çarpmaktadır. Örneğin, 1980'li ve 1990'lı yıllarda, bilhassa, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve çokuluslu şirketler yoluyla küreselleşmenin genişlediği ve bu kapsamda toplam dış yatırımların %75'i ve sermaye akışının

%60'ının Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya arasındaki ilişkilerde gerçekleştiği görülmektedir. Yatırımlar açısından, sermaye akışının Kuzey Amerika ve Japonya'da yoğunlaştığı, Japonya'nın ise, her iki kıtaya göre doğrudan sermaye yatırımlarının yönlendiricisi olarak kaldığı belirlenmektedir. 1977 yılında, dünyanın toplam dış ticaret hacmi 1.3 trilyon dolar, toplam döviz işlemleri 4.6 trilyon dolar, ticaret hacminin döviz ticaretine oranı ise %28.5 idi. Günümüzde dünya ticaret hacmi 4.8 trilyon dolara, döviz ticareti de 325 trilyon dolara çıkmış bulunmaktadır. Buna karşın dış ticaret hacminin döviz işlemlerine oranı %1.5'a düşmüştür. Bu gelişmelere paralel olarak,

**Türkiye,
dünyadaki
gelişmelerden
doğrudan
etkileniyor.
Fakat,
uzun dönemli
kalkınma
stratejilerinden
yoksun
olduğundan
yeni oluşum
ve fırsatlara
hazırlıksız
yakalanıyor.**

1986-1990 yılları arasında yılda ortalama 37 milyar dolar olan sermaye ihracı, 1993 yılında 160 milyar dolara ulaşmıştır. Dünyada böyle yaygın bir sermaye hareketi gerçeği, bize küreselleşme olgusunun 1980'li yıllardan sonra hızlanmasının nedenini de açıklamaktadır. Aslına bakılırsa, sermayenin uluslararasılaşması yeni bir olgu değildir. Sermayenin uluslararası düzlemde dolaşmasının hemen hemen serbest olduğu 1870-1915 yılları arasındaki dönemde, uluslararası dolaysız yatırımlarda yapılan üretim, toplam "küresel üretimin" yaklaşık %9'una ulaşmıştı. 1991 yılında yukarıda bahsedilen (küresel üretim) oranını, 1950'lerde artmaya başlayan çokuluslu şirketlerin sermaye yatırımları yoluyla ancak %8.5'e ulaşabildiği gözönünde tutulduğunda, anılan düzeyin tekrar yakalanabilmesi için yaklaşık bir asır geçtiği gözlenmektedir.

Yukarıdaki göstergeler dikkate alınarak yapılan değerlendirmede, 1960'lı yılların sonlarına kadar kitlesel üretim yapan Amerika firmalarının dünya piyasalarında liderlik rolü oynadığı, 1970'li yıllarda ise "Esnek Üretim" ve "Toplam Kalite" anlayışına dayalı kitlesel üretimin

sakıncalarını ortadan kaldıran "Yalın Üretim" yöntemini organizasyonlarında uygulayan Japon şirketlerinin küresel genişlemeye başladıkları görülebilir. Yalın üretim yönteminin sağladığı rekabet gücü ile Japonya, 1970-1980 yılları arasında büyük bir atılım gerçekleştirerek uluslararası pazarlarda ABD ve Avrupa kökenli üreticilere karşı üstünlük sağlamıştır. 1980'li yıllarda Japon firmaları, endüstri liderleri olarak ortaya çıkmış ve bazı alanlarda egemen konuma yükselmişlerdir. Aynı dönemde, Amerikan firmaları, piyasa paylarını belirgin bir şekilde kaybederken, yeni rekabet stratejileri geliştirmede de başarısız kalmışlardır. Bütün bu gelişmelere karşın, değişen rekabet dengeleri

karşısında başarılı olamayan Avrupa ülkeleri, Avrupa Birliği'nin koruma duvarları arkasına sığınmaktadırlar. Nitekim, Avrupa Birliği tek pazar süreciyle birlikte kendi üyeleri arasında ticari engelleri kaldırıp ekonomik dayanışma sağlarken üçüncü ülkelerin rekabetini önlemeye dönük tarife dışı engeller getirmiştir.

Küreselleşme olgusunun ortaya çıkardığı diğer bir sonuç ise, dış ticarete dönük bir ekonominin, Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin Batı ile aralarındaki gelişme farkını başarılı şekilde kapatmalarında ve bir ekonomik güç olmalarında oynadığı roldür. "Uzakdoğu'nun Dört Kaplı" olarak bilinen Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur gibi ülkeler 1960'lı yıllardan itibaren önemli bir kalkınma hamlesi başlatarak, ihracata dayalı bir rekabet ve büyüme stratejisi ile 1990'lı yılların başlarında, ihracatlarının %32'sini Kuzey Amerika'ya, %21'ini de Avrupa'ya yaparak, küreselleşen dünya ekonomisinde önemli pazar payları elde etmişlerdir. Asya'nın bu dört "kaplı"nın sanayi mallarının dünya ticaretindeki payları 1965 yılında %1.5 iken, bu oran 1986 yılında %8.5 düzeyine yükselmiştir. Temelde ihracat artışının neden olduğu yatırım artışı Doğu Asya ülkelerinde hızlı sanayileşme ve büyümenin itici gücü olmaya devam etmektedir.

Ne acı bir gerçektir ki, kalkınma yarışına Türkiye ile aynı yıllarda başlamış olan ve ülkemizin, özellikle yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklarıyla kıyaslandığında daha dezavantajlı bir durumda olan bu ülkeler, yapılan bir araştırmaya göre, 1950'lerde Türkiye'nin 1/3'lük kişi başına milli gelirine sahip iken, günümüzde Türkiye'nin en az 5 katı daha fazla kişi başına gelire sahiptirler. İhracat rakamları dikkate alındığında ise, Türkiye ile bu ülkeler arasındaki uzun dönemli kalkınma performanslarının sonuçları daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dünya ticareti içindeki

bu ülkelerin ihracatları sırasıyla 1966-73 yılları arasında %7.9; 1974-80 yıllarında %6.8; 1981-90 yıllarında %7.6; 1991-93 yıllarında %8.7; 1995 yılında %8.4 oranında bir büyüme kaydeden gelişmekte olan Doğu Asya ülkeleri için, bu oranın 1996 ve 1997'de, sırasıyla ortalama %8.2 ve %7.7, 1995-2004 yılları arasında da ortalama olarak %7.7 olacağı tahmin edilmektedir. Oysa Türkiye'nin reel GSYH büyüme hızı sırasıyla 1970-80 yıllarında %5.7, 1980-90 yıllarında 5.4, 1991 yılında %0.4, 1992 yılında %6.4, 1993 yılında %7.9 ve 1994 yılında ise %6 gibi bir gelişmiştir.

Temel problem, avantajlarımızı değerlendirecek bir sanayi yapısının özel kesim ağırlıklı olarak oluşturulmasını sağlayacak bir siyasi iradenin devlet yönetiminde bulunmaması.

Mal bazında ihracatında ise, sırasıyla ortalama olarak 1970-1980 yılları arasında %4.1, 1980-1993 yılları arasında %9.1'lik bir artış gerçekleşmiştir. Bu oranlar bize Türkiye'nin Doğu Asya ülkeleri ile büyüme oranları açısından kıyaslandığında daha istikrarsız ve düşük oranlı bir büyüme eğilimine sahip olduğunu göstermektedir. Sözkonusu durumun teyidi olarak, daha şimdiden dünya ticaretindeki en büyük ülkeler arasında on üçüncü sırada olan Kore 21.yy'ın en zengin ülkelerinden biri olmayı planlamakta, buna karşın Türkiye'yi en azından yakın bir vadede,

kronik enflasyon, yüksek oranlı bütçe açığı, siyasi istikrarsızlık, kötü sağlık ve eğitim şartları ve az gelişmişlikle şekillenen bir gelecek beklemektedir.

Kuşkusuz, iki binli yıllara hazırlanan dünyada Türkiye'nin de stratejik bir planı olmalıdır.

Türkiye için yeni ufuklar

Dünya genelinde ticari küreselleşmenin yaygınlık kazanması nedeniyle gümrük duvarlarının ve döviz kuru gibi koruma imkanlarının ortadan kalkmış olması, Türkiye'de kamunun ekonomideki rolünde yapısal bir değişimi zorunlu kılmaktadır. Türkiye, dünyadaki gelişmelerden doğrudan etkilenen, fakat ortaya koyduğu

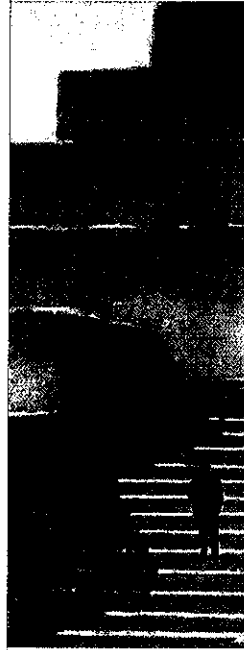
politikaların uzun dönemli kalkınma stratejilerinden yoksun olmasından ötürü, gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde ortaya çıkan yeni oluşumlara ve fırsatlara hazırlıksız yakalanmış, sahip olduğu potansiyeli değerlendiremeyen bir ülke konumundadır. Türkiye'nin sanayileşme yaklaşımındaki temel problemi; dünya piyasaları ile bütünleşme çerçevesinde dışa açık, katma değeri ve rekabet gücü yüksek ve aynı zamanda ihracata dönük, küçük-büyük sanayi bütünleşmesinin sağlandığı, hammadde ve insan kaynakları gibi avantajlarımızın değerlendirildiği bir sanayi yapısının özel kesim ağırlıklı olarak oluşturulmasını sağlayacak bürokratik ve siyasi iradenin devlet yönetiminde bulunmamasıdır.

Küresel ekonomideki kapsamlı değişiklikler, hükümetler hakkındaki temel soruları tekrar gündeme getirmektedir. Bunlar "hükümetlerin rolü ne olmalıdır, neyi yapabilirler ya da yapamazlar ve yapabileceklerini en iyi nasıl yapabilirler" sorularıdır. Buraya kadar anlatılanlar, var olan ve yadsınamayacak uluslararası düzlemdeki bir değişimin çerçevesini çizmektedir. Yukarıda bahsedilen hususları dikkate alarak, küreselleşmenin yaratmış olduğu baskılara karşı genelde Türk kamu yönetiminin, özelde ise Türk özel sektörünün bu oluşumlar karşısında hangi politika önlemlerini alması gerektiği aşağıda ana hatlarıyla incelenmiştir.

Daha etkin bir devlet: Etkin devlet, piyasaların gelişmesine ve insanların daha sağlıklı, mutlu bir yaşam sürmelerine imkan veren mal ve hizmetlerin, kural ve kurumların sağlanmasında büyük önem taşımaktadır. Etkin bir devlet olmadan gerek ekonomik, gerekse toplumsal sürdürülebilir kalkınma mümkün değildir. Dünya değişirken onunla birlikte devletin ekonomik ve toplumsal kalkınmadaki rolü konusundaki görüşlerimiz de değişmektedir. Türkiye'de devlete düşen görev kamu hizmetlerinin devamlılığını sağlamak olmalıdır.

**Küreselleşme
zayıf veya
keyfi olarak
yönetilen
devletler için
bir tehdittir.
Ancak etkin,
disiplinli
devletler için
kalkınmanın
ve ekonomik
refahın
arttırılması
yolunu
açmaktadır.**

Ekonomideki veremliliği arttırmak, şirketlerin maliyet yapılarını rekabet edebilir seviyeye indirmek, serbest piyasa koşullarını sağlamak ve devletin ekonomideki ticari ve üretici rol almak yerine asli fonksiyonlarını yerine getirmesini sağlamak amacıyla kamu kesimi yeniden yapılandırılmalıdır. Devletin rolünün kapasitesine uygun hale getirilmesi, ülkemizin dünya devletleri ile kolay şekilde rekabet etme stratejisindeki ilk unsuru oluşturmaktadır. Temel görevler üzerinde yoğunlaşma, devletin etkinliğini arttıracaktır. Bunun etkisiyle devlet kurumları yeniden canlanacağından, mevcut devlet kapasitesi artacaktır.

Makroekonomik politikalar:

Devlet, piyasalar için uygun kurumsal temellerin düzenlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu kural ve politikaların içeriği kadar devletlerin güvenilirliği, kuralların ve politikaların tahmin edilebilirliği ve bunların uygulanmasındaki tutarlılık sağlıklı bir ekonomiye sahip olma ve özel yatırımın teşvik edilmesi açısından son derece önemlidir. Bu sebeple, ülkemizde faaliyet gösteren ekonomik birimlerin, siyasal iktidarların izlediği makroekonomik politikaların dışında düşünmek mümkün değildir. İzle-

necek makroekonomik politikaların temel amacı, kamu açıklarını azaltmak, makroekonomik istikrarı sağlamak ve yapısal reformlara istikrar ortamını uzun vadede kalıcı hale getirerek ekonominin orta ve uzun vadeli büyüme potansiyelini güçlendirmek olmalıdır. İstikrarın sağlandığı bir ortam, Türk şirketlerinin sağlıklı ve sürdürülebilir bir büyüme eğilimini yakalamasına olanak sağlayacaktır. % 20'lerde dolaşan bir iç tasarruf oranı ile ekonominin yeterli ve düzenli bir büyüme sürecine giremeyeceği anlaşılmalı; bu suretle de ülke içi tasarruf eğiliminin artması teşvik edilmelidir.

Sanayi ve teknoloji politikası: Yanlış ticaret, kredi ve sanayi politikaları zamanın önemli olduğu çağımızda

ülkelere pahalıya mal olan uygulamalardır. Gelişmekte olan bir çok ülke, yanlış oluşturulmuş aktif politikalar izlemiş ve kötü sonuçlar elde etmişlerdir. Bugünün en eski sanayi ekonomileri, erken gelişme aşamalarında piyasaların büyümesini teşvik etmek için çeşitli mekanizmalar kullanmışlardır. Gittikçe serbestleşen dünya ticaretinde esneklik, ülkelerin uluslararası ticaretteki rekabet güçlerinde en önemli faktörlerden biri haline gelmektedir. Yeni oluşan taleplere yeterli arz esnekliğini gösteren ülkeler dünya ticaret pastasından daha büyük pay almaktadırlar. O nedenle, devletin izleyeceği sanayi politikasının odak noktasını, özel sektörün dinamizmini ve Türk sanayisinin endüstriyel esnekliğini arttıracak bir ekonomik iklim yaratmak olmalıdır. Bunu sağlamanın yolu, üretimi ve ihracatı, katma değeri ile talebin gelir elastikiyetinin yüksek olduğu alanlara kaydırmaktır. Bu da akılcı bir yaratım politikasını gerektirmektedir. Sanayinin rekabet gücünün yükseltilmesi amacıyla, çağın teknolojilerini yakalamak bir zorunluluk haline gelmiştir. Ekonominin rekabet gücünün artırılmasında çok önemli bir faktör olan teknolojik gelişme ve bilgi birikiminin Türkiye’de düşük olması, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin süratle artırılmasını gerektirmektedir. Bu alandaki göstergeler (AR-GE faaliyetlerine ayrılan kaynakların GSYİH içindeki payı 1994 ve 1995 yılları itibarıyla) sırasıyla %0.36 ve %0.38’dir. Sanayileşmiş ülkelere oranla çok düşük seviyelerde bulunmaktadır. Bu nedenle, Türk şirketlerinin Batı’nın teknoloji havuzundan beslenmeye son vermeleri ve bu havuza katkı yapacak kendi AR-GE sistemlerini kurmaları gerekmektedir. Bu durum, işletmelerin maliyetlerinde uzun vadede büyük düşüşü beraberinde getirecektir.

Dış ticaret politikası: Uluslararası ticari ilişkilerin çeşitlenmesi, bu ilişkileri düzenleyen değişik nitelikli

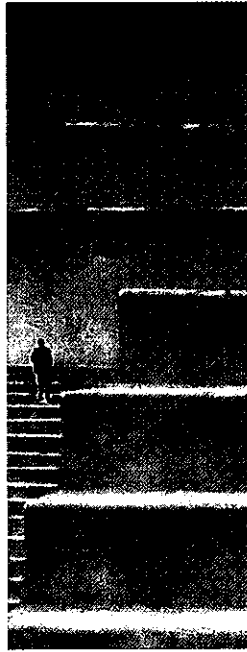
uluslararası anlaşmalara taraf olunması, dış ticaret hedeflerine ulaşmanın muhtelif entegrasyonlar yönünden önem kazanması, ekonomideki gelişmelere paralel olarak dış ticaret alanında alınacak kararların süratle uygulamaya konulabilmesi ve karar alıcı ve bunları uygulayıcı birimler arasındaki koordinasyon eksikliğini ortadan kaldırmak amacıyla kurumsal düzenlemesi etkin bir “Dış Ticaret Bakanlığı”nın kurulmasını “rekabetin yoğunluğu”nun arttığı günümüz dünyasında Türkiye için vazgeçilmezdir. Bu çerçevede, ülkemizin koşullarına ve dünyadaki gelişmelere

de uyumlu düşecek kalite odaklı bir dış ticaret politikası benimsenmeli ve tüketim kalıplarının ülkemiz üreticilerinin lehine olması için “dünya markalı” ürünlerin yaratılmasına yönelik gerekli çalışmalar yapılmalıdır. İlave olarak da, Türk ekonomisi, gelişmiş ekonomilerin muhtemel talep daralmalarına ve korumacı tutumlarına direnebilecek dış şoklara dayanıklı bir cari işlemler dengesine sahip olmalıdır.

İşletme yönetimi ve politikası: Yönetim olgusunun ortaya çıkışı, bilgiyi sosyal bir lüks olmaktan çıkararak ekonominin gerçek sermayesi haline getir-

Türkiye’nin birliğinin ancak çokluk ve farklılık sayesinde var olduğu ve buna paralel olarak farklı kültürler içerisinde, kimliklerin korunduğu yeni bir Türkiyelilik bilinci, ülkemizin “erime potası”nın harcı olmalıdır.

miştir. Bu nedenle, Türk işletmeleri çağdaş yönetim esaslarına göre çalışan enformasyona dayalı teşebbüsler olmalı ve stratejik planlarında birinci önceliği, kendilerini dünya ekonomisinde yeterli performansı göstermelerini sağlayacak dışa dönük politikalara vermelidirler. Karşılaştırmalı ölçüm (Benchmarking), ilerlemenin sürekli izlenmesinde ve mevcut durumun dünyada sürekli olarak gelişen en iyilere kıyasla değerlendirilmesinde kullanılan bir yönetim aracıdır. Rekabet gücü analizinin de ötesine geçen bu yöntem, üstün performans yaratan işlem ve yeteneklerin anlaşılmasını sağlamaktadır. Karşılaştırmalı ölçüm yönteminin özel sektörde yaygın olarak kullanılması işletmelerin yapılarına

ve rekabet güçlerine olumlu yönde katkıda bulunacaktır. İşletmelerin izledikleri üretim politikaları, pazarlamış oldukları ürünlerin maliyetine doğrudan etkide bulunmaktadır. Bu nedenle, üretim ve yönetim sürecinin rasyonelleştirilmesi açısından "toplam kalite yönetimi", işletmeler için zorlu rekabet şartlarında ayakta kalabilmenin teminatıdır. Türk şirketleri toplam kalite yönetimini içtenlikle benimsemeli ve organizasyonlarını, toplam kalite yönetiminin temelinde yatan felsefeye göre yeniden yapılandırmalıdır.

Çalışma yaşamı: Bir ekonomik sistemin rekabet edebilirliği, insanlarına sunduğu istihdam çeşitliliği ve yoğunluğundan bağımsız olarak değerlendirilemez. İşgücünün ilerideki istihdam imkanları ve istihdam nitelikleri, ülkemizin dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecini nasıl yaptığına ve uluslararası iş bölümünde alacağı yere bağlıdır. Daha esnek temele dayalı bir çalışma yaşamının ülkemizin ve dolayısıyla şirketlerimizin rekabet gücünün artmasına katkıda bulunacağı aşikardır.

Eğitim politikası: 21.yy'da kaliteli eğitim ve iyi yetiştirilmiş bireyler, ülkelerin rekabet gücünün artmasında büyük bir avantaj olacaktır. Bu çerçevede, bilim ve teknolojiye çağdaş gelişme ve değişimlere uyumlu olarak, çağın gerekleri ve toplumumuzun ihtiyaçları doğrultusunda gençlerimizi mesleki ve teknik eğitim alanında değerlendirerek, mal ve hizmet üretimine yansıtılabilecek kaliteli insan gücünün yetiştirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Ülkemizin eğitim politikasının amacı, bilim ve teknolojiye yenilikleri takip eden, yorumlayan ve kullanan, bilgi ve teknoloji üretebilen insan tipinin yetiştirilmesine imkan verecek bir ortamı yaratmak olmalıdır.

Yeni Türkiyelilik bilinci: Birlik düşüncesinin, çokluk düşüncelerinin içini boşalttığı, farklılık düşüncesinin, yanyana dizilmiş öğelerin sayılması anlamına geldiği klasik düşünme tarzı gerek ülkemizin gerekse bireylerinin potansiyel enerjilerini ekonomik konulara harcamaktan alıkoymaktadır. Günümüzde mevcut sistem üzerine vatandaşlar arasında bir konsensusun olmaması ülkemizin sürdürülebilir kalkınma yönünde sarfettiği çabaları boşa çıkarmaktadır. Bu nedenle, Türkiye, kavramı, karmaşıklığı bütün yönleriyle ve tam olarak

ele alan bir yaklaşımla geliştirmeli ve Türkiye'nin birliğinin ancak çokluğu ve farklılığı sayesinde var olduğu bilinmelidir. Buna paralel olarak farklı kültürler içerisinde, kimliklerin, çeşitliliklerin korunduğu yeni bir "Türkiyelilik" bilinci, ülkemizin "erime potası"nın harcı olmalıdır. Sonuç olarak amaç, devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişkilerde, geniş anlamda bir uzlaşma ve karşılıklı güven ortamının tesis edilmesidir.

Sonuç

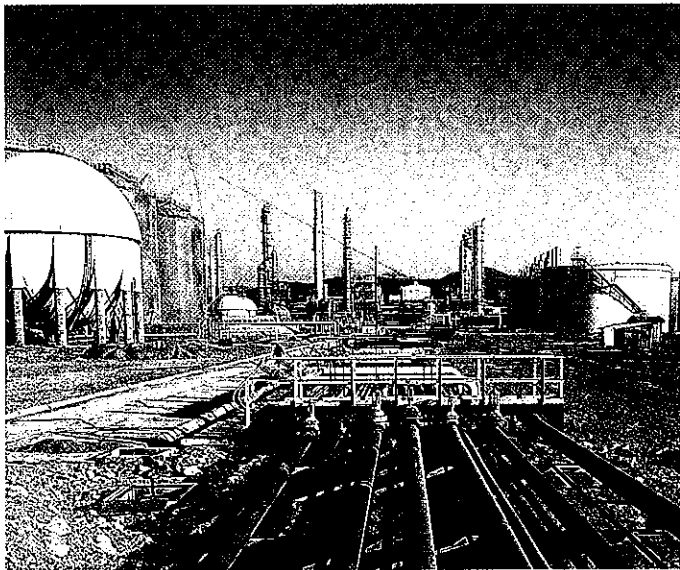
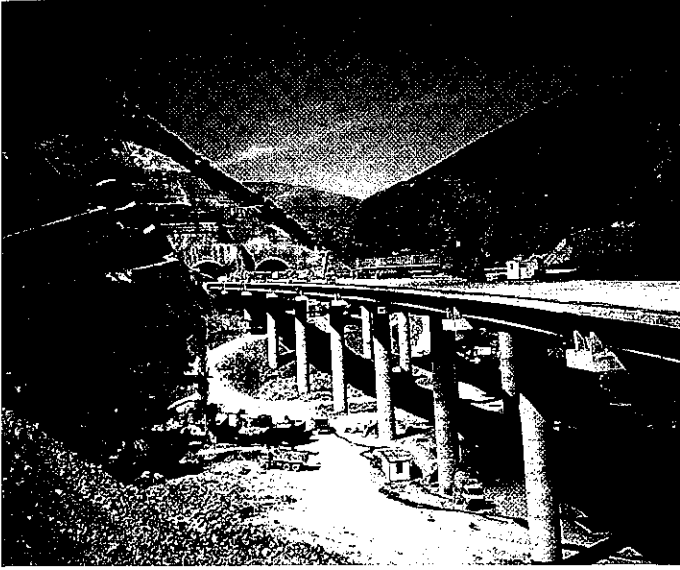
Küreselleşme zayıf veya keyfi bir şekilde yönetilen devletler için bir tehdittir. Ancak, aynı zamanda etkin, disiplinli devletler için kalkınmanın ve ekonomik refahın artırılması yolunu açmaktadır. Devletler hala kendi ülkelerinde yaşayanlar için politika ve kuralları belirlemektedir, ancak küresel olaylar ve uluslararası anlaşmalar, giderek artan ölçüde ülkelerin seçimlerini etkilemektedir. Küresel ekonomiye katılma, keyfi devlet davranışları üzerindeki kısıtlamaları daha da sıkılaştırmakta, devletin sermayeyi vergilendirme yeteneğini azaltmakta ve mali piyasaların, parasal ve mali politikalar üzerindeki denetimini arttırmaktadır.

Ancak, Türk ekonomisinin göstermiş olduğu performans ve uluslararası piyasalara açılma hamlesi önemli bir değişim getirmiştir. 1990'larda başlayan siyasal ve ekonomik istikrarsızlık, bu atılım hamlesini sekteye uğratmıştır. 2000'li yıllara doğru, Türkiye bütün sektörlerinde gerekli teknolojik ve örgütsel değişiklikleri yaparak serbestleşen dünya piyasalarında rekabet edebilme potansiyelini geliştirmelidir. Bu, özellikle, kaliteye dayalı yeni ve sistemli rekabet stratejilerinin ve üretim modellerinin uygulanmasıyla sonuca ulaşabilecek bir süreci ifade etmektedir. Bu dönüşümü yakalayamamış bir ülke uluslararası arenada başarısız kalmaya mahkum olacaktır.

Etkin bir devlet ve iyi işleyen bir piyasa mekanizması lüks değil, kalkınma için yaşamsal bir ihtiyaçtır.

Dr. Selçuk Arı

T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Avrupa Topluluğu ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nde Avrupa Topluluğu Uzman Yardımcısı

1956'dan günümüze...

inşaat ve mühendislik : Tekfen İnşaat ve Tesisat A.Ş. * Tekfen Mühendislik A.Ş. * Tekfen İnşaat A.Ş. * Tekfen İmalat ve Mühendislik A.Ş. * Hallesche Mitteldeutsche Bau A.G.

sanayi : Toros Gübre ve Kimya Endüstrisi A.Ş. * Akdeniz Gübre Sanayii A.Ş. * Mis Süt Sanayii A.Ş. * Tekfen Endüstri ve Ticaret A.Ş. * Birleşik Aydınlatma Sanayi ve Ticaret A.Ş. * Karaca Giyim Sanayi ve Ticaret A.Ş. * Nitro - Mak Makine Kimya - Nitro Nobel Kimya Sanayii A.Ş. * Thomson Tekfen Radar Sanayi ve Ticaret A.Ş.

ticaret : Tekfen Dış Ticaret A.Ş. * Fentex International Corp. * Toros Gübre ve Ziraî İlaç Pazarlama A.Ş. * Tekfen Gıda ve Tüketim Maddeleri Pazarlama A.Ş. * Tekfen Tarımsal Üretim ve Pazarlama A.Ş. * Temar İnşaat Tesisat Malzemeleri Ticaret ve Sanayi A.Ş. * Tekzen Pazarlama, İthalat, İhracat, Ticaret ve İnşaat Malzemeleri Yatırım A.Ş. * A.T.İ. Dış Ticaret, Turizm, Yatırım ve Pazarlama A.Ş.

hizmet : Toros Uluslararası Nakliyat ve Denizcilik A.Ş. * Toros Terminal Servisleri A.Ş. * Teknik Servis ve Ticaret A.Ş. * Fentur Servis ve Turizm A.Ş. * Fenser Servis ve Ticaret A.Ş. * Tekfen Sanayi Yatırımları A.Ş. * Tekfen Hava Taşımacılığı A.Ş. * Tekfenbank-Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası A.Ş. * İsviçre Hayat Sigorta A.Ş. * Tekfen Sigorta ve Aracılık Hizmetleri A.Ş. * Tayseb-Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.

TEKFEN HOLDİNG A. Ş.

Tekfen Sitesi, Etiler 80600 İstanbul
Tel.:0(212)265 93 55(4 hat) Fax.:0(212)265 94 20

Perakendecilikte evrenselleşme

Gül Berna Özcan

Güney Avrupa perakendeciliğinde, genelde Kuzey Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eğilimlerin etkisinde büyük ve modern perakende satış mağazalarının açılmasıyla büyük bir dönüşüm yaşanıyor. Geleneksel olarak küçük perakendeciler ve araçlardan oluşan, basit bir dağıtım ve pazarlama sisteminin ağırlıkta olduğu Güney Avrupa ülkeleri için bu, bir perakendecilik devriminin başlangıcı olabilir. Bu eğilimin bir parçası olarak Türkiye'nin belli başlı kentlerindeki perakendecilik yapısında, giderek artan süper ve hipermarketler, çok katlı mağazalar ve büyük alışveriş merkezleri, 1980'lerin ortalarından bu yana çarpıcı bir dönüşüm geçiriyor. Ağırlık noktası gıda ürünleri sektörü olan bu dönüşüm, çokuluslu, genellikle de Avrupalı perakendecilerinden etkileniyor. Ancak, yerli sektörün öncülük ettiği pek çok değişiklik, perakendeci kurumlar kadar dağıtım ve pazarlama sistemlerinde de gerçekleşiyor. Daha büyük ve çağdaş perakendecilik biçimlerine yöneliş, Türkiye'de son yıllarda görülen bir olgu ve diğer Güney Avrupa ülkelerinin deneyimleriyle benzerlikler taşıyor.

Bu çalışma, Türkiye'deki perakendecilik dönüşümünü çevresel ve tarihi değişikliklerin kapsamında inceliyor. Beş temel değişim unsuru Türkiye'de perakendeciliği biçimlendiriyor. Bu unsurların birbirleriyle birbiri ilişkileri olması ya da zamansal olarak örtüşmeleri gerekmediği gibi, sektör üzerindeki etkileri de farklı olabilir.

1970'lerde uygulanan politikalar, gıda dağıtım zincirini düzenlemek ve kentsel yörelere süpermarketler aracılığı ile ucuz gıda ürünleri sağlamakta ba-

şarılı olamamıştı. Oysa bu beş temel unsur, büyük perakendecilik girişimlerinin karlı olmasını sağladı.

Birinci unsur, Türk perakendeciliğinde uzmanlaşma evrimidir. Bu evrim, herşeyin satıldığı dükkanlardan ihtisas mağazacılığına uzanan sürecin bir parçasıdır. İkincisi, 1980'lerdeki ekonomik büyüme ve liberalleşme politikalarının, iç pazarı yabancı mallara, hizmetlere ve yatırımcılara açmasıdır. Üçüncüsü, yeni teknoloji ve işletme tekniklerinin erişilebilirliğini arttırması ve dolayısıyla büyük perakendeciliğin fizibilitesinin olumlu yönde etkilenmesidir. Dördüncüsü, çokuluslu, özellikle Avrupa kökenli perakendecilerin Güney Avrupa pazarına duydukları ilginin artmasıyla beraber, gelişmiş çalışma yöntemlerinin Türk pazarına da girmesini sağlamasıdır. Ve nihayet, harcanabilir gelirin artması ve çağdaşlığa ya da Batılılığa özenme ile birlikte, kentli orta ve üst sınıflarda yeni tüketim biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. Değişen perakendecilik çevresi yeni perakendeci, birim biçimleriyle kent dokusunu etkiliyor. Bununla birlikte büyük perakendeciler gayrimenkul pazarını da etkiliyorlar.

Türkiye'nin perakendecilikte yaşadığı değişim, özellikle Yunanistan ve Portekiz'le büyük benzerlikler taşıyor. Diğer Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye pazarına da önce Fransız ve Alman şirketleri girdi; onları İngilizler, Hollandalılar ve diğerleri izledi. Tıpkı İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da olduğu gibi, önce kişi başına gelirin daha yüksek olduğu ve tüketicilerin kozmopolit ya da Batılı beğenilerinin daha ağır bastığı belli başlı metropollere girdiler. Prisunic (Fransa) ve Kipa (Belçika) gibi birkaç başarısız örneğe karşın, Avrupalı

**Türkiye'deki gıda ürünleri perakendeciliğinde kuruluş,
yıllık ortalama çalışan ve yıllık ortalama sektörlle ilgili kişi sayıları**

Gıda ürünleri perakende kuruluşları ve ISIC kodları	Kuruluş sayısı	Yıllık ortalama çalışan sayısı	Sektördeki yıllık ortalama kişi sayısı
Türkiye toplamı	192,474	41,752	301,032
Gıda ürünleri perakendecileri	138,442	22,426	209,960
Bakkallar	124,877	12,887	182,017
Süpermarketler	11,373	7,025	23,358
Belediye tanzim satış m.	63	54	163
Kooperatifler	117	403	504
Diğer	2,012	2,057	3,918
Özelliği olan gıda ürünleri	54,032	19,326	91,072
Kuru gıda	8,451	1,877	13,200
Kasaplar	14,390	5,950	25,111
Diğer	31,191	11,499	52,761

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 1992, Ankara:

perakendeciler genelde, Türkiye'deki pazar paylarını ve ilişkilerini genişlettiler. Dahası, devlet teşviklerinin yanı sıra, Türkiye'nin orta sınıf tüketicisinin merak duygusuna da mazhar oldular. İlk başarılarının ardından İstanbul, İzmir ve Ankara'da, yani metropollerde, yatırımlarını genişletme yoluna gittiler ve henüz diğer Anadolu kentlerine girmeye başlamadılar. Yerli perakendeciler de, yeni iş yöntemlerini benimsemeye yöneldiler.

Türkiye'de perakendecilikte yoğunlaşma hala düşük ve eğilim, kuruluş sayısının artması yönünde ilerliyor. 1985-1992 yılları arasında kuruluş sayısı %23.8 arttıysa da, sektör, hala küçük ve yeterince gelişmemiş olarak değerlendirilebilir. Perakendecilik faaliyetlerinin sektörel dağılımına gelince, perakendeci kuruluş toplamının üçte birine yaklaşan oranı ile gıda ürünleri perakendeciliği önemli bir yer tutuyor. Gıda harcamaları, ortalama aile harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturuyor ve aile gelirinin ortalama üçte birinin gıda alımına harcanıldığı tahmin ediliyor. Türkiye'de hane başına yıllık tüketim harca-

ması 1987'de %32 idi : kentsel yörelerde bu oran %27.2, kırsal yörelerde ise % 40.9 olarak gerçekleşmişti. Hala en sık rastlanan/başat perakende gıda ürünleri satış mağazası bakkaldır.

Perakende satış birimlerinin ülke genelindeki dağılımı ise düzensizdir. Toplam perakende satış kuruluşlarının üçte birine yakın kısmı, İstanbul, Ankara ve İzmir'de kümeleniyor. Kırsal kesim ve kasabalarda, özellikle Güneydoğu Anadolu'da perakende sektörü yeterince gelişmemişken, 76 ilin 13'ü (yeni il olanlarla bu sayı 80'e ulaşmıştır) sektörün yarısından fazlasını (%55.8) oluşturuyor. İstanbul, gerek perakendeci kuruluş sayısı (%17.3), gerekse sektör çalışan sayısı (%19.8) açısından, aslan payına sahip. Süpermarketlerin sayısal dağılımı, başta İstanbul olmak üzere metropollerin üstünlüğünü açık bir biçimde ortaya koyuyor.

1980'den önce perakendecilik ve kapalı ekonomi

1980'de ekonomide liberalizasyon politikası gündeme gelene dek, Türkiye'de devlet, gerek girişimci, gerekse

**Küçük perakendeciler,
müşteri sadakatini yitirmektedir.
Bunun yarattığı değişimin ardındaki
gerilim, Türkiye gibi gelişen bir
ekonomide toplumsal dengeleri
tehdit edebilecek niteliktedir.**

düzenleyici olarak perakendecilik sektörünün göbeğindedi. Devletin sektörde bu kadar ağırlıkla yer almasına karşın, gıda ürünleri zincirinde genellikle küçük perakendeciler, toptancılar ve komisyoncular faaliyet gösteriyordu. 1980'den önce kaliteli ürünlerin satıldığı büyük mağazalar açmayı, yalnızca tekstil ve konfeksiyon ürünleri perakendecileri başardılar. Büyük özel sektör üreticileri tarafından açılan bu ilk çok katlı mağazaların başlangıcı, 1960'lara kadar gitmektedir.

İlk kuşak süpermarketler ve çok katlı mağazalar, büyük çapta devlet şirketleri ve kooperatifler tarafından başlatılıyordu. Devlet büyük kurumların kontrolünü elinde tutmakla kalmıyor, balık, et, süt, şeker ve çay gibi kimi ürünlerde, neredeyse bir tekel oluşturuyordu. Ancak 1970'lerin sonundaki ekonomik kriz sırasında gıda ürünleri dağıtım ağı felç oldu ve fiyatlar hızla yükseldi. Dahası, devlet denetimi esneklikten yoksun olduğu için, haksız rekabeti ve karaborsayı teşvik eder duruma düştü. Ekonomik krizin ışığında, hem hükümet hem de piyasa uzmanları büyük süpermarketlerin ve kooperatiflerin, zamları ve gıda ürünleri kıtlığı sorununu çözümleyebileceğini savundular. Ana tartışma konusu, Türkiye'nin Batı Avrupa'daki gibi büyük ve çağdaş mağazalara hazır olup olmadığıydı.

Giyim sektöründe, çok katlı mağazalar, büyük üreticilere aitti. İlk kuşak arasında Beymen, Vakko, Yeni Karamürsel sayılabilir. Örneğin Beymen, 1969'da kuruldu ve şu anda dört kentte 6 adet çok katlı mağazaya (İstanbul 3, Adana, Ankara ve İzmir) ve ülke çapında 10 bayiye sahip. Devletin tekstil ve giyim sek-

töründeki kuruluşu Sümerbank da, 1930'lardan bu yana yurt çapında fabrikalar ve satış noktaları kurdu.

Dolayısıyla bu ilk kuşak süpermarketler, tüketici kooperatifleri eliyle hükümetlerin fiyat artışlarıyla başedebilmesi ve düzenli bir gıda ürünleri arzı sağlayabilmesi amacıyla oluşturuldu. Pazarlama dağıtım zincirindeki perakendeciler ve aracılar karaborsa ve kıtlığı yaratmakla suçlandılar. Hem hükümet, hem de uzmanlar, süpermarketlerin fiyat artışlarını ve gıda ürünleri kıtlığını çözebileceğini savundular. Yurttaşlara ucuz gıda ürünleri sağlamak için süpermarketler kurulmasında yerel yönetimlerin rolü önemli oldu. Yerel yönetimler, dağıtım ağına girip aracıları bertaraf etmeye çalıştılar. Ancak, çoğunun başarılı olduğu söylenemez. İzmir Belediyesi'nin girişimi olan Tansaş, 1970'lerin sonlarına doğru kuruldu ve başarılı olmanın ötesinde, 1980'lerde süpermarket teknolojisini modernize etmeyi ve 1990'larda da büyümeyi sürdürmeyi başardı. Tansaş örneği, Denizli, Trabzon gibi başka belediyelerce de uygulandı.

1979'da Türkiye'de yalnızca bir avuç büyük gıda ürünleri perakendecisi vardı. Yalnızca ikisi, Gima ve Migros, hala özel sektör kuruluşları olarak varlıklarını sürdürüyorlar. Bazı kamu kuruluşları ve devlet bankaları bir ortaklık kurarak 1970'lerin sonlarında Gima adlı süpermarket zincirini oluşturdular. 1970'lerin başında, İsviçreli yatırımcılar Migros hisselerini elden çıkarırlarken, hükümet, bazı ulusal bankalarla birlikte o hisseleri de satın aldı. Pek çok yerel yönetim ve kamu kuruluşu, gıda ürünleri perakendeciliği

amacıyla kooperatifler kurmaya başladı. Ancak, bu girişimlerin hiçbiri gıda ürünleri arzı, kıtlığı ve karaborsa sorunlarını çözünlemeye yetmedi. Dahası, devlet denetimi esneklikten uzak ve sertti.

Bu çabaların o zaman başarıya ulaşamamasının nedenleri, altyapı yetersizliği, dış ekonomik etkenler ve diğer koşullardır. Örneğin, o yıllarda Türkiye'de süpermarket teknolojisi gelişmemiştir. Büyük mağazaların, tamamlayıcı teknolojiler ve altyapı olmaksızın tam kapasite ile çalışmaları mümkün değildir. Kolaylaştırıcı koşullar, ön paketlemeden ürün standardizasyonuna, ürün tasnifinden markalamaya ve doğru dağıtım kanallarına kadar geniş bir yelpaze oluştururlar. Ürün kıtlığı aynı zamanda 1970'lerin hızlı kentleşmesine ayak uyduramayan gıda sektörünün düşük randıman ve yetersiz üretiminin bir sonucuydu. Başarısızlığın diğer nedenleri arasında harcanabilir gelirin görece düşüklüğü ve kentli nüfusun ulaşım olanaklarının azlığı sayılabilir.

1980 sonrası perakendeciliği etkileyen 5 unsur

1) Uzmanlaşmaya evrilme

Gıda ürünleri sıkıntılarının yaşandığı dönemden sonra, 1970'lerin sonlarına doğru, gıda ürünlerinde ihtisaslaşmaya doğru bir değişim yaşanmaya başladı. Deterjan, sabun ve yağ ticaretini de içeren gıda ürünleri toptancı-

lığında dağıtım kanallarını modernize etmek için ciddi çabalar harcandı. Bu değişikliği bir biçimde empoze etmeyi başaran, ürünlerinin yayılmasını kolaylaştırmak isteyen, bazı çokuluslular da dahil, büyük üretim ve pazarlama şirketleriydi; toptancılar değil. Promosyonlar ve pazarlama temsilcilikleri ve serbest anlaşmalar yoluyla küçük perakendecilerle, yetkili bir satıcılık ağı oluşturuldu. Ancak, bu dönüşüme ışık tutan çalışma sayısı son derece azdır. Türkiye'nin çok parçalı ve bireylere dayalı iş ortamında, üreticiler toptancıları bertaraf ederek bölgesel pazarlara tümüyle nüfuz etmeyi başaramadılar. Dolayısıyla, bir yandan kendi dağıtım şirketlerini çoğaltırken, bir yandan da büyük bölgesel toptancılarla yetkili satıcılık anlaşmaları imzalamayı sürdürdüler.

Bu değişimlerle birlikte, geleneksel perakendeci ve toptancı şirketlerde de büyük değişiklikler yaşandı. 1980'lerin ortalarından başlayarak, orta ölçekli kentlerde toptancılıkta iş hacmi ve rekabette büyüme yaşandı. Temel değişimler, satılan ürünlerde ihtisaslaşma, teslimat hizmetlerinin başlaması ve büyük üreticiler ve pazarlama şirketleriyle bağlantıların artması konusunda oldu. Böylelikle, ülke genelinde pek çok küçük bakkal, üretici ve yetkili satıcı ile doğrudan bağlantılı ve standart ürün ve hizmetlerin toptan verildiği birimler haline geldi.

1970'lere kadar büyüme, bakkallıktan gıda ürünleri toptancılığına doğru gerçekleşti. Küçük bakkalın sermaye birikimi, işadamları gıda ürünleri toptancılığına ulaştırdı. Perakendecilik sektöründe bu tür dikey büyüme artık mümkün değil. Büyük çokuluslu şirketler deterjan, sabun, içecek ve yağ sanayiindeki pozisyonlarını sağlamlaştırmış durumdadır. Büyük ölçekli promosyonlar tüketici eğilimlerini olduğu kadar, küçük bakkalların raflarında neler bulunduğunu da belirler hale geldi. Bugün, gıda ürünleri ve deterjanlarda, görece küçük sayıda marka, Türkiye iç pazarının büyük çoğunluğunu elinde tutuyor. Dağıtım sistemi, imalatçıların ve onların pazarlama şirketlerinin hükümranlığındadır. Bu şirketler, yerel perakendecilerle yetkili satış anlaşmaları yaparak bölgesel toptancılar üzerinde etkili oluyorlar. Bu bakımdan, Türkiye'deki dağıtım kanalları, Japon dağıtım kanallarına benziyorlar.

Bir diğer değişim, perakendecilik faaliyetlerinin daha ihtisaslaşmış birimlere ayrışmasıyla yaşanmıştır. Gelenek-

1979 yılı itibarıyla Türkiye'deki büyük gıda ürünleri perakendecileri

Kuruluş	Kent	Mağaza Sayısı
Gima	Ankara	1
Migros	İstanbul	18
Orko	İstanbul	10
Ankara Pazarları	Ankara	3
19 Mayıs	Ankara	2
	İstanbul	2
	İzmir	1

Kaynak: Oksay (1979), Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yay No:41, Ankara

sel bakkallar, gıda ürünlerinin yanısıra, kurşun kaleminden iğne ipliğe, aspirine kadar her tür ürün satarlardı. 1960'lardan itibaren, ilaç, parfümeri ve kırtasiye ürünleri bakkallarda satılmaz oldu. Bu arada, 1980'den önce, devletin katı denetimi kadar ürün ve hizmet kısıtlığına yol açmakla suçlanan araçların piyasa kontrolü aşıldı. Araçlar tümüyle ortadan kaybolmamakla birlikte, ürün ve fiyat belirlemedeki etkilerini kaybettiler. Üretim, telekomünikasyon ve tüketici taleplerindeki gelişmeler, pazarı daha çeşitli ve zengin hale getirdi. Artan çeşitlilik ve arz/dağıtım kanallarının adaptasyonu, süpermarketlerin gelişimini kolaylaştırdı. Ancak, yağdan buzdolabına geniş bir ürün yelpazesinde, kayıt dışı ve gayri resmi toptan ve perakende pazarları tümüyle yokolmadı.

1990'larda, ulusal ve bölgesel büyük perakendecilerin sayısının artmasıyla perakendeciler, toptancılar, dağıtımıcılar ve üreticiler arasındaki sermaye ve güç ilişkileri bir kez daha değişmeye başladı. Bu kez başrolde her sektörden büyük şirketler, ama özellikle, toptancı ve üretici şirketlerle büyük holdingler yer alıyor.

2) Ekonomik büyüme ve liberalleşme politikaları

1980'lerin başlarına kadar, Türkiye'nin ekonomisi ithal ikameli sanayileşmeye dayalıydı. Bu strateji, tüketim ürünlerini endüstriyel bir temele oturtmanın başlangıç evrelerinde oldukça başarılı oldu. Ancak, 1960'ların ortalarından sonra, ulusal üretim ve yatırım ithal ürünlerin varlığına yaslandıkça, ara malların ve temel ürünlerin üretiminde bu stratejinin başarı oranı da azaldı. 1970'lerdeki petrol krizi ve doludizgin artan enflasyon, bu stratejinin başatması gereken zorlukları daha da artırdı. Artan petrol fiyatları ve yurtdışındaki Türk işçilerinin gönderdikleri dövizdeki düşüş, bütçe açığının hızla artmasına neden oldu. 1970'lerin sonlarında, siyasi istikrarsızlığa paralel olarak enflasyon da fırladı. Pek çok ürün ve hizmet karaborsaya düştü.

1980'lerin ortalarından itibaren, hükümet politikaları ekonomide olduğu kadar perakendecilikte de bürokrasinin azaltılması yönünde oldu. Gayri Safi Milli Hasıla'nın yarısından çoğunun kamu kurumları tarafından sağlandığı bir ülkede, özelleştirme, serbest pazar ekonomisine geçişi sağlayacak en önemli politikalarından biri olarak düşünülmüştür. Hükümet özelleştirme programını 1987'de açıkladı. Hemen aka-

binde, iki ulusal mağaza zinciri, Migros ve Gima özelleştirildi. 1995'te, birer Kamu İktisadi Teşebbüsü olan Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) ve Et ve Balık Kurumu (EBK) satışa çıkarıldı. Hükümet ayrıca perakendecilere ve büyük ulusal ve yabancı yatırımcılara teşvikler verdi. 1985'ten bu yana hükümetler büyük alışveriş merkezlerinin ve büyük mağazaların gelişimini de yatırım teşvikleri yoluyla desteklediler.

Teşvik uygulamalarının başlangıç döneminde, iş merkezleri, sosyal faaliyet ve eğlence merkezleri ve iki alışveriş merkezi, vergi imtiyazları ve krediler yoluyla desteklendi. 1992'den itibaren hızla artan teşvik sayısından en çok hipermarketler yararlandı. 1994'te, teşviklerin neredeyse tamamı hipermarketlere verildi. Zaman içinde, teşviklerin bölgelere göre dağılımı da farklılaştı. Teşvik politikası, hiper ve süpermarket teknolojilerinin ithalatını kolaylaştırdı ve ülke genelinde bir yatırım alanı olarak perakendeciliğin cazibesini arttırdı.

Ekonomideki liberalizasyon, perakende ticaretini birçok bakımdan etkiledi. Öncelikle, perakende sermayesi, kentsel ekonomilerin yanısıra ulusal ekonomide de önemli bir güç olarak belirdi. Ticari sermayenin Türk ekonomisindeki rolü her zaman önemli olmuştur. Türkiye'deki holdinglerin pekçoğunun kökeninde aile şirketleri vardır. Ayşe Buğra, ticari faaliyet ve aile desteğinin sanayicilerin yararlanabileceği yatırım kaynaklarının hemen hemen tümünü oluşturduğuna işaret eder. Ancak, hemen tüm şirketlerin çeşitli sektörlerde yatırım yapmaları nedeniyle, Türkiye'de perakende, sanayi ve finans kapitalini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak pek kolay değildir. Ancak, son zamanlarda İslamcı Refah Partisi koalisyonunda, devlet müdahalesi ve küçük esnafın korunması yönünde bir politika değişikliği dikkati çekiyor.

3) Yeni teknolojiler ve işletme teknikleri

Liberal politikalara paralel olarak, doğrudan yabancı yatırımlar, franchise anlaşmaları ve Türk ve yabancı işadamlarının ortaklıklarıyla, yeni teknolojiler ve işletme teknikleri de iç piyasaya girdi. Yeni teknolojilerin erişilebilirliğinin ötesinde, perakendecilikteki büyüme de kimi imalat sanayileri ve iş hizmetlerinde talep artışıyla kamçıladi. En kolay gözlenebilen etkiler, piyasa bilgisi ve yazılım hizmetleri veren işletmelerle, yazar-

Biravo!

Efes Pilsen'in spora, kültüre, sanata verdiği destek artarak devam edecek... Sportmence yarışmanın, hayatı güzelleştirmenin, hayattan tat almanın heyecanını sizlerle paylaşmak için.

EFES Pilsen

Güzel bir dünyanın içeceği

Türkiye'de mekansal ayrılığın artması sık rastlanır bir olgu olmuştur. Orta/üst düzey gelir gruplarıyla fakir nüfus arasında alışveriş davranış ve mekanları bir uçurum oluşturmuştur.

kasa ve elektronik tartı aletleri, perakende bilgi denetimi için master uydu sistemleri, sanayi platformları, otomatik ambalaj ve etiketleme makinaları, alışveriş arabaları/sepetleri, raf sistemleri, ödeme ve satış noktası sistemleri üreticilerinin sayısındaki artış oldu.

1990'da barkod sistemine geçiş başladıktan sonra, teknolojinin Türkiye'deki yayılması çok hızlı oldu. Yeni üretim teknolojileri Türkiye'deki gıda işleme ve dağıtımını da etkiledi. Türkiye genelindeki 20,855 işlenmiş besin üreten firmadan 500 tanesi, çağdaş teknoloji kullanan büyük kuruluşlardır. Geri kalanlar küçük kapasiteli imalatçılar, gelişmemiş mandıralar ve süt sağım işletmeleridir. 2,000 kadar küçük imalatçı, çağdaş bant sistemleriyle donatılmış daha büyük ölçekli gıda tesisleri kurma sürecindedir. Son günlerde, soğutmalı ve bilgi işlem donanımlı kamyonlara sahip dağıtım şirketleri de ülkede faaliyete geçmeye başlamıştır.

Bir diğer konu, işgücünün farklı gruplarının büyük perakendecilerin gereksindiği yeni becerileri sunması ve yönetim kademelerinde görev almasıdır. Son zamanlarda daha iyi eğitilmiş ve daha kalifiye elemanlar işletme ve yönetim kademelerinde görev almaya başladı. Kalifiye olmayan personel, büyük mağazalardaki daha alt kademe görevleri yapıyor. Hem kalifiye hem de yarı kalifiye kademelerde, kadın personel sayısındaki artış dikkat çekicidir. Araştırmalar, süpermarketlerdeki işgücünün yaklaşık yarısını kadınların oluşturduğunu gösteriyor. Bu durum, Türkiye'de kadınların çok az çalıştığı diğer ticari işlerden ve geleneksel perakendecilikteki işgücü dağılımından (%3) çok farklıdır.

4) Gıda ürünleri perakendeciliğinde Avrupalılaşma ve evrenselleşme

Avrupalılaşma ve evrenselleşme konusundaki en önemli gelişme sermaye girişinde oldu. 1955'te kurulan ve 1975'te Türk ortaklar tarafından satın alınan İsviçre şirketi Migros, 1980'e kadar gıda ürünleri perakendeciliğindeki ilk ve tek yabancı yatırım olma özelliğini korudu. 1980'lerin sonlarına doğru Batı Avrupalı firmalar büyük ve stratejik Türk pazarına ilgi göstermeye başladılar. Türkiye, Orta Doğu, Rusya ve Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetlerde tasarlanacak yatırımlar açısından da iyi bir deneme ortamı oluşturuyordu.

Pazara ilk girenler Fransız ve Alman yatırımcılar oldular. Onları Hollanda, Belçika ve Amerikan firmaları izledi. Türkiye'deki ilk modern alışveriş merkezi olan Galleria, İstanbul-Ataköy'de 1988 yılında açıldı. Bir Fransız çok katlı mağazacılık şirketi olan Printemps, Galleria'da yer aldı. Kısa bir süre sonra yine İstanbul'da, bu kez Merter'de, İstanbul Belediyesi ve Fransız Prisunic şirketinin ortaklığında, ilk modern hipermarket Belpa açıldı. Yine 1988'de, bir Alman grosmarketi olan Metro, Türkiye'deki ilk peşin ödemeli hipermarketini açtı ve giderek Metro'ların sayısı beşi buldu. Fransız hipermarketi Carrefour İstanbul'da (1991), Hollanda hipermarket zinciri Spar yine İstanbul'da (1994) ve Belçika-Türk ortaklığı Kipa, İzmir'de (1995) yer aldı. Fransız Promodes, yerli ortaklarla İstanbul'da ortak yatırıma girdi. İngiltere'nin GIB ve Sainsbury'i de, Türkiye'de ortak yatırıma girmeyi düşünüyorlar.

Artan küresel Avrupa etkisi hızlı tüketim malları ve KY (Kendin Yap : DIY) mağazalarında da gözleniyor. Pazar

payı açısından bireysel perakendeciler hala önde olsalar da, büyük uluslararası kuruluşların sayısı, özellikle giyim sektöründe ve fast food zincirlerinde hızla artıyor. Yerli firmalarla Levi's, Benetton, Ralph Lauren, Mc Donald's, Pizza Hut ve Wendy's gibi çokuluslu şirketlerin arasında franchise anlaşmalarına giderek daha sık raslanıyor. Kuzey Amerikan yatırımındaki gelişme daha yavaş. Gıda ürünleri sektöründe en iyi bilinen örnekler ise, 7-Eleven ve bir postayla alışveriş şirketi olan Amway'in satış ağı.

Avrupa'nın gelişmiş ekonomilerinde büyük perakendeciler kendi markalarıyla güçlenirken Türkiye'de toptancılar ve imalatçılar, gıda ürünleri perakendeciliğinde hala güçlerini koruyorlar. Türkiye'de süpermarketler ve hipermarketler henüz emekleme döneminde. Bu nedenle, pazardaki yerlerini sağlamlaştırma ya çalışan Türk perakendecileri için henüz marka kavramı en önemli konu değil. Avrupalı şirketlerin temel etkisi, sektöre rekabet getirmek ve geleneksel çalışma tarzını tehdit etmek oldu. Bu da, yerli girişimcilerin, bir yandan Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu gibi dış pazarlara açılırken, bir yandan da iç pazarda sektördeki değişikliklere duyarlı hale gelmeleri ve varolma savaşı vermeleri sonucunu doğurdu. Kimi araştırmacıların öne sürdüğünün tersine, süpermarketler ve hipermarketler giderek yaygınlaşıyor ve hem girişimciler hem de yatırımcılar Türkiye'deki yeni perakendecilik ortamına ayak uydurmayı başarıyorlar.

5) Kentleşme, artan harcanabilir gelir ve yeni perakendecilik ortamı

Özellikle 1970'lerden sonra hızlı nüfus artışı ve kentleşme oranı perakendecilik sektörünün dinamiklerini hızlandırırken, 1980'li yıllar boyunca süren hızlı ekonomik büyüme, ülkede kişi başına düşen gelirin artmasını sağladı. Ancak, bir yandan da zenginlerle fakirler arasındaki uçurum, özellikle kentsel alanda giderek derinleşti. Türk toplumunun küçük de olsa bir kesimi, marka, moda akımları ve kaliteli ürün bilinci edindi. Kimi araştırmacıların da işaret ettiği gibi, günümüzde tüketiciler küresel eğilimleri izliyor. Tasarrufu, kıtlığı tanıyarak ve yeniden kullanımı öğrenerek büyüyen Türkler, bu dramatik değişikliğin sık sık altını çiziyor; kimi zaman da savurganlık olarak eleştiriyor.

1980 sonrası politikaların en önemli zaaflarından

biri, sosyal refah tedbirlerini ve bölgesel eşitsizlikleri neredeyse hiç kaale almamış olmaları. Bunun sonucunda gelir dağılımında giderek artan bir kutuplaşma yaşandı. Böylece refah düzeyi, taşıt sahibi olma oranı ve hareketliliği yüksek bir kesim oluştu. 1985'ten 1992'ye, Türkiye'deki özel araç sayısı %142 oranında artmış; yüksek harcanabilir gelire sahip ve yeni olan herşeyi denemeye istekli bir tüketici grubu doğdu. İthalatın serbestleştirilmesi, lüks malların ithalatındaki kısıtlamaları kaldırdı ve tüketim pazarının kimliğini önemli ölçüde değiştirdi. Medyanın yaygınlaşması ve reklamlar, bir diğer önemli etken olarak belirdi. 1980'lerin sonlarında özel televizyon kanallarının ortaya çıkması ve çanak antenler, tüketici davranışlarını biçimlendirmekte çok etkili oldu. Gelişmekte olan ülkelerde perakendeciliğin yavaş modernleştiğini öne süren kimi savların tersine, süpermarketlerden alışveriş etme hızla ve başarıyla Türk kentlerinde yaygınlaşıyor. Kuşkusuz bu süreçte de toplumsal, fiziksel ve ekonomik kesintiler mevcuttur.

Bunun bir gözlenebilir etkisi, tarihi ve geleneksel alışveriş mekanlarının dokusunun yeni perakendeci biçimler tarafından tahribata uğrayabilmesidir. Geniş kentsel yörelerde, perakendecilerin kullandığı geleneksel mekanlar mevcuttur. Bunlar, Osmanlı'dan miras kapalıçarşılar, hanlar, bedestenler ve benzeri yerlerdir. Bunların bazıları, bugünün alışveriş merkezleri kadar özenli ve ayrıntılıdır. Örneğin, Bursa'daki tarihi Kapalıçarşı'da, 30,000 m² kapalı alanda 65 sokak, 330 dükkan, 18 kapı, 700 han odası yer alıyor. Şimdi, yeni alışveriş merkezleri kentlerin merkezi noktalarında mevzilenmek için uğraş veriyor ve hem kentin perakende pazarına, hem de arazi kullanımına yeni dinamikler getiriyor.

Yeni perakendecilik dinamiklerinin etkisinde artan çeşitlenme ve bölünme, modern Türk kentinin fiziksel ve sosyal bütünlüğünde üstesinden gelinmesi gereken yeni sorunlar yaratıyor.

Bugün Türk kentlerinde çeşitliliğin ve mekansal ayrılığın artması sık raslanır bir olgu haline geldi. Bu konuda yapılan araştırmalar Ankara'da orta ve üst düzey gelir gruplarıyla fakir kentsel nüfus arasında alışveriş davranışları ve mekanları açısından giderek

**Türkiye'nin başlıca alışveriş merkezleri
(1994)**

Adı	Galleria	Akmerkez	Capitol	Karum	Atakule
Kent	İstanbul	İstanbul	İstanbul	Ankara	Ankara
Toplam Kapalı Alan	77,000	55,000	57,000	48,000	28,530
Birim Sayısı	127	255	130	344	127
Ana Birim	Printemps	Beymen	Çarşı	Gazzelini	Yok
Brüt Dahili Alan	45,000	35,000	23,900	23,500	11,500
Ortalama Kira (USS/ay/pa**) -1993	800	950	775	850	800
Açılış Yılı	1988	1993	1993	1991	1989

Kaynak : The European Property Newsletter, Haziran 1994.

büyüyen bir uçurum oluştuğunu ortaya çıkardı. Kentin fakir sakinleri büyük alışveriş merkezleri ve büyük modern mağazaları benimsiyorlar. Dahası, marjinalize küçük perakendeciler ve düşük gelirli kentsel gençliğin çeşitli biçimlerde dışavurduğu bir sosyal gerilim de söz konusudur.

Sonuç

Güney Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de, yeni perakendecilik biçimlerinin ortaya çıkmasıyla, perakendecilik yapısında temel değişiklikler yaşanıyor. Türkiye'de perakendecilikte görülen değişimi mümkün kılan etmenler, Avrupa'nın güçlü etkisi ve yabancı yatırımlar, ithal ürünler, iş ve hizmetlerde ortaklıklardır. Bu süreç, Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyonunu da güçlendiriyor. Ancak, perakendecilikteki değişimi, bu etmenlerin ötesinde son yirmi yılda gerçekleşen/yaşanan daha geniş kapsamlı değişimler ve evrim süreci mümkün kıldı. Ekonominin liberalizasyonu, üretim, dağıtım ve tüketim zincirindeki modernleşmenin hızlanmasında önemli bir rol oynadı.

Bu süreç, ülkedeki geleneksel perakendeci yapıları ortadan kaldırmamakla birlikte, kentsel alanlarda yeni biçimsel ve mekansal dinamikleri devreye soktu. Bu dinamikler uzun ve kalabalık geleneksel dağıtım ağını kısaltarak; üreticiler, toptancılar ve pazarlama şirketleri

arasında yeni iş yapma olanaklarını geliştirdi. Ancak, toplumda ve sektörde yaşananların homojen olduğu söylenemez. Kazananlar olduğu kadar, kaybedenler de oldu. Küçük sermaye sahipleri ve geleneksel tüccarlar mevzilerini kaybetmekte ve dışlanmaları toplumsal ve siyasal açıdan patlamaya yol açabilir. Keza, kentlerdeki düşük gelir grupları, yeni perakendeci biçimlere ve satın alma alışkanlıklarına entegre olamıyorlar.

Küçük perakendeciler, uzun zamandır korudukları müşteri sadakatini yitiriyorlar. Küçük bağımsız perakendecilerin marjinalizasyonu ve perakende mekanının parçalanmasının ardındaki toplumsal gerilim, Türkiye gibi gelişen bir ekonomide toplumsal dengeleri tehdit edebilecek mahiyettedir. Önde gelen işadamlarından birinin işaret ettiği gibi, eğer mevcut trend sürerse, binlerce küçük perakendeci, işten atılan işçiler gibi yollara dökülebilir. İstanbul'un üst orta sınıf semtlerinden birinde 1 Mayıs 1996'da, lüks eşya mağazalarını yağmaladıklarında yaşanmıştı. Son yıllarda, İslamcı Refah Partisi bu marjinalize grupların tepki oylarından, özellikle kentsel alanlarda, yararlandı. Görüldüğü gibi, Türkiye'de perakendecilikte değişimin öngörülemez toplumsal ve ekonomik sonuçları olabilir.

Gül Berna Özcan
Ekonomist

Dünya Kalitesinden Dünya Liderliğine

AKSA, İPLİK, ÖRME, DOKUMA VE HALICILIK SEKTÖRLERİNİN HAMMADDESİ AKRİLİK ELYAF ÜRETİMİNDE, TEKNOLOJİSİ, KALİTESİ VE KAPASİTESİYLE DÜNYANIN 3. BÜYÜK KURULUŞUDUR. DÜNYA STANDARTLARINDAKİ ÜRETİMİYLE ISO 9002 BELGESİ'Nİ ALMAYA HAK KAZANAN AKSA, GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE ENTEGRE OLABİLMEK İÇİN HAZIRLIKLARINI TAMAMLAMIŞTIR. ÜÇLÜ SORUMLULUK ÖDÜLÜNÜ ALAN AKSA, BU ANLAMDA HAKLI BİR GURURU TAŞIMAKTADIR. AKSA'NIN İÇ PİYASAYA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ SATIŞLARIN % 50'Sİ, AYRICA KATMA DEĞERLERİ YÜKSELTİLEREK İLERİ SANAYİ ÜRÜNÜ OLARAK İHRAÇ EDİLMEKTEDİR. ÜRETİME OLDUĞU KADAR ÇEVREYE DE ÖNEM VEREN AKSA, ÜRÜNLERİNİ ABD, AVRUPA, BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU, ORTADOĞU VE UZAKDOĞU ÜLKELERİNE SÜREKLİ ARTAN ORANLARLA İHRAÇ ETMEKTE, AKRİLİK ELYAFTA TÜRKİYE'NİN LİDERLİĞİNİ BÜTÜN DÜNYAYA KANITLAMAKTADIR.

AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.

İdare Merkezi: Miralay Şefikbey Sok. No: 15-17 Ak Han Kat: 6

80090 Taksim - İstanbul Tel:(0212) 251 45 00 - 251 90 00 Faks:(0212) 251 45 07

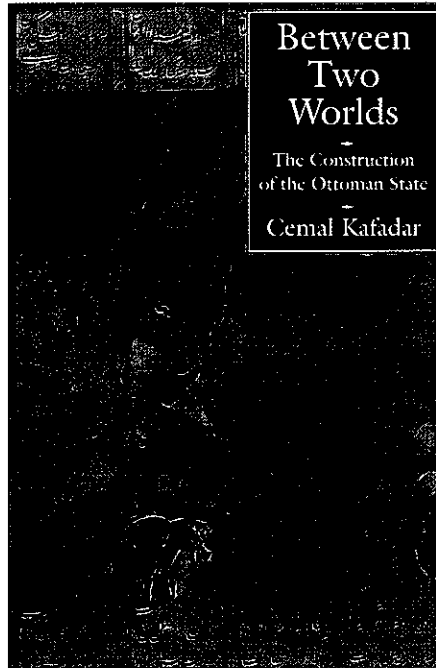
Fabrika: PK 115 Yalova -Tel:(0226) 353 25 45

İki dünya arasında

Bazı yaklaşımlara göre dünyadaki son çokuluslu imparatorluk sayılan Sovyetler Birliği'nin dağılması akabinde gelişen olaylar, patlayan milliyetçi akımlar, Birinci Dünya Savaşı ile sahnedan silinen İmparatorlukların son dönem tarihine olan ilgiyi de artırdı. Kimi siyaset bilimcilerinin Sovyetler'in son dönemiyle Osmanlı çöküşü arasında kurduğu paralellikler akademik çalışmalarda Osmanlılar'ın da bu ilgiden önemli bir pay almalarını sağladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi sürecinde gelişen olaylar, bağımsızlık hareketleri ve bunun Türk milliyetçiliğinin şekillenmesine olan katkıları hem kendi başlarına önemliydi hem de yaşanan günle verimli paralellikler kurma imkanı sağlıyordu. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve 16. yüzyıl boyunca bir şekilde incelenirken, Osmanlılar'ın kuruluş tarihi bu yüzyılın ortalarında şekillenmiş akademik yargılarla veya milliyetçi tarih yazıcılığının efsaneleri çerçevesinde tartışılıyordu. Dünyadaki genç kuşak Osmanlı tarihçilerinin en iyilerinden birisi olan Harvard Üniversitesi tarih bölümü Vehbi Koç kürsüsü profesörü Cemal Kafadar, bu eksiği kapatmaya çalıştığı **İki Dünya Arasında*** adlı değerli kitabında "Osmanlı Devleti'nin kökenlerini bir sorunsal haline getirerek... erken Osmanlı tarihini daha geniş bir tartışmaya açmayı" amaçlıyor.

Tartışmanın ana hatları

Paul Wittek ve Fuat Köprülü'nün günümüze kadar etkilerini sürdüren tezlerini eleştirel bir perspektifle gözden geçirerek çürüten Kafadar, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu siyasi bir projenin şekillenmesi olarak ele alıyor ve tahlilleri bu yaklaşımı yansıtıyor. "görelilik olarak Osmanlılar devletlerini kurma işini ağırdan aldılar ve bunun semeresini gördüler." Osmanlı-

lar'ın en önemli özelliklerinden 'biri, bulundukları coğrafyanın sınır bölgesi (uç) olmasının, (yani Hristiyanlar'la Müslümanlar'ın, değişik aşiretlerin, dervişlerin ve seyyahların etkileşim içinde olduğu bir alan olmasının) getirdiği esnek davranma alışkanlıklarından da yararlanarak sürekli koalisyonlar kurmaları ve bunları gerektiğinde yenilemekten çekinmemeleriydi. Siyasi birlikteliklerde esnek davranmayı vurgulamanın tarihi anlamak açısından önemi ise genelde Osmanlı kuruluşuna damgasını vuran ve bu süreci açıklayan değişken diye kabul edilen "Gaza" ruhunun Osmanlı tarihini yazanlarca bugüne dek çok katı bir şekilde tanımlanmış olması. "Gaza ile ilgili olarak ilk dikkat edilmesi gereken şey bunun Cihad ile aynı anlama gelmediğidir... (Kaldı ki) yeni ara-

tırmalar Cihad'ın, İslam alemini genişletmek amacıyla sürdürülen bir sürekli savaş veya kalıcı bir savaş hali mantalitesi olmadığını da göstermiştir... Uzlaşma ille de, İslami 'uluslararası hukuk'un kapsamı dışında değildi." İslamı yayma amacı gütmesine rağmen, Cihad'a göre daha dar kapsamlı bir kavram olan Gaza'nın geleneğinde, örneğin, savaşa katkıda bulunmuş gayri Müslimler'in "talan hakkı" kabul edilebiliyordu.

Genelde cılız ve geç yazılmış, kuruluşla ilgili Osmanlı kaynaklarını bir dedektif titizliğiyle okuyarak kendi sonuçlarını çıkaran Kafadar tarihi, statik bir anlayışla, dünya görüşleri ve kavramlara değişim unsurunu hiç yansıtmadan yorumlama alışkanlığına karşı da tavrı alıyor. Yazarın belgeler okuyuşuyla, Gaza'nın ve Gaziliğin, yahut dervişler, savaşçılar, aşiretlerin birbirleriyle ve Bizans'ın uç beylikleriyle aralarındaki ilişkilerin Osmanlı beyliğinin güç kazanma ve büyüme süreci içinde geçirdiği evrimi izlemek de mümkün oluyor. Örneğin, kuruluşun kahramanları sayılabilecek akıncılarla, uç bölgelerinde

*Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, (Berkeley: University of California Press, 1995)
Kitabın Türkçe çevirisi Yapı Kredi Yayınları tarafından yayına hazırlanıyor.

yaşayan dervişlerin ve benzerlerinin Gaza anlayışıyla, yerleşik döneme geçişte din işlerinden sorumlu kılınan ulemanın anlayışı farklıdır. "Medrese eğitiminden geçmiş entelektüeller Gaza ideolojisine karşı değillerdi ancak bunu başka türlü yorumluyorlardı: bu ideolojiyi uç geleneklerinden arındırarak muhafazakar bir kalıba sokuyorlardı." Osmanlı kuruluş dönemiyle ilgili kaynakların ancak 15. yüzyılda ortaya çıkmış olması Kafadar'a göre, bir yandan "Anadolulu Müslüman Türkler'in tarihsel bilinçlerindeki dönüşüme" bağlı olarak anlaşılmalı, diğer yandan da Osmanlılar'ın hem kendilerini meşrulaştırmalarının hem de kendi aralarındaki hesaplaşmanın bir aracı olarak görülmesi. Bu nedenle de, 15.yüzyıl Osmanlı belgelerinde bazı olaylar çarpıtılırken, Osman'ın, amcası Korkut'u öldürmüş olması gibi başka bazı olaylar da bahsedilmeden geçirilebiliyor. "15.yüzyıl Osmanlı tarih yazıları ne tam doğruyu yansıtıyor diye kabul edilebilir, ne de geçmiş yüzyılın gerçeğini anlamada işe yaramaz diye gözardı edilebilir."

Osmanlılar

Kitabın uzman olmayan okura biraz ağır gelebilecek "Modernler" ve "Kaynaklar" bölümlerinden sonra "Osmanlılar" bölümünde yazar, Osmanlılar'ın küçük bir uç beyliği iken Anadolu'ya ve ötesine hakim bir merkezi devleti nasıl oluşturduklarını lezzetli bir anlatımla hikaye ediyor. Osmanlılar'ın yaşadığı uç coğrafyasındaki diğer beylikler de Gaza ruhuna, aşiret ilişkilerine, karışık kültürde yaşama alışkanlık ve esnekliğine sahip olduğuna göre, Osmanlılar'ın aradan sıyrılmasının nedenlerini belirlemek gerekiyor. Osmanlı siyasasının kuruluşu ve kendisini tanımlayışı süreçlerini anlatırken, Norbert Elias, Michel Foucault gibi yazarların yaklaşımlarını da kullandığı anlaşılan Kafadar'a göre, objektif koşulların Osman liderliğindeki beyliği kayırmış olması, Osmanlılar'ın merkezi devlet projesini gerçekleştirebilmiş olmalarını tek başına açıklamıyor. "Eğer Ortaçağ Anadolu sınır bölgelerini tanımlayacak bir şey varsa o da görülen hareket kabiliyeti ve seyyaliyettir. Osmanlılar'ın başarısı bu seyyaliyeti kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı bilip, aynı zamanda bunu kendi merkezileştirici ve istikrar arayan vizyonlarına uyacak şekilde uysallaştırmaları ve şekillendirmeleriydi."

Bu merkezileşici yöneliş, beyliğin yükselişi sırasındaki ilk koalisyonlara dahil olan daha karışık (heterodoks) eğilimli güçlerin zaman içinde Bektaşiler gibi devreden çıkarılmasına, ya da gaziler gibi hareket alanlarının merkezce daraltılmasına yol açmış. Bu bağlamda I.Murat dönemi Osmanlı yapısının şekillenmesinin bir dönüm noktasını oluşturuyor. "İlk kadıaskeri, I.Murat atamıştı. Bu, sosyal ayrışmanın artık

askeri sınıfla toplumun gerisi arasında bir farklılaşma yaratacak düzeye geldiğini gösteriyordu... Savaşçıların uçbeyi olarak atanmaları da Osmanlı beyliğinde gene I.Murat zamanında gerçekleşir. Bu... askeri-siyasi elitin artık aşağı-yukarı eşit savaşçılardan oluşmadığını, Osmanlı ailesinden gelen beyin, artık eşitler arasında birinci olmanın ötesinde bir konuma kendisini layık gördüğünü gösteriyordu." Doğal olarak merkezileştirici siyaset, devlete bağlı bir dini muhafazakarlık, Yeniçeri Ocağı'nın kurulması ve kapıkullarının güçlenmesiyle ortaya çıkan yapı sınır bölgeleri geleneğine alışık olanlar arasında tepki yaratıyordu. Merkezin bu eğilimlerine gelen tepkilerin en önemli ve meşhurlarından biri de Şeyh Bedreddin'in isyanıydı. Annesi bir Bizanslı komutanın kızı olan Bedreddin "Simavna kadısının değil Gazisi'nin oğluydu." Oluşturmaya muvaffak olduğu karışık koalisyon da Osmanlılar'ın ilk dönemindeki ruha uygundu.

II.Murat ile oğlu II.Mehmet arasındaki çekişme de aslında Gaziler'le merkezi devlet taraftarları arasındaki mücaadelenin bir sonucuydu. Sonradan Fatih unvanını alacak genç Sultan'ın başa geçmesiyle gaziler bir zafer kazanmış sayılsalar da, Osmanlı merkezileşiciliğinin varmış olduğu noktada artık onlara yer yoktu. Candarlı Halil Paşa'nın karşı çıktığı İstanbul'un alınması projesi "sınır savaşçılarının Osmanlı politikasında stratejik bir kararın alınmasında anlamlı bir rol oynamalarının son örneğidir... Fetihten hemen sonra Candarlı Halil nasıl öldürdüyse, uç beyleri arasından çıkan 'savaş taraftarlarının' liderleri de fetihten az sonra öldürülmüşlerdi." Fetihten sonra merkezin ve bürokratik devletin simgesi haline gelen İstanbul'a karşı sisteme muhalefet edenler Cumhuriyet dönemine kadar uzanan bir gelenek içinde başka şehirleri başkent olarak öne sürmeye çalışmışlar. II.Osman başkenti Edirne veya Bursa'ya alacağını söylemiş, II.Mustafa yıllarca Edirne'de yaşadığı için orayı başkent yapacağına ilişkin söylentiler tahttan feragat etmeye zorlanmasına yol açmış. II.Mahmut, Yeniçerileri, başkenti İstanbul'dan taşımayla tehdit etmiş ve nihayet Cumhuriyet başkenti Ankara'ya taşımıştır.

Merkezi bürokratik devlet kurulmasına yönelik çabaların başarılı olmasıyla Gazi geleneği ve bunu oluşturan öğelerin bastırılması, izlerinin silinmesi süreci başlar. Devlet kendi ideolojisi ve imgesine uygun şekilde tarihi şekillendirmeye, sembolleri belirlemeye başlar. Kafadar'ın dediği gibi "Osmanlı devleti, tüm diğer devletler gibi, sadece gerçeklik içinde değil, tarihçilerin de katkısıyla, insanların imgeleminde de inşa edilmişti."

Solî Özel

Londra

Sine Özsoy

Akdeniz'den kuzeye doğru uçarken pırıl pırıl gökyüzünde seyahat edilir. Güneş gökyüzünü parçalayıp uçağı deler. İngiltere semalarına girince havada ani bir değişiklik olur, güneş bulutların arkasında yama gibi durur, bir açılır bir kapanır.

Londra havaalanına inmeden önce, yoğun bir bulut yığınının içinden şehri görmeden geçersiniz. Havalimanını gördüğünüzde atmosferi gizli bir gri tabakanın kapladığını ve mimarinin de bu griliği beslediğini görürsünüz. Hava, mevsim ne olursa olsun, nemli ve soğuktur, incecik bir yağmur gizli gizli yağar.

Londra'ya hoşgeldiniz!..

Yazıya, Londralılar'ın en çok konuştuğu konuyla girmemin nedeni, bu yıl Ağustos ayındaki hava durumunun stereotipik Londra'yı utandırmasından. Yaz, tüm görkemiyle yaşanıyor şehirde. Güneşle nasıl bir ilişki kuracaklarını bir türlü kestiremeyen Londralılar soyunup-dökünüp parklara yayıldılar. Saten renkli kadınlar en yumuşak giysileriyle güneşi omuzlarına alıvermiş yürüyorlar, şehirli erkekler ıslak saçlarını geriye atıp Police (ille de police!) gözlüklerinin arka-

sından dünyayı süzüyorlar.

Şehir pırıl pırıl dişlerini göstererek gülümsüyor.

İşçi Partisi başa geldiğinden beri daha dik duran omuzlara bir de gülümseyen yüzler eklendi. Eğer Londra'da yaşamalıysa insan, şimdilerde tam zamanı.

Böyle havalarda Thames Nehri kenarında yürüyüşe çıkmak pek keyiflidir. Bu yürüyüş güzergahlarının en popüler olanlarından biri Waterloo metrosuyla ulaşılabilen South Bank Centre. Londra'nın dört sinema kapasiteli ulusal sinemateği, Hayward Galerisi, konser salonları, ulusal tiyatrosu bu bölgeye dağılmıştır. Nehir kenarındaki bu devasa beton zincirlemesi epeyce tartışmalara neden olmuş. Bu nedenle, Prens Charles, tahttan ve aşktan vakit buldukça buranın tinsel eksikliğinden yakınır durur. Mimarlar Odası ise, buranın bir mimari harika olduğunu iddia edenlerle karşı çıkanlar arasında.

South Bank Centre'in üst tarafı Londra elitinin sinemaya gidip, konser dinlediği ve uzun yaz akşamlarında şaraplarını içtiği bir toplantı yeriymiş, bu sanat merke-

zinin alt tarafında başka bir şehir daha var: evsizler. Çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu alkol ya da uyuşturucu bağımlısı, toplum ya da aile tarafından dışlanmış insanlar burada karton kutularda oluşturdukları evlerde dilenerek, köpekleriyle yaşarlar. Londra yerlilerinin ve her hükümetin utancı olan evsizler için yapılan çok az yardım vardır. Ama Londra'ya turist olarak gelecekse-
niz, dilenen evsizleri ya görmezsiniz ya da acır geçersiniz. İngiltere'nin gelişen ekonomisinin utancı South Bank'ın betonarme kondusunda soluklanır.

Yine de Tony Blair, Başbakan olduğu sabah halkı buradan selamladı. Güneş o gün Londra'ya pek heybetli bir giriş yapmıştı. Yeni Başbakan göreve geleli 110 gün oldu. İlk geldiklerinde halkı saran heyecan yavaşça yerini aklı selim sahibi olma haline bırakıyor.

Sıcaklar sağolsun, ne savaş, ne İrlanda, ne enflasyon kimsenin umurunda değil. Bu günlerde tek dert sıcaklar, hava durumunun ne zaman düzeleceği gündemi esir almış vaziyette.

Ağustos ayının ikinci haftası İngilizler tatile giderler, Londra ise turistik bir abide gibi kalabalık ve sıcaktan bıkkındır. Londra'nın önemli uğrak yerlerinden birisi de Portobello Road'da bulunan bit pazarı. Antika eşyadan, meyveye; Hint kınasından, Polonya filmlerine kadar aradığınız herşeyi bulabileceğiniz bu pazar yerinde, Londra'ya has Pub'lardan Paris kahvelerine kadar geniş bir gastronomik yelpazeye de rastlarsınız.

Eğer yemek yemeye meraklıysanız İngiliz mutfağı sizi hayal kırıklığına uğratacaktır. İngilizlerin geleneksel ağır yağda kızartılmış kuzey denizi balığı ile sirke-
li patates kızartması derince bir kağıda sarılmış olarak elinize tutuşturulur. Bol yağlı ve bol tuzlu bu yiyecek parmakları daldırıl-

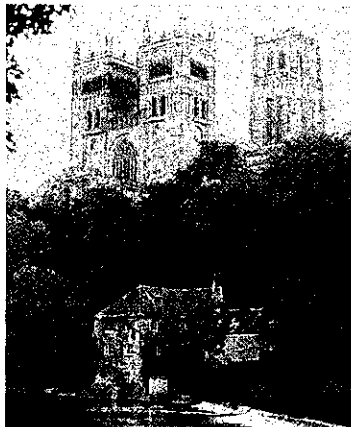
rak yenir, yemek sonrası mide bulantısı ve yirmi dört saat sürecek hazımsızlık normaldir! Uzunca bir süre İngiltere'de yaşayınca İngiltere'nin, havalimanından girerken 'Diğer Pasaportlar' diyerek ayırdığı yabancılar olmasa ne kadar sıkıcı ve yaşanılmaz bir yer olduğunu fark ediyor insan. Sadece gastronomik nedenlerden dolayı değil elbette.

Yolunuz Londra'ya düşerse, Türk bölgesine uğramadan geçmeyin. Thames nehrinin kuzey ve doğu bölgelerinde ciddi bir topluluk oluşturmayı başaran ve genellikle Türkçe konuşan bu halk, bölgeye, Afro Karibli-
lerle birlikte, renk getirir. Sokaklar zaman zaman Aksaray'ı, bazen St. Lucia'yı, çoğu kez de Kudüs'ü andırır. Sosyoloji doktorası yapanlar, film ve tiyatro okuyanlar ve sadece yoldan geçenler için bulunmaz bir deneyim olan bu sokaklar arşınlanmadan, Londra gezilmiş sayılmaz. Sıcak akşamlarda, Türkiye özlemi çekenler '476 oyuncularında' soğuk rakı eşliğinde taze 'mavra' ve mangalda sucuk bulabilirler.

Londra'nın sanat hayatı yaz sıcaklığında boğulup gider. Bu günlerde Hayward Galeri'de yer alan ve Harlem Rönesansı olarak bilinen Amerikan caz döneminin resim, müzik ve diğer görsel sanatlarından örnekler sunan 'Rhapsodies in Black' sergisi sadece bir kaç meraklı turistin ilgisini çekiyor. National Galeri ise yaz sıcaklığına uygun bir konuyla ilgi çekmeye çalışıyor: Seurat and the Bathers. Thames Nehri'nin kıyısında yapayalnız du-
ran Tate Galeri her zamanki koleksiyonuna bir Amerikalı sanatçının soyut eserlerini ekledi.

Londra... sıcak, dolu, havasız, hafif ve ağır. Satsan satamazsın, atsan atamazsın! You might as well live.

Sine Özsoy / Sinemacı

TEKNOLOJİ ÖDÜLÜ

TÜBİTAK, TTGV ve TUSİAD bir geleneği başlatıyor.

**Amaç: Ülkemizde yaratıcı düşüncüyü
yenilikçi ürüne dönüştürme çabalarını
desteklemek, yüreklendirmek...**

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği bu amaçla bir araya gelerek Teknoloji Ödülü'nü kurdular.

Ülkemizde **yenilikçi ürün araştırma ve geliştirme** doğrultusunda çalışan... sanayicisinden bilimadamına, mühendisinden araştırmacısına, teknisyenine... herkesi yüreklendirmek, onlara yalnız olmadıklarını hissettirmek için...

Teknoloji Ödülü, her yıl mayıs ayında yapılacak Teknoloji Kongresi sırasında ve iki kategoride verilecektir: Yalnızca bir ürüne verilecek "Teknoloji Büyük Ödülü"ne büyüklüğüne bakılmaksızın bütün sanayi kuruluşları; en fazla üç ürüne verilecek "Teknoloji Ödülleri"ne ise yalnızca küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ) aday olabilecektir.

1997 Teknoloji Ödülü'ne 19 Eylül 1997 tarihine kadar başvurulabilir.

Ayrıntılı bilgi ve Başvuru Kitabı için:
Teknoloji Ödülü Yürütme Kurulu (TÖYK)
TUSİAD, Meşrutiyet Caddesi, No.74, Tepebaşı, 80050 İstanbul
Tel: (0212) 249 54 48 - 249 19 29 Faks: (0212) 249 13 50
e-posta: toyk@teknoloji.org.tr
Internet adresi: www.teknoloji.org.tr

**TEKNOLOJİ
ÖDÜLÜ**

Caz kenti İstanbul

Sadettin Davran

Caz bitirmekte olduğumuz yüzyılı anlatır. Biraz geriden alır, doğduğu yüzyıl başı ABD'sinde, çalışan sınıfın çektiklerini; ama hemen yanısıra özelemlerini de dile getirir.

Caz, geçen yüzyılın sonlarında duyuldu. Uyanmakta olan dev bir ekonominin ağır ağır dönmeye başlamış koca koca çarklarının uğultusuna eşlik etti. Pamuk tarlalarından yansımış folklor, elbette cazın bir parçası. Ama caz, sanayi çağının müziğidir. Kentlidir. Kentin, kentlinin "sesi" dir.

Caz, New Orleans'a gökten inmedi. Yüzyıl başında 'güney'in en "canlı" kentlerinden biriydi, New Orleans. Mississippi'nin bereketi geniş bir deltayla Meksika Körfezi'ne dökülüyor, limanda yeryüzünün bütün dilleri konuşuluyordu.

Caz, New Orleans'da doğdu ama hemen çevre illere sirayet etti. Önce Chicago'ya, sonra Kansas City'ye gitti...

Chicago ve Kansas City, 1920'lerin en "çılgın" gece hayatının yaşandığı Amerikan kentleriydi.

Ya gündüz? Gündüzleri kimse uyumuyordu. ABD sanayiinin temel kazıkları çakılıyordu ve geceler hakediliyordu. Caz, elbette hemen New York'a da sıçradı. Bu dört kent; cazın oluşumunda, gelişiminde önemli pay sahibidir. Dördü de birer "ekol" oluşturmanın ötesinde, cazı bugüne taşıyan çok önemli müzisyenler

yetiştirmiş; ama asıl önemlisi caza, üzerinde yükselebileceği altyapıyı sağlamışlardır. Kısacası ve bir kez daha, caz; kent müziğidir.

Avrupa'da ise başta Londra ve Paris olmak üzere, Kopenhag da, Stockholm de, Berlin de; başlıca erken caz kolonileridir.

Çılgın 20'ler...

Ya İstanbul? Tam bir caz kentidir İstanbul. "Çılgın 20'ler"den bu yana her zaman cazın "içinde" yaşadı. Dışında hiç kalmadı. 1920'lerden bu yana İstanbul'da caz toplulukları, Big Band'ler, orkestralar kuruldu, aralıksız olarak müzisyenler yetişti. ABD ve Avrupa'daki caz çevreleriyle İstanbul'un ilişkisi kesintisiz sürdü. Sadece enstrümantalistler değil, çok önemli caz kuramcıları, yapımcıları da yetişti İstanbul'da. Arif Mardin'in ardından, Ermin Fındıkoğlu, Neşet Ruacan, Can Kozlu, Aydın Eşen, Ali Perret gibi ABD ve Avrupa'daki başlıca caz okullarında eğitim gören profesyonellerin sayıları artmaya başladı.

Bugün başta Boston'daki ünlü Berklee School of Music olmak üzere, ABD'nin önde gelen eğitim kurumlarında öğrenim gören çok sayıda Türk müzisyen var. Cengiz Baysal'lardan, henüz geçen Mayıs'ta Berkle'den çok büyük bir başarı ile mezun olan Mehmet Ali Sanlıkol'lara, New York'ta caz kulüplerinde çalan İlhan Erşan-

hin'lere; dünya caz pazarı içinde çok sayıda "Türk" var. 1950'lerden bu yana yurtdışında çalışan ünlü Muvaffak Falay'dan, 1960'lardan bu yana Türkiye'nin en çok çalışan "hariciyecisi" Okay Temiz'den günümüze, cazcılarımız boş durmadılar.

Son yıllarda başta Kerem Görsev ve Önder Foça'nın peşpeşe yaptıkları albümlerle hareketlenmeye başlayan "Türk caz CD'leri" piyasasına İlhan Erşahin'in yanısıra Türkiye'nin en önemli caz kişiliklerinden Emin Fındıkoğlu ve Tuna Ötenel'in CD'leri de eklendi.

New York'ta İlhan Mimaroglu gibi bir entelektüel, Ahmet Ertegun gibi dünya ölçeğinde bir "güçle" temsil ediyoruz.

Festivallerin itici gücü...

İstanbul'daki caz ortamının son 25 yıldaki en önemli itici gücü ise, hiç kuşku yok ki, İstanbul Festivali'dir. Bu yıl 25.'si düzenlenen Festivalin "İstanbul'da dinletmediği caz müzisyeni kalmamıştır," dersek hiç de abartmış olmayız. Son dört yılda başlıbaşına bir caz festivali olarak düzenlenen bu etkinliğin İstanbul'un caz yaşamına oldu-

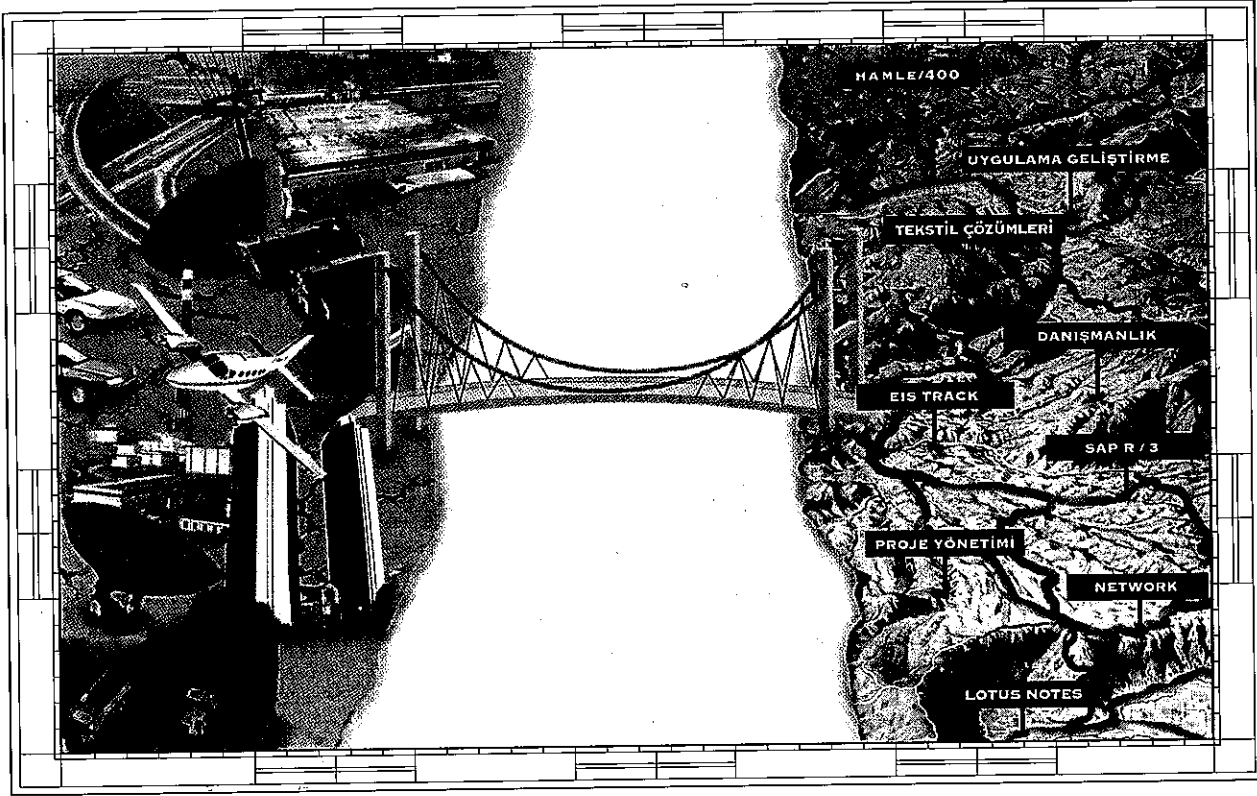
ğu kadar; kültür yaşamına katkıları da ölçülemez boyutlardadır. Bu müziği, bu müziğin en yetkin, en seçkin sanatçıları tanıtan, sevdiren Festival; her geçen yıl büyüyor.

Hemen ardından her yıl düzenlenen Akbank Caz Festivali'ni saymalıyım. Akbank Caz Festivali, çağırdığı müzisyenlerin müzikal kimlik ve kişilikleri gözönüne alındığında bir "ihtisas" festivali profili çiziyor. Benzerleri dünyada da çok az olan, benimsediği çizgiden ayrılmayan bu festival, çok özgün bir nitelik taşıyor. Bir caz festivali olmasa da, son yıllarda çok önemli caz topluluklarını konuk eden Yapı Kredi Gençlik Festivali ve Türkiye'deki caz yaşamına yerleşen Parliment Caz Festivali ile Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nun, yıl boyu programından eksik etmediği caz konserleri yanısıra; bu yıl ilkini düzenlediği Boğaziçi Festivali'nde yer alan caz konserleri birbirine ekleniyor ve İstanbul bir caz kenti olarak çekim alanını gitgide genişletiyor.

Sadettin Davran
Gazeteci-yazar

Haritadaki yerimiz

BİLGİ TEKNOLOJİSİ HARİTASINDA I-BİMSA ÇÖZÜMLERİ

Bugün I-BİMSA damgasını taşıyan 60'ı aşkın paket uygulama, 100'ün üzerinde özel uygulama, müşterilerimizin başarısında önemli rol oynuyor ve onları hedeflerine ulaştırıyor.

Danışmanlık ve teknik hizmetlerin yanısıra, gerek sektörel, gerekse sektör bağımsız, farklı donanımlara yönelik geniş uygulama yelpazesi, I-BİMSA'nın kalite güvencesi altında size sunuluyor.

Her biri kendi alanında uzman 150'ye ulaşan profesyonel,

teknolojik yenilikleri izliyor, yorumluyor ve kullanarak size en uygun çözümü geliştiriyor.

Günümüzün değişen bilgi teknolojisi haritasında ihtiyacınıza uygun I-BİMSA çözümlerini tanımak için (212) 281 83 06'dan bizi arayın, çağdaş bir çalışma ortamı ile tanışın.

I-BİMSA

Uluslararası İş, Bilgi ve Yönetim Sistemleri A.Ş.

IBM ve SABANCI ortak kuruluşudur.